

her anlam bir
değirmen
edebiyat ve düşünce dergisi

Her Anlam Bir Değirmen
Düşünce ve Edebiyat Dergisi
Yıl:8 / Sayı 24 / Şubat - Mart
ISSN 1307 - 3087

Alfa Kurye Basım Yayın Dağıtım Hizmetleri

Adına Sahibi
Adem YILDIRIM

Genel Yayın Yönetmeni
Rüstem BUDAK
rustem_budak@hotmail.com

Edebiyat Editörü
Mehmet DOĞAN
mem11dog@gmail.com

Bilim Editörü
Ali ÖZTÜRK
imajoloji@gmail.com

Teknik Konsept
İsa CIDA
isacida@windowslive.com

Yayın Kurulu
Mehmet ÖZDEMİR, Menderes DAŞKIRAN, Sebahattin KARAKOÇ, Rıdvan ŞİMŞEK

Dağıtım
Kültür Dergi Dağıtım

Kapak Fotoğraf
İsa CIDA

Kapak - Grafik Tasarım
Ferit ÖZCAN
grafik@feritozcan.com

Yönetim Adresi
Tiğcılar Mah. Dönergeçit Sok. Altun İş Merkezi No:4 Daire:3 Adapazarı / Sakarya
Tel: 0505 647 03 25 - e-posta: degirmendergi@gmail.com

Abone: Yurtiçi-yıllık: Kurumlara 40 TL / Şahıslara 30 TL,
Yurtdışı-yıllık: Kurumlara 40 EURO Şahıslara 30 EURO,
Rüstem Budak Adına Posta Çeki: 533 94 08,
Türkiye Ziraat Bankası Öznur Yıldırım adına IBAN TR16 0001 0000 1956 5129 9250 01

Yayımlanan eserlerden yazarları mesuldür.
Yayın Kurulu, yayımlanmasına karar verilen eserlerde düzeltmeler yapabilir.
Değirmen Dergisi kaynak gösterilerek iktibas yapılabilir.
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Desteğiyle...

Bu Sayıda

005 **DERSELÂM**
Değirmen

006 **DÜŞE SİĞİNAN ÇOCUK**
Mehmet ÖZDEMİR

007 **BİNBİRONBİR GÜNÜYDÜ**
Mehmet DOĞAN

009 **BEN FAKİR EDEBİYATI YAPMAK**
Mustafa CELEP

011 **ALT YAZI**
Mehmet AYCI

012 **GITME**
Süleyman UNUTMAZ

013 **ÜSKÜDAR'DA SABAH**
Halil İbrahim POLAT

014 **EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN
EDEBİYATIMIZIN YENİ SORUNLARI**
Dr. Ali ÖZTÜRK

017 **ŞEHRİN İNSANI İNSANIN ŞEHİRİ**
Reşit Güngör KALKAN

021 **KISSA HİKÂYESLER**
Mustafa ORAL

024 **ŞİİR VE İÇTENLİK**
Cafer GARİPER

028 **ŞİİRLER**
Mustafa YILDIZ

030 **KOR-KU-ŞAĞI**
Nur BELEK

031 **YEDEKTEKİ KURŞUN**
Nur BELEK

032 **"İNSANIMIZ"DAN "İNSANIMIZ"A DAİR
ŞABAN GÜNEL İLE SÖYLEŞİ**
Rüstem BUDAK

041 **GURBETTEN ŞİİR İLE DÖNEN ADAM
"YAHYA KEMAL BEYATLI"**
Kibar AYAYDIN

049 **LİNÇ**
Murat TAŞ

054 **ANADOLU'DA MODERNLEŞME
ve KİMLİKLER**
Lütfi BERGEN

060 **YAKARIŞ**
Zekeriya TAMİR

065 **SES PERÇİN TUTMAZ**
Müştehir KARAKAYA

066 FÂLİ MEÇHÛL
Ahmet Edip BAŞARAN

109 İSYAN TÜRKÜSÜ
Emine Kımya YAŞAR

067 ŞİRİN İNTİKAMI
Yunus Emre ALTUNTAŞ

110 KELEBEK
Nida MERÇ

069 MAVİLER DİYARI
Özer BURGAZ

111 DERD-I YÂR ELİNDEN
Nihat KAÇOĞLU

070 BİR OSMANLI KÜRDÜ BABANZÂDE
AHMED NAIM BEY
Mehmet DOĞAN

112 AŞK ÜÇ BOĞUM...
Burcu AKCANLI

089 İYİ Kİ MİSAFİR GELECEK!..
Asiye YÜCEL

113 EGZOTİK MASALLAR VE MAHREM
HAKİKATLER OSMANLI'DA KADIN
Murat DEMİRCİ

094 KİMLİK VE MODERNİTE
Yusuf YAVUZYLMAZ

127 ŞUURALTINDAN NOTLAR 2
Müşehir KARAKAYA

100 APARTMANIN İÇİ
Murat ÇELİK

129 BU SÖZLÜK BAŞKA SÖZLÜK
Hüseyin AKIN

102 İNSANIN YENİDEN KEŞFİ İÇİN FETA
Menderes DAŞKIRAN

132 İLHANLILAR DÖNEMİNDE ŞİİLİK VE
Dr. Hanifi ŞAHİN
Sinan CANSEVER

107 X-SİR
Nefî PEDRİ

135 "THE THIN RED LINE/İNCE KIRMIZI HAT"
Yunus Emre ALTUNTAŞ

108 İKİ X-SİR
Nefî PEDRİ

141 MEKTUB
Ömer ASİM

Derselâm

Ey Kemal Burkey'in artık! dönmek istediği memleketimiz! Kötümserliğin kökünü kazıyacağız. Ümitsizliğin bereketsiz topraklarında bir daha çapa salılamayacağız. Bizi kanaatten ve kayradan sakınanların simasına gülüşen yok. Epistemik salvolarla bizi içine yuvarladıkları ontolojik karanlıklara tevessül etmeyeceğiz. Fikirde ve zikirde, ilimde ve irfanda, sanatta ve edebiyatta, iş ve amelde... asil olduğuna şüphe olmayan ruhumuza dercedilen / zerkedilen bedbinliğin çerçöpüyle istihsal ettirdiğimiz karamsar manifestolara, bildirgele-re ve nutuklara bir daha iltifat etmeyeceğiz.

Semiyolojik hayaletlerden ve gulyabanilerden bir daha korkmayacağız. Kendi ellerimizle halk ettiğimiz semiyolojik hayaletlerin çarpık suratlarını fikir ve sanatta, şiir ve edebiyatta bir bir teşhir edeceğiz. Onların bütün krallarını çırılçıplak bırakacağız. Ali Öztürk; simgelerden çok simgelerle ne yaptığımız önemli... romantik mükemmellikte kırık dökük ideallerle bir betimsiz kavga vermekteyiz, demişti. Bir daha böyle bir kerahete teveccüh etmeyeceğiz.

İçinde bulunduğumuz panopticonun holiganları, entelektüel ve politik holiganları bizden oyun arkadaşıları görmeyecekler. Bizden sadır olacak söz zibende, uzak olacağımız diskur zebandirazâne olacaktır. Artık lügatlerimizde türrehatin gölgesi bile görülmeyecektir. Çünkü bütün bu ticaretten hep zebun olan biz olduk. Biz herkesiz.

Karamsarlığın ve kötümserliğin kemiklerini kıracağız çiçeklerle. Kendine inanan göz, başkasına inanan kulak olmayacağız. Ve bunlar asla tezgâhlanmış davranış biçimlerinden de olmayacak. Bizim fenomenimiz asla anlaşılmayacak. Biz numeni sahici olanlarız.

Mevlâ bizi kanatlandırmak istiyor; ama biz karınca değiliz.

Çünkü Değirmen 24 de neşrediliyor. Çünkü genç ve vadedici şiirleri olan şairler ve şaireler var aramızda. Mustafa Yıldız bunlardan biri, Nur Belek de öyle... Bunların ilk şiirleri ilk defa Değirmen 'de vücud bulacak. Yeni şairler ve şiirler bu nüshadan itibaren bir İsa nefesi olacak Değirmen'e. Yeni şairler ve şiirler bu nüshadan itibaren bir İsa nefesi olacak Değirmen'e. Değirmen 24; yeni şiirler, hikâyeler, denemeler, makaleler, sinema tetkikleri, eser tanıtımları, röportajlar ve mektuplarla ve yeni tasarım ve mizanpajıyla sizleri öper. Siz de gözlerinizle karşılık vermeyi artık esirgemezsiniz.

Değirmen

Mehmet ÖZDEMİR

DÜŞE SİĞINAN ÇOCUK

Anne derdimi devşir sabahı gözüme sür
Ateş deryasındayım ruhum rotasız gemi
Ah çarşıda kiraza ağlar buldum kendimi
Babam ki gözlerinden buluta su yürütür

Kaşları çatık hava bilyemin içi mavi
Çocukluğum uzakta gül düşürür bahara
Dağlanır neyin bağı içinde bin bir yara
Saza mesken bataklık sancılarım semavi

Hayal artığı bahçe ateşi saklayan kül
Gurup vakti dağlarda kızıla boyanır gül
Zamanın dudağından buse düşerse güne

Yaz sığacı cehennem rengi kül benzi soluk
Sarıp aşkı yüreğe gece vakti bir çocuk
Kaçıp kaçıp içimden düşe sığındı anne

Mehmet DOĞAN

BİNİRONBİR GÜNÜYDÜ

Hayâllerin enötesinde senin resmin dururdu
Mâsumunîs müeddeb gülüşlerin olurdu
Çocukları çiçekleri bûselerin korurdu
Mevlâ böyle dilemiş

Sabah mavi kuşlarını alıp gidersin
O rüyâ ki şarkılarını mektuplarını alıp gider
Biz şehirler içinde kalırız yapayalnız
Mevlâm öyle dilemiş

PÛSE

Yalan yok.
Ben de her nehir gibi
Öperdim ellerini

Sütlabi ellerini
Karanlıkta fenerdir

Yine mavi bahar var
Kuğugil gözlerinde
Tasa yok.

Mehmet DOĞAN

ŞİMARAN

Uyurken güzelliğın
En piyale koklayış
Sarhoş papatyaları

Ben de sana uyudum
Ey tükenmez uçurum

Tutundum bir teline
En kadeh saçlarının
Düşerken uçurumdan

Düşdüm uyandın
Sen bir rüyaydın

DERSELÂM

Çehreniz çekince perdelerini
Kıskanç güneş verince ellerini

Asık surat lâmbayakışmaz
Bir gülüş emzirir âl güllerini

Mustafa CELEP

BEN FAKİR EDEBİYATI YAPMAK

Oturdum sofraya
Elimde kaşık
Ekmeği ağızımda çiğnemeye başladım
Halk için bir kavgada kazandığım ekmeği
İki elimle bölüp anneme veriyorum anne al birini sen ye
Kümesin kapısını kapamayı unutma
Unutma kedilere kemik kaynatacaksın
Köpeğe suyunu ver ama unutma
Unut köpekleşen insanları
Kendini kavi tut.

Unut gitsin halkın üzerine bulutlar gibi çöken
Tiranları tiranları tiranları
İt kadar akli yok firavunları
Elindeki baltayla devir.

Kardeşim ayrı
Ayrık otları gibi
Kardeşim derin uykularda
Yüzeysel uykularda kardeşim
Kardeşim kendi karanlığında ve
Sanal çarpışmalarda.

Bana hakikat gibi yüzünü göster sevgilim
Hakikat kadar seveyim perçemini.

Kalabalık yok halk var
Ben fakir edebiyatı yapmak
Bereketli topraklar üzerinde
Halk ekmek fırınına koşarak
Basarak betonlara
Hırçın, sert, kanla sulanmış toprağa basarak
Türkiye üzerinde oyun oynayanların
Hınçla ve hınçla ve hınçla
Oyunlarını bozarak

Bozarak işbirlikçi
Düzenini batı yordakçılarının
Capcanlı bir öfke bir çığlık gibi
Yırtarak damarlarını
Fakir edebiyatı yapmak istiyorum.

Kalktım bir hamle bir hışımla sofradan
Senin omuzların kadar gerçek
Çehren kadar aydınlık ve arı
Kalktım korkunç
Sofralarından halkın.

Korkutarak tiranları
Yalanları, işkenceyi, komayı ve şokları
Karaborsaları, asgari ücreti, 'lüks yaşamayı'
Karanlık odaları, pankartları, sömürü düzenini
Denize bakan otel odalarını, sloganları
Korkutarak korkutarak korkutarak
Fakir edebiyatı yapmak ben
Konuşmak zulümları.

Haksızlığı konuşmak, protestoları
Halkın üzerinden mitralyoz gibi geçen
Patronları konuşmak
Kızlarını kadınlarını
Paralarını konuşmak, zehirli ve yutkunarak
Mideye inen paralarını ve kahkahaları
İslamcılarla alay eden solcuları konuşmak
Plazalarda göbekli İslamcıları
Sahillerde güneşlenen, uyumlu ve serbest
Burjuvaları konuşmak
Ne de uyumlu 'her şey yolunda liberalleri'.

Kirin pasın içinde kömür karası
Otogardan iner halk otobüsüne biner
İşçileri konuşmak, halkın işçilerini
Bitlenmiş çocuklarını onların
Konuşmak konuşmak konuşmak
Halkım için fakir edebiyatı ben
Fakir edebiyatı yapmak istiyorum.

Mehmet AYCI

ALT YAZI

Her akşam lügatinde bir ihtiyar gençleşir
Bir yudum tazeliği sinemadan dönen kız
Bir tefeül; sözlüğün "t" harfinden tebeşir
Bir tefeül; sözlüğün "y" maddesinden yalnız

Ben ilk kez yalnızlığı karatahta önünde
Akarsular düşleyen bir yetimden öğrendim
Akarsular görürdü her gönül öğününde
Gerçek bu; akar sular, beş ayrı harfle kendim

Latince platinden Çince içilen çaydan
Bir yarar var mı diye kuşların uçmasına
Ders kırdım okul astım fırlamalık kolaydan
Konacak yerim olsa uçardım uçmasına...

Her akşam sözlüğüne gömülen ihtiyarın
Uçarı çıkınında sözler tazelediği
Ve bir ayva yaprağı Sahih-i Buhari'nin
Yaprakları içinde, değişiyor beklediği...

Süleyman UNUTMAZ

GİTME

Senin yalnızlığın en çok burada üşür
Burada birbirine dönüşür kelimeler
Uzaklığın vururken deprem gibi saatte
Kalbime rahmet okur bu sarışın hasretler

Senin sokaklarının ayetleri her sabah
Kokusu unutulmuş çiçeklerde çiğ olur
Her sabah biraz daha var olur sanki Allah
Dipsiz aynalarımından sonsuzluğun duyulur

Senin sustuklarını bana anlatır gece
Buz tutmuş mavilerin birikirken ağzında
Bekliyorum hüznünün çıkmazında seninle
Savrulup gitmeyesin diye hayat altında

Halil İbrahim POLAT

ÜSKÜDAR'DA SABAH

kelimeler yüzümü giyiyor
bugün de hüznü uyanıyor üsküdar

telaşını hiç anlamadım kaçan vapurların
koynunda yakalanmış gibi çapkın bir deniz
şiirin cenin sancısı

gövdeme kurulan şehir esnediğinde
dünyaya tutkunluğum azıyor

yazıyor gözlerinde yarım bırakılmış
gibi bir aşk yaşıyor

Dr. Ali ÖZTÜRK

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN EDEBİYATIMIZIN YENİ SORUNLARI - 1

Hiç şüphe yok ki sanatsal ve edebi üretimlerin kendine özgü bir doğası ve kendine özgü bir takım dayanakları vardır. Açıkçası sanatsal ve edebi üretimlerin tam olarak deneyimlenmemiş zanaat ve yükümlülük üstü bir tarafı mevzu bahistir. Bu da onu biricik ve kısmen de üst bir araştırma konusu yapmaktadır. Ancak ne olursa olsun “insanın doğal olarak bilme isteği”¹ ve de sanatçının beşeri faaliyet düzeneğine dâhil olmasından mülhem bağlantılı olduğu gerek sosyolojik dinamikler gerekse kullandığı argümanların ontolojik, epistemolojik ve de iletişimsel düzenekleri bağlamında ve de uğraştığı yaratı durumunun tanımlanabilir bir takım gelenek ve kurallarla bağlantılı olarak anlaşılabilmesi durumu çalışmaya konu olma konusundaki umudumuzu kolaylaştırmakta, bu kadar karmaşık ilişkilerden doğmuş olması ise araştırmamızı zorlaştırmaktadır.

İşî uzatmadan amacımıza gelelim; benim ve daha birçok kimsenin, bir takım ayrışmalar olmakla birlikte, tezi şudur: Sanatsal ve edebi çalışmalar kısmen kendi kapalı devre teknikleriyle tenkit ve tekâmül etseler de, maceraları, kıymetleri ve çıkmazları büyük ölçüde sosyolojinin ve diğer sosyal bilimlerin konusu olarak boy gösterir. Bu yüzden de diğer kadim sanatların ve beraberinde edebiyatta da yaşanan anlaşılmaz tikanıklık ve yorgunlukların esbabı mucibini sosyal gelişmelerle yakından alakalı olduğu önermesinden hareketle bu çalışmaya “kervan yolda dizilir” hitabınca başladım. Bu yüzden de evvela içtimaiyatı edebiyenin sınır ve tekniklerini kısaca husule getirmek icbar olundu.

Edebiyat sosyolojisinin kıyısında ne söylenebilir?

Evvel emirde edebiyat sosyolojisi hakkında bir kaynaktan özellikle bahsetmemiz gerekecek. Bu çalışmamızın temelini ben henüz lisans talebesiyken bitirme tezi olarak hazırladığım edebiyat sosyolojisi çalışmamı esas alarak oluşturacağımı

---

¹ Aristoteles

belirtmek isterim. Fakat yaş kemale erdikçe fikirlerim ve yaklaşımlarımda da bir takım değişiklikler tecessüm etti. Bu da ebetteki doğaldır. Ancak bir şeyi peşinen belirtmekte fayda vardır. Oda bu gelişmenin bir kısmı tekâmüle tekabül ederken bir kısmının ise gerilemeye tesadüf etmesiyle sonuçlanan bir süreç olduğudur. Bunun da iki sebebi vardır: Birincisi Kanuniye-i Haldun'a göre gelişme ve gerileme döngüsel içkinlik sarmalı bakımından ontolojik eytişime tabidir. İkincisiyse içinde bulunduğumuz mektepler maalesef optimum tekâmülü imkansız kılacak baskılamayla öğrenirken unutmayı, kanaat getirirken inkarı bir teyakkuz olarak bireyde tersim ederler. Bu ters tersimin tarz olarak birçok ulemayı külliyyede umumiyetle celp ettiği birçok rasih mollaca vezc edilmiştir. Bu hatıratı müzakereden sonra edebiyat sosyolojisi hakkında kendimizce kısaca bir takım ilkeler belirleme gayretine girişebiliriz.

Öncelikle sanat faaliyetinin inanılmaz etkisi üzerine husule gelmiş bir suali tenkit ve etüt etmekle işe başlayabiliriz. Böylece sanatın tam olarak bütün kaynaklarını da kısa yoldan tanıtmış olalım. Ki bu temel tüm veçheleri içinde barındıran bir kurgulamadır. Yaratıcı, sanat yapıt, hedef kitle ve kendine özgü etkisi üzerinde bir düşünmeyi dillendirmektedir:

“Şu sanatçı denen acayip kişinin, bir Kardinalin Aristo²'ya sorduğu gibi konularını nereden aldığını, bu konularla bizi etkileyip duygulandırmanın nasıl üstesinden geldiğini, ruhumuzda uyandırabileceğine belki hiç ihtimal vermediğimiz heyecanların içimizde doğmasını nasıl sağladığını bilme isteğiyle biz sanatçı olmayan kişiler hep yanıp tutuşmuşuzdur. Sanatçının kendisine sorduğumuzda bize bir yanıt bulup vermeyişi ya da verdiği yanıtın yetersizliği bu yoldaki merakımızı daha da güçlendirmiş, konu seçimini belirleyen koşulları çok iyi tanımamamızın, sanatsal yaratı sürecindeki özün derinliklerine enikonu girmemizin bizleri sanatçı yapmada hiçbir rol oynamayacağını bilmemiz de duyduğumuz merakı asla azaltmamıştır³”.

Evvela benim gibi biraz metodoloji talim etmiş bir talebenin böyle bir soruyla edebiyat sosyolojisinin ilkelerini belirlenemeyeceğini bilememesi mümkün, lakin doğru değildir. Naçizane kendimde yeni bir metodoloji kurgucusu olarak böyle bir cehalete imkan verecek ilme sahip değilim. Ancak bu sorunun çalışmamızın başlı-

2 Bu adamcağız bildiğimiz meşhur Aristoteles değildir. Lütfen bendenizi Freud üzerinden anakronik olmakla suçlamayınız.

3 FREUD, Sigmund, 1990, “Sanat ve Sanatçılar Üzerine”, (Kamuran Şipal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 104

ğına kolay ilmek atma imkânı sağladığını da itiraf edeyim. Çünkü her cahil muhakak ki biraz da tembeldir. Ben de cahilin tembel olanını severim. Ve bu yüzden de kendimden nefret ettiğimin biraz fazlası kendimi sevmeyi de bildim. Cahilligimi de tembelliğime kusur bildim.

Peki, üstat Freud bu soruya ne cevap vermiş: Ona göre, her insanda bu sanatçılık yönünün olduğu, bunu da çocukluktaki oyun oynama güdüsünün genel-geçer ilkesiyle açıklamak mümkündür. İnsanlar büyüdükten sonrada mahremsel ve itiraf edilmesi güç oyunlar oynarlar (tasarlarlar). Bunu itiraf edemedikleri için itiraf edenlerin onlara bulaşmamış olan bu itiraflarından büyük hazlar duyarlar. İşte sanat, büyüklerin itiraf edilmiş oyunlarıdır ve heyecan verışı buradan gelir⁴. Bir adım ileri giderek diyelim ki itirafı zor oyunların başkalaştırılarak meşrulaştırılması sanatı meşru ve mümkün kılan tanım alanıdır.

Freud'un yukarıdaki tespitini doğru algıladığımızda, sanatın çocukluktan gelen bir oyun oynama alışkanlığının tezahürü olarak "oyun oynamak" ifadesi birçok düşünürce söylenegele, sanatın bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Aynı şekilde sanat ve edebiyatın heyecan verici olması paylaştığımız değerleri yansıtmaları bakımından ve en önemlisi sır sayabileceğimiz mahremlerimizi bize ilişmeden başkalarıncı itirafı olağan üstü bir heyecan, hayranlık ve yakınlık doğuracağı aşikârdır. Ancak bu yine de yeterince bir cevap değildir⁵. Çünkü bu cevaba göre şiirin neredeyse havlu atmaya vardığı günümüzde şair Mehmet Doğan Bey'in formülüyle reklamın hem şiir hem roman hem de her türlü sanatı 30 saniyeye sığdıran bu denli güçlü dönemiyle alakalı olmaktan çok; örneğin üstat Freud'un genel tezine uygun (biraz da ironi var) olarak 70'li yıllardaki sinema üretimi karşısında hızla gerilemesi gerekirdi. O zaman ne bir İsmet Özel'den ne bir Sezai Karakoç'tan ne bir Cahit Zarifoğlu'ndan bahsedebilirdik. Belki kısmen toprağı ve rakısı bol olsun Can Yücel'den dem vuralırdık. Peki, işler bu noktaya niçin bu kadar hızlı geldi. Bu meseleyi çözümlenmede bir uygarlık paradigması fakından hareketle yola devam edeceğiz; II'de ...

---

⁴ age, 104-114

⁵ Ali Öztürk 1999, "Edebiyat Sosyolojisi"

Reşit Güngör KALKAN

ŞEHRİN İNSANI İNSANIN ŞEHİRİ

“Uzun Çarşının Uluları”nı okumasaydım, nevbahar yüzleriyle sırma sıklığında dokunmuş dostluklarına şahitliğimin yazıldığı ‘kütük’lerde küflenmiş bu insanların yaşadıklarına da inanmayacaktım. Mitat Enç memleketimin insanlarını anlattığı albümünde, hatıra gelmeyen bir tarih penceresi açtı. Yıllar yılı unutulmuş bu albümü hatırlayanlar, insan yüzlerinden okunan ve melamiliğin lekeli sinmiş şükür elçiliğini tez elden hatırlayıverdiler.

İnsana dair bir yazının mukaddimesi inancım o ki, Mitat Enç durağından geçmelidir. Üstadın kalemine misafir olmuş gizli yüzlerde saklı duran şemail, elbette şiltesi ağır gelen evlerin kitaplıklarında en bahtiyar misafirliklerine devam edeceklerdir.

Evvvela şakülü kırk kılı yaran hamallar, cin kılığında kaçakçılar, mafyanın kibarlığına budala suratıyla temenna çeken kahve-çarşı ağaları, düşte üşüyen şeyhler, çekirdek işi dış çakan berberler... Sonrasında ise nalbantları, bakırcıları, gümüşçüleri, kuşçuları, ciğercileri, terzileri, delileri ve velileriyle zamanın kıyısına vurmuş davlumbaz ayazında ve uzun yazda duran terzi çırağını teraziye sokan bıyıklı, tas kafa Almanlar... Bir film karesine sığştırılan bu silik ruhlar, ‘bir şehrin organ satılan çarşıları’nda tarihin yalınkat gerçeğini deşifre ettiler. ‘Biz’i tarihin gümrah ırmağına bırakılmış mektuplar arasında kalan son yüzyılın bakiyesi olarak hikâyet ettiler. ‘Biz’ dediğim, ağızları şükürle mühürlü, kuyuya bırakılmış Yusuf’u sessiz kırıklarla arayan mesel denizi zekâlarıyla kadim Anadolu insanı ...

Şimdi, niyetimi peşin peşin belli edeyim de soranları bu ikircikli ahvalden kurtarayım; Evet, insan yüzüne sinen alacalı merakı Antep’te, Uzunçarşı’da seyrettim bir zaman. Lakin üstad Mitat Enç’in sırmalı eserinden bihaber, çocuk penceremde duran tarih, bana okkâli bir tokat aşkedince hatırlayıverdim. Vakit o idi ki, babamın sakalında gurub vaktini tamamlamış ağartılarla birlik olup anamın pazen giydiği şalvarlı yıllar akıyordu yamacımda. Hayal miydi yoksa bir masalın ilk sayfasına takılı kalan aklımdaki küçücük pencere beni kandırmış mıydı bilemiyorum. İlk ha-

tırladığım pencere, setre peşinde kadınların kısırlık otuna, kocatutan falına, kumar illetine hal çare için sığındıkları aktarlarda pestenkeranileri, peravyaşanları ve ebe-gümecini ayıklarken göz ucuyla yaşmaklarına sığınmış desturlu halleriydi. Sonra hiç unutamam, bıyık buran kadayıfçı kalfalarının iç gıcirtılarını nasıl da hissediverdiklerini anlayamadığım haspaların yalapaşap sıvıştıkları köşelerde, işvelerine sinen inci dakikaları ...

Çarşıya sinen kokuyu daha dükkanına varmaksızın köşe başında duyumsatan aktarların, binbir çeşit nevaleyi, içlerinde derman arayanlar da dahil olmak üzere, kendir tohumunun, kenevirin, ihlamurun, rezenenin, adaçayının ve bilumum cen-net rayihasının efsunlu tütsüler eşliğinde sokağa hasrettiği inceliği, sanırım ancak bu derde duçar olan bilir. Elbet aktar Ermeni Anton da bilir ki develerle getirilen ve dükkânı ile nikâh kıyılan inci mercan haliyle halvet olan kokuların, bir şehre, bir çarşıya verebileceği tek renk budur. Unutmadan söylemeliyim ki, aktarların bu renkli yüzü, baharat yolları bahsinin ne menem bir hassasiyet taşıdığına da bir ölçü çekiştirir vesselam.

Yazmazsam hatırı kalır dediğim nalbant, çarşının tamı tamına en ilginç fotoğrafları arasında ilk sırayı almaktadır. Ancak sıra sıra bağ veren dükkân demeti içinde Nalbant Yusuf Usta'nın dükkânı, çeşitli ebatlarda nalların, ince-kalın zırhların, demirin tavında döğüldüğü gâvur ocaklarının seyrine doyum olmaz biricik eğlencesidir. Nasıl unutturum, ocak başında, bulgur bulgur terleyen alnını silerken ortaya çıkardığı eserine nazar edişi yok mudur onun, insan güzelliğinin hülasası bu yüzde hitama ermiştir işte. Elbet bu fotoğrafı bir at eksiğiyle tamamlamak olmaz. Çünkü bir at, başlı başına seyirlik taam sunar çocuk muhayyileye. Şehrin neyse de sokağın olağan hayvanatından sayılan atın toynağından atılan parçalar ve nalbantın iki ucu şerha şerha yarıcı bıçağı sonunda kundura çekici ile çivilenmiş pırıl pırıl nalları görmek büyük bir keyiftir elbet. Bıçak özenle toynağın üzerinde gezdirilirken ilimle yapılan bu zenaat esnasında, çevrede toplanan insan yüzlerinin aldığı şekli seyre doyum olmaz! Sonra nalları berkiten ve toynağa çakılan çivilerin çıkardığı tok ses, bizi bu mesleğin erbabına saygı duymaya fazlasıyla zorlar. Çünkü havudu, heybesi, süsü-pası ile bir atı görücüye çıkarmak her babayiğidin kârı değildir.

Cambaz dediğin, her köşe başında bulunur cinsten bir oyun çocuğu değil ya!.. Aklımın bir tarafına yonga kabilinden yıllar yılı, uzaya uzaya ve de beni döne döne çocukluğuma çeviren unutulmaz mutluluk kareleri ... Hani kırk yılda bir uğrayan seyirlik olmasa, boşver anlatılmasa da olur der, geçerim. Lakin etrafı hasırla çevrili kıraathanelerin önemli bir ayrıcalık olarak getirttikleri cambazlar, kişilerin şaşkın bakışları arasında sanatlarını bihakkın icra eylerler idi. Etrafı hasırla çevrili alan, bir farkındalığın umumi ahval içinde ahali yanlısı gözükmeye çalışan kıraathane sahibinin işgüzarlığından başka bir şey değildi. Güya kırk yılda bir binbir mihnet ile razı edilen cambaz eşrafı temaşa-i fasıl icra edecek ve bu ayrıcalığı mahallenin davulcuları yanında elinde mikrofon, metalik cızırtılar eşliğinde münadilerle duyuracak. Hakkını teslim edelim hadi, kolay değil hani bu göz zevkini lakırdılarla berhava etmek. Geniş alan, kaşla göz arasında hasırlarla çevrildiği gibi aradan sıvışan veletlerin enselerine şaplağı indirmek de bittabi işin tatlı mönüsünden!

Döş, bağır gömleğin yarısına dek alabanda, gayet zayıf fakat genç irisi çingene delikanlılarının üzerine sandalyeler dizili ve ‘al papazı ver kıızı’ oyunlarının envai çeşidinin oynandığı enli masaları ağızlarının içinde parlayan inci beyazlığındaki dişleriyle boyları hizasınca kaldırışları sonrası kopan alkış ve ıslık tufanı handiyse gözlerimde asılı kalmış berrak bir fotoğraftır. Hele yerden iki metre yüksekliğe asılı kalın sicim üzerinde sergiledikleri şeytan işi taklaları seyir zevkini günümüzün hiçbir eğlencesine değişmem. Fasil sonunda sanatlarını icra eyleyen çingene takımının, yüzlerini alanı dolduran kalabalığa dönerek iki ellerini açıp da dua ettikten sonra, gürlek naralar eşliğinde, “medet ya Ali!” ünleyişi sonrası, sağ ellerini sol göğüsleri üzerine sertçe vuruşları yok mu, o saat kararımı vermiştim, büyüyünce cambaz olacaktım!..

Şimdi çarşıdan söz açınca, çarşığı boylu boyunca sıralayan ehli dükkânın dışında, seyyar-ı bîkâr müdavimlerden kelim hâsıla gelmeli değil mi? Elbette sırtında kat kat takım elbiselerle, incecik yüzlü, Ayhan Işık bıyığı her daim yağlı ve kan çanağına dönmüş gözlerinde binbir kahır ile sabah ve akşamın muteber gülü Hayri Bey’i anlamak gerekir. Anlamak gerekir zira, hiç bitmeyen mimiklerinden dudakları arasına sığımışçasına duran dili ‘haller Leyla’ der lakin kimsecikler bir şey anlamaz.

“Onparaonpara paraon para on onpara onpara ...” Günde kaç kat elbise satar, kime satar bilinmez ...

Ve kimler, kimler... Koca Yunus’un söylediği hal değil midir bu: “Kasdım odur şehre varam, feryad-ü figan koparam.”

Bakın unutmadan, acıktığınızı söylediğinizde en yakınınızda bulunan kişinin sizi doğruca pazaryerini mekân tutmuş nohut dürümcüsüne davet edeceğinden hiç şüphenez olmasın. Bakmayın nohut dürümü deyip alelusul zikrettiğime. Kemigin iliği ile kaynatılan nohutlar adeta merhem kıvamına geldiği vakit, Kel Şükrü’nün ağzını yayararak gülüşü karşısında illallah iki pideyi midenize indirmeniz dakikalar almaz! Pazarın şenliği dürümcü Kel Şükrü’nün dükkânındadır dersem, bu hiç mübalağa olmaz. Dilencilerin, körlerin, topalların, kedilerin, köpeklerin, kuşların bir ritim halinde tavaf ettiği bu mekân, modern hayat biçimi ve şehircilik okulu mezunu, genç alaylıların sundukları rapor doğrultusunda bir sabah uyandıığımızda yerle yeksan edilivermişti. Tıpkı kırkdokuz yıllık Yeşilsu çaybahçesine yaptıkları gibi ... Tıpkı aynı çaybahçesinde Sami Ustanın, Hasan Ustanın, Hanifi Ustanın tam otuz yıl bilfiil çalıştıkları halde yarım gösterilen sigorta primleri gibi ...

Hayır, inanmıyorum; resimli bir kitaptan çalınmadı bu hayatlar. Aramızda yaşayan, kültürü dimağımıza sevdalı bu hayatlar, aynada unutulmuş bir tek kelimeyi sevdirep bir tek kelime aşkına yaşadılar. Sırları yoktu çünkü. Dilleri de yoktu. Dilleri ‘biz’ olmanın ağırlığını taşıyordu. ‘Biz’ olmak, tarihin taşıdığı ve ağırlığını biz ‘şehir ahali’sine köylüler eliyle devrediverdikleri bilgelik kırıntısıydı. Anadolu bu insanların duaları sayesinde Anadolu kaldı. Bu insanları tanıdım, bildim. Dualarını esirgemedikleri için alınları ateşten kurtuluşun muştusuyla parlardı. Gökçe katın sahibi dilerim ki yanına varanlara rahmet, sırasını bekleyenlere sağlık, bereket, ih-san buyursun ...

KISSA HİKÂYELER

rind ve lal

Rind İbrahim gibi ateşlere yürümeye azmetmişti. Pörsümüş canını, aşkın cenderesine attı. Sevdanın azaptan buğusuna daldı. Aşk ısırğan bir ateş oldu. Hararet yükseldikçe nefis azalıyordu. Zaten nefse ateş düşmeye görsün, bak neler olur neler.

Sen içindeki ateşi uyandırmaya gör, bak ne yangınlar çıkar. Sen ateşgede olmaya gör, ne ormanlar gelir ayağına kadar. Ama sen İbrahim olmaya gör, ateş-i Nemrut da olsa hiçbir yangın duramaz karşında.

Azap alevlendikçe, alevler aşkın öznesine buradan yalım saçtı. Yar yalım kuşatmasında kaldı. Bir süre sonra göğün en derin yerinde yalnız bir yıldız gibi kaldı. Ateşin kanı yarin tenine karıştı. Yar ateş oldu; yandı, yandı. Yar ateş oldu; yaktı, yaktı. Gökler ateş aldı. Rind yârin ateşinden başka hiçbir şey öremez oldu. Gözleri kör oldu, dili lal kesti. Bir zaman bir İbrahim tüttü, tüttü gözlerinden.

rihlet

Ayaklar bu yürüyüşle değdiği yerleri şereflendirdi. Beşi birliklerin aralarından kumlar ve çakıllar sızdı. Kumlar tesbih tesbih, çakıllar yonga yonga gözyaşı döktü sevinçten. Sanki su yüzüne çıkmışlardı. Sanki güneşi ilk defa görüyorlardı.

Sanki havayı ilk defa soluyorlardı. Kumların ve çakılların gözyaşları o gül kokan ayakları yıkadı. Kible rüzgarı dayanamadı, kum ve çakılların o gül ayaklara yük olduğunu düşünüp koşup geldi. Gül ayaklara kapandı, gülün ayaklarına kapandı.

Ayakların üzerindeki kumları ve çakılları sildi, süpürdü... Yârin alnından öpüymüş gibi o gül ayakları öptü, kokladı... Oysa gül ayaklar ne kumların, ne çakılların, ne kible rüzgârının, ne de başka bir şeyin farkındaydı. Gül ayaklar sadece yürümekteydi. Gül ayaklar sidret'ül müntehaya doğru rihlet etmekteydi.

sır

Sırrım birbiri içre ve üzre tutulmuş iki toprakсы aynayı andırıyor. Kendi özünü bana sunan birinin sırrını ifşa etmesi aynaların sayısını çoğaltıyor. Bir hayalet gibi şekiller sürekli yer değiştirerek görünüp, kayboluyor. Her gördüğüm surete ken-

dimden bir im koyuyorum. En son gördüğüm sureti medresenin gül yağı terleyen duvarlarında gezdiriyorum.

Ben ve bana ulaşmasını istediğim suret oralarda belirginleşiyor. Onu aydınlık bir cümle olarak Pirimin divanına geriyorum. Sonra göğsüne kendi resmimi çiziyorum. Çoğalıyorum, çoğalıyorum, çoğalıyorum.

Kalb kubbelerinin altından, eşyanın katından hatıra tadında kayıp gidiyorum. Sır oluyorum, ardımda aynadan sarkan suretlerin söylediği Mevlevi nefesleriyle.

afyon tarlası

İkindileyin bulutlar güve gibi gökyüzünü örtmüş. Güneş bir gelin gibi değil bir güvey gibi güvelerin ardına gizlenmiş. Aman ne yangınlar, ne yangınlar... Güveler bir duvak olmuş güneşe. Derken bir rüzgar çıktı, afyon tarlaları dalgalandı.

Güveler, kalyon kalyon üzerine yürüyen afyon kokusundan sarhoş olup, çözüldü. Güvey güvelerin gökyüzünden ayrılmasıyla gün yüzüne çıktı. Güveler sarhoş, güveyler mayhoş... Güvey güneş mayhoşken kıvama erdi: Çakırkeyif... Kendini denizin duvaklarına bıraktı.

Deniz ısındı, ısındı... Güneş soğudu soğudu ... Bir rüyalık zaman geçti... Bir ay doğdu denizin rahminden. Derken ay yüzlü çiçekler açtı denizin yüzünde... Derken ay yüzlü çocuklar açtı güneşin yüzünde... Uzun, derin bir yorgunluktan sonra ayıldı Şakirt... Sanki bir güneşti; denizde arınmıştı. Sanki bir denizdi; güneşte yanmıştı. Şakirt afyon tarlasının kucığında, Mesnevi-i Nuri-ye şakirdin kucığındaydı.

Baktı, afyon tarlasında kimse kalmamış, baktı Mesnevi okuyan kimse kalmamış. Dedi: Belki bir güneş olur, batarım gözlerinde; arayanlar sende bulur beyi ey deniz, ey afyon tarlası...

düş/erek

Toprağın suyu derinliklerine çekip, kırış kırış bölünerek, kuruyup ihtiyarlaması gibi kuruyup, yaşlandım. Hayatı uçarıca yaşamak uğruna, düşlerimin sah-nelerini bir bir dağıttım. Esrarlı harfler gözlerimin penceresinden, kalbimin eğerinden taş-tıkça buğulu göklere göçtüm.

Ayrıntısını uzak ara görüşme ve hisleşmelerde yitirmiş bir düşün darmadağın öyküsünün kahramanı oldum. Kahramanların az bulunur şeylere meyilli, yenilgide maharetli olduğunu, parçalarımın dünyaya kıymık kıymık düşerek algılarımı deşti-

ğini sezince anladım. Orkide zarifliğinde açanların okçuluğunu kanıksadıkça, rüya görececek yerlerimin körleştiğini fark ettim.

Ağacın resmine yansıyan donuk duruluğun, beni tek hamlede yere serip, hareketsiz bırakışını Eğirdir Gölünün dinginliğini zevk ederken gördüm. Bir gülün içinden geçen düşün heyelânına tutuldum. Heyelâna tutulmanın, kalbe tutunmanın soyadı olduğunu anladım.

Dayandığım dağın yıkılmasıyla uyandım. Düşümden düştüm, kendimi Ereğ Dağında buldum. Yanımda Ceylanlar, Sungurlar ve Tahiriler vardı. Neden sonra “Düş/erek, düş gerek, üç boyutlu hayattan çıkınca” dedi Hafız Ali.

“Hafız Ali! Sen Denizli Şehir Kabristanında medfun değil miydin?” dedim.

“Yok” dedi “O bir yakazaydı”

dalgıç ve dalınç

penceremin önündeyim ellerim yüzümü avuçlamış gözlerim zamanın derinliklerine kaymış etrafta bazı insanlar birbirine giriyor çevrede bazıları marketlere giriyor bankalara yürüyor biraz da ağlamaklı bir çocuk ben yollardayım okula gideceğim belli bir kadın sokağın sonunda fifi ile oynuyor bir başkası tepsiyle bana tatlılar dondurmalar sunuyor işte konuşmaya başlıyor hey arkadaş gel içki içelim şu güzel kız resimlerine bakalım şu hoş yemekleri yiyelim bağırma be sana kaçınıcı kez söyleyeceğim sözlerden anlamaz ki mesnevice mi konuşsam acaba annem şu anlaşılmaz işleri hazır keyfimi bozmak istiyor oysa bugün çok heyecanlıyım haneme ay doğuyor evleniyorum şebnem gibi işi güzel kendi güzel biri ile hem de saygın misafirlerim sıralıyorlar hediyelerini basında perde perde fotoğraflarımız iki ay sonra çocuğumuz olacak şimdi afife ile beraberiz an-nem konuştuğumuz zaman fırlıyor sonra çocuklarımızdan seren koleji bitiriyor büyüğü evleniyor evranos ne konuşuyorsun öyle çok dalgınsın bugün hiç meyra bu ha-yatı tatlı görüp onun oyuncağı olup öbürünü unutan biliyor musun neye benziyoruz dalgıca dalgıca dalgıca niye toprağa yüzünü gömüyorsun demeni duyamıyorum meyra ya minareden okunan şu acayip sesi nasıl işitiyorum ya alt kattaki çekiç seslerini tahta hırıltılarını

ŞİİR VE İÇTENLİK

Melih Cevdet Anday, *Akan Zaman Duran Zaman-1* adlı kitabında yer alan “İçtenlik Açısından” başlıklı yazısında şiir ve içtenlik konusunu ele almış. Kitapta bu yazının daha önce herhangi bir dergi veya gazetede yayımlanıp yayımlanmadığı hususunda not yok. *Adam Yayıncılık* tarafından yayımlanan *Akan Zaman Duran Zaman-1*'in iç sayfasında birinci baskısının tarihi 1984 olarak kayıtlı.

Yazar, söz konusu yazısında Cahit Sıtkı'nın şiirlerindeki samimiyetten söz açtıktan sonra onun, “*şiirlerinde kendi duygularını dile getiren, hassas bir ozan*” olduğunu söylüyor. “*Yanılmıyorsam, bütün arkadaşları da böyle düşünürler, okurlarla birleşirler bu konuda.*” diyor. Melih Cevdet, Cahit Sıtkı'nın Galatasaray'dan sınıf ve sıra arkadaşı olan Ziya Osman'ı da samimiyet konusunda onun yanına koyuyor. Fakat, Cahit Sıtkı'nın yakın arkadaşı olarak nitelendirdiği Ahmet Muhip Dıranas'ı aynı kategoriye koymuyor. Yani, samimi şairlerden biri saymıyor. Onun yaptığıının “*içtenliğin taklidi*” olduğunu söylüyor. Bu fikrine de Dıranas'ın *Fahriye Abla* şiirini örnek gösteriyor.

Melih Cevdet'in içtenliğin taklidi konusundaki tespitleri Dıranas'la sınırlı kalmıyor. Yahya Kemal'i ve klasik Türk edebiyatı şairlerini de bu değerlendirmenin içine katıyor. “*Yahya Kemal'in ustalığı içtenliğin taklidinde gösterir kendini; öyle ki ozanımız, şiiri bir yana bırakmış da, sıradan biri gibi konuşmaya başlamıştır sanki*” diyor ve şairin *Düşünce* şiirinde geçen bir mısramı,

İnsanlar anlaşıldı; hayatın da sırrı yok

şeklinde aktararak bu fikrine örnek gösteriyor. Ancak mısram doğru aktarıldığını söylememiz mümkün görünmüyor. Yahya Kemal'in *Düşünce* şiirinden alınan mısramın doğru şekli şairin ölümünden üç yıl sonra, Melih Cevdet'in *Akan Zaman Duran Zaman-1* adlı kitabından yirmi üç yıl önce yayımlanan *Kendi Gök Kubbemiz* adlı şiir kitabında,

İnsanlar anlaşıldı. Cihânın da sırrı yok,

olarak kayıtlı. Zannederim bir şairin şiirini yanlış aktarmak “*içtenlik açısından*” hiç de hoş değil. Zira, en küçük ses değerlerine varıncaya kadar büyük bir ustalıkla

kurulan şiirin üzerinde durabilmek, bir hükme varabilmek için öncelikle onun doğru okunması, yazılması ve anlaşılması gereklidir. Yanlış aktarılan metin şairin metni olmaktan çıkar. Yanlış aktarılmış metin üzerinden verilen hüküm de tabiatıyla sağlıklı olmaz. *Düşünce* şiirinde Yahya Kemal, yaşlanmanın getirdiği karışık duyguları ve iç sıkıntısını,

Ülfet belâlı şey, fakat uzlet sıkıntılı,
Bilmem nasıl geçirmeliyim son beş on yılı?
İnsanlar anlaşıldı. Cihânın da sırrı yok,
Kalsaydı terkeşimde bugün tek bir altın ok
En tatlı bir hayâl için atmazdım ufkuma.

Dalsın yakında gözlerim artık son uykuma !

“Yalnız duyan yaşar” sözü, derler ki, doğrudur
“Yalnız duyan çeker” derim, en doğru söz budur.

Gördüm ve anladım yaşamak mâcerâsını,
Bâkiyse rûh eğer dilemezdim bekasını.
Hulyâsı kalmayınca hayâtın ne zevki var?

Bitsin, hayırlısıyla, bu beyhûde sonbahar !

Ölmek değildir ömrümüzün en feci işi,
Müşkül budur ki ölmeden evvel ölür kişi.

şeklinde derin bir duyuş ve düşünüş hâlinde dile getiriyor. Türk edebiyatında yaşlılığın verdiği sıkıntıları, insan ruhundaki olumsuz etkileri bu ölçüde derinden ifade eden bir başka şiir hatırlamıyorum. Dünya edebiyatında da bu çapta kuvvetle söylenmiş kaç şiir var, bilmiyorum. *Düşünce* şiiri, hemen her okuyucuya, genç insana bile çok şey duyurabiliyor. Kaldı ki, yaşlanmanın getirdiği hüznü, iç burukluğunu yaşayan insana ne kadar derin duyuşlar yaşatabilir. Bir şiir derin duyuşu, derunî bir şekilde dile getiriyorsa samimi şiirin ta kendisidir. Ancak, Melih Cevdet, Yahya Kemal'in bu şiirinde “*sıradan biri gibi konuş*”tuğu konusunda haklıdır. Tabiidir de ondan sıradan biri konuşuyor gibi geliyor. Şair, kendisi olarak var şiirinde. Herhangi bir şeyi veya kimseyi taklit etmiyor. Bu sebeple Yahya Kemal'in şiirinde “*içtenliğin taklidi*” konusunda hiç de haklı görünmüyor Melih Cevdet.

Melih Cevdet yazısının bir yerinde,

“Bizim şiirimize içtenlik ilk anlamı ile Tanzimat’la girmiştir. Divan şiirinde içtenlik aramak boşunadır. Divan şairleri içtenliği şiirlerinde yaratırlar, ruhlarında aramazlar. Bunun için de biz, diyelim Nedim ile Naili arasındaki insanca ayrımlar üzerinde değil, şairce ayrımlar üzerinde dururuz ancak. Onlar şiirlerinde değişikler, bize kendilerini sözleri ile tanıtır. Ama okurken bizi hayran bırakan onların içtenliğidir sanki.”

diyor ve böylece sanat eseriyle sanatkâr arasına içtenlik bakımından mesafe koyuyor.

Yazarın bu konuda belirli bir haklılık payına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü sanat, yapma demektir. Her sanatkâr elindeki malzemeyle eserini kurar. Bu malzeme, taş, ağaç yahut kelimeler olur. Malzeme ne olursa olsun ortaya konan eserle sanatkâr arasında bir fark, bir ayrım vardır daima. Bu, sırf klâsik edebiyat için değil, bütün edebiyatlar için şu veya bu ölçüde geçerliliği olan bir durumdur. Klâsik şairler de eserle sanatkâr arasındaki bu farkı, bağlı oldukları anlayış ve estetik prensipler çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Şiirde de sanatkâr, diğer Doğu medeniyeti dairesi içinde yer alan sanatlar gibi tecrit esasına bağlı olduğu ve kolektif yapıyı dile getirme endişesinden hareket ettiği için kendisini gizler, kimliğini silmeye çalışır. Sanatkârın kendini gizlemesi, ferdi benini öne çıkarmaması samimiyetsizliği şeklinde yorumlanamaz. Durum böyle olunca da klasik Türk edebiyatı şairlerini toptan samimiyetsizlikle itham etmek klâsik bir edebiyat olan klâsik Türk şiirini kendi estetik anlayışı içinde gereğince değerlendirmemiş olmayı peşinden getirir.

Melih Cevdet’in düşüncesinin aksine klasik Türk şiirinde çok sayıda mısra, beyit, hatta bütün şiir gösterebiliriz samimiyete örnek olabilecek. Hemen aklımıza gelen birkaçını hatırlayacak olursak, Fuzûlî’nin *Su Kasidesi*’nin içtenlikten mahrum olduğunu nasıl iddia edebiliriz? Taşlıcalı Yahya’nın hayatını tehlikeye atma pahasına Kanuni Sultan Süleyman’ın oğlu Şehzâde Mustafa’nın katli üzerine yazdığı,

Meded meded bu cihanun yıkıldı bir yanı
Ecel celâlileri aldı Mustafâ Hanı

beytiyle başlayan mersiyesi içtenlikten mahrum mudur? Meselâ,

Beni ağlan beni kim üstüme gelmez ölicek

Bir avuç toprak atar bâd-ı sabâdan gayrı

diyen şair Necâtî, ne kadar samimiyetten uzaktır? Bunu belirlemek için elimizde sağlam bir ölçü var mıdır? Hem, Tanzimat'tan sonra gelişen yeni şiirimizde, Melih Cevdet'in iddiasının aksine, içtenlikten uzak şiirler yok mudur? Meselâ Tanzimat sonrası Türk nazımının öncülerinden Şinasi'nin şiirleri ne kadar içtenliklidir? Abdülhak Hâmit'in, Rezaizâde M. Ekrem'in ve diğerlerinin şiirleri içerisinde içtenlikli olmayan şiirler yok mudur? Fazla uzaklara gitmeye gerek yok. Melih Cevdet'in de içinde bulunduğu Garip mensuplarının şiirleri içerisinde, içtenliksiz diye sormayacağız, kaç tane içtenlikli şiir var acaba?

Melih Cevdet, güzel bir konuya temas etmiş. Ancak, yazısında bize doğru gelmeyen yanlar var. Kanaatimizce klasik Türk şairi tecrit esasına bağlı olan, kolektif duyuş ve düşünüşü öne çıkaran eserleriyle samimiyeti kurmak istemiş, bunda da belirli bir başarıyı yakalamıştır. Zannederim Melih Cevdet'in burada dikkat etmediği inceliklerden biri klasik Türk şiirinin tecrit esasına dayanıyor olmasıdır. Diğer klasik Türk şiirinde, klâsik edebiyatların yapısından gelen kolektif duyuş ve düşünüşün esas olması, modern şiirde ise ferdiyetin öne çıkmasıdır.

Burada şu soruyu sormadan kendimizi alamayacağız: Acaba Yahya Kemal'den yanlış aktardığı mısra ve onun şiiri hakkındaki görüşünde olduğu gibi klasik Türk edebiyatında içtenlik konusunda da yanlış olamaz mı Melih Cevdet?

Mustafa YILDIZ

ŞİİRLER

1.

soyut cebir oh wi seşora-
cebri kesret- zülfi vahdet
sevgiyle kal dedi hatun vaktinde-
sevindi gafil
ah tanrım sevgi bizde kalacak
...Isınacak yorgan- yalnızlık tard
yırtılacak eski resimler cart.
pederle geçinmek zor diyor
art artık sıkıntı sıklet şart
zarf içinde takdim edeyim
mazruf değil yok artık hah..
bak bach çalıyor kederleniyor
humeyni iniyor-ağladı ağlayacak şah

2.

Karşılık bulmayınca bir büyük ces
Don kılar yün fahişe Juan
Somurtur Herif ve Somut
Toprak denli azalır Varlık

...Hu, Dün - Sitem
Niçin gelmedin
İncir ağacının altına ey Nazenden

Yâr olmaya - ki duymaya kurbet
Yar ola yada- naz ede- iffet
saçılıp mini etek-baldır çıplak
basireti bağlaya-unuttura hikmet

ve yağmur için bir şeffaf
şemsiye tavsiye edilir ...

3.

Ey Fethe çıkmaya navi iken Sur dibinde başına düşen taşla irkilen Mukatil
Ey Özgürlük ihsan edildiğinde aklı bulanıp redii mey'e meyl eden Bedevi
Ey Rüzgarın telden uçurduğu yakalağın ardı Haşyetle koşan Velet
Ey Yağmur altında titiyerek inatla ateş yakmaya çalışan İhtiyar
Ey kuru, birazdan düşecek gibi bir ağacın üstüne azksız tırmanan H...aşere
Yol Yok Burada- Öyleyse bu Müzeyyef bu Kalp burkan Sefret nereye?

4.

Hititlilerden her şey olabilir
garson-şair-pazvand-müneccim
kül tablası bile olabilir
Diyorlar ki
Nazar ehli tek bir işaretle
...zahiri ve batını,
özü ve cevheri
ezcümle
eşyanın künhünü anlar imiş
lakin Hititliye ne kadar anlatsan anlamıyor
ne süluk takıyor- ne nazar ber kadem
öyle indirilmiş yeryüzüne
kanında devleti hümayun var
ve bak saat artık gecedir sevgilim
Dövlete tapınmayan erenlere selam ederim

5.

o zamanlar devlet bizi fişliyordu bebeğim-
yarimiz aldırıyordu tüm bunlara
ve kırmızı bir elmayı arsızca dişliyordu..
köpekler çöpçülere saldırıyordu
kapılarda istihbarat
pusu kurmuş bekliyordu
korkuyordu çocuklar ve hatta inliyordu bazıları
dinmiyordu bir türlü sızlanmaları
sınır dışı ediliyorlardı hiçbir sınırın içine doğru
o zamanlar bebeğim
biz
sağcı olmayan her şeydik...

Nur BELEK

KOR-KU-ŞAĞI

penceren kıpırtısızdı
içime afri calor oturdu
ruhun değmese ruhuma
zeytin dalında kururdu

ak mendillerin hançeri
kabuğumu soyan mevsim sensin
mor yıldızların patlayınca birden
çok korkmuştum geçti

yol kayıp ben değilim

KAR YAğDI

Sizi temin ederim bayım
kar günahları bağışlıyor
üstelik kız da
kardelen oluveriyor
ancak kartopu
oynadığında

KÜSTÜM ÇIÇEğİ

haydi durma
kabahatlerimi say

kelimelerin merdiveni altın göğün
gülümseyen bir ölüyü taşır ellerin

sesinin en titrek telinde
yürüyen cambazım ben

Nur BELEK

YEDEKTEKİ KURŞUN

ne gelir elimizden kendi kafamıza sıkmaktan başka. stop
olmasaydı eğer.. deme! bir kere de mert ol
silahlar uygunluk testi istemez. stop
rüya, beni denizin tuzu yapabilir misin?
dedim
yaptı. stop
adam bütün rüyalar sürrealdır. dedi
rüya gerçektir. adam bilemedi gitti. stop
adamin elleri çiçek tırnakları papatya
rüya uyuma sakın. uyma sen bu antidepresanlara
iyi geceler rüya. rüyanda beni vur. Stop

VE SONRA KAR YAĞDI

gün ağarır hürmeten
süt bebesinin safiyane yüzüne
serpilmemiş fidanın mevhup yemişine

bağışlarsan bir sen
ve sonra kar..

sonra kız kardelen
sepkensiz bir kar oyununda

“İNSANIMIZ”DAN “İNSANIMIZ”A DAİR ŞABAN GÜNEL İLE SÖYLEŞİ

Konuşan: Rüstem BUDAK

İnsan varlık alanında cinsiyet, ırk, coğrafya veya renk olarak birbirinden farklılaşmadan önce tekti. Tekil varlığıyla tüm özellikleri içinde barındırıyordu. Sonra çoğaldı, farklılaştı, dağıldı. Ama hep o insan olarak kaldı. Yaşadığımız coğrafyada insanımızın izini sürerken yaşanan ve yaşayan bir örneklik üzerinden bu çözümlmeyi yapmak istedik. Bir ütopyadan değil sahici, yerli, dinamik gerçeklikten hareket etmek daha yerinde olacaktı. Bu topraklarda doğan, büyüyen, mücadelesini veren, şehrinde kopmayan ve ona yabancılaşmayan bir örneklik üzerinden konuşmak aradığımızı bir nebze de olsa bize verecekti. Şaban Günel, söz medeniyetinin son temsilcilerinden, duruşu, akli, hayat mücadelesi ve erdemliliğiyle karşımızda insanımızdan bir parça ... Sözlerini kayda geçirirken insan sesleri, şehrin uğultusu, çay bardaklarının sesleri, araba sesleri birbirine karışıyor. O'nun sesi ise tüm bu sesler içinde, kendisinin gerçek terazisi olan sokakların sesine karışıyordu.

Her insanın varlığının şekillendiği yıllardan başlayalım isterseniz. Çocukluk döneminizi bize anlatır mısınız?

Adapazarı'na bağlı İkizce köyünde bir çadırdaki dünyaya gelmişim. Babam 8 kez evlenmiş, ben ikinci hanımından tek çocuğum. Birinci hanımından yedi çocuğu var. Ayıptır söylemesi ben ağa çocuğuyum. Doğduktan sonra annem ayrılmış. Annemi hiç tanıyıyorum. Annem babamdan ayrıldıktan sonra ölmüş. O bana dert oldu. Bu ayrılığı birisi bilecek diye utanıyordum. Hala ayrılan çiftler için üzülürüm. Benim hayatımı biçimlendirmesi anlamında bakılacak olursa etkili olan bir faktör vardır: Benim annem Kürt. Beni çevreye anlatırlarken Ali Ağa'nın Kürt kadından oğlu derlerdi. Hatırladığım hiç Kürt kötölemesi olmazdı. Buna rağmen neden Kürt karıdan doğmuşum diye çok kahrederdim. Ablalarımın hiçbiri bana hiç annemden söz etmediler. Annemle ilgili hiçbir anı anlatılmadı bana. Beni annemin dayısı büyüttü. Sığıntıydım ama itildiğimi, kakıldığımı hatırlamıyorum. O kadar fakirlik vardı ki bir çocuk ölmüştü onun elbiselerini bana giydirdiler. Dayımın evi yamuktu. Dam gibi,

samanlık gibi, mısır kuruluğu gibi ... Ama bir konağın avlusunda olan bir yer. Ben ilkokulu bitireceğim zaman çıkardılar nüfus cüzdanımı. 10 yaşında babamın yanına geldim. Babam beni dayıma vermeye razı olmamış. 14 yaşında da babam öldü. En küçük üvey ablam 10 yaşından evleninceye kadar bana baktı. Hala bana bir şeyler veremiyor diye utanıyor. Benim için 2 tarlasını sattı.

Okul yılları insanın hayatında belirleyici evrelerden biri. Zamanı ve coğrafyayı aşmada yeni bir merhalesi olabilmekte, kimlik ve kişilik inşa etmedeki fonksiyonu aktif ve özellikle sınıfsal geçişlere de imkan tanıyan boyutu var. Sizin için bu dönem nasıl geçti? Öğretmenler ve okul ile nasıl bir ilişki kurdunuz?

1. 2. 3. sınıfları köyde, 4. ve 5. sınıfı Şeker İlkokulu'nda okudum. Geldiğimde beni dışladılar. Ben dışardan gelmişim. Beni öteki olarak gördüler. Bizim sülalede tarlalarımızı yarıcılar ekerdi. Bizde ilk mesleğe atılan, okuyan benim. Ama başarısız bir öğrenciydim. İki öğretmenim vardı. Onlar benim kurtarılacak öğrenci gözüyle gördüler. Beni öğretmenlerim kurtarmak için tam gün dövüyorlardı. Ama gözbebeklerinde bilirdim, niyetleri doğruydu, niyetleri iyi idi. Onlar beni döerken gözbebeklerine bakardım. Geri kalan yaptıklarının hepsi yanlıştı ama niyetleri iyi idi. Bir öğretmenimiz izine ayrılmıştı. Geçici gelen öğretmen vardı. O beni nefretle dövüyordu. Onun nefretle dövdüğünü gözlerinden biliyordum. Yaşadığımız mahallede roman vatandaşlarda yaşıyor. Çocuklarıyla oyun oynarken bazen yaşanan kavgalarda roman çocuklarla birlikte beni de karakola alırlardı. Çocukluğumda çingenelerle olan arkadaşlığından ötürü "Madem Türksün neden çingenelerle arkadaşlık ediyorsun" dediler. O nedenle dayak yedim. Ben ilkokula giderken de tahtaya kalkmıyordum. Ben kendimi kabadayı olarak görürdüm. Dünyanın en korkak insanı benimdir diye düşünüyorum ama neden kalkmıyordum. Bu kabadayılığı neden yapıyordum kendi içimde yolculuğa çıktığımda bakıyorum; ne belimde durabilen pantolon var, nasıl tahtaya çıkacağım. Okullar açıldığında boynuma taktığım yaka okullar bitene kadar boynumda duruyordu. Bir elinle pantolonu tutacaksın, bir elinle burnu sileceksin sonrada tahtada duracaksın, olur mu?"

Siyasi ve sosyal konulara ilişkin bilincinizin ilk kilometre taşları nelerdir?

Bir Osmanlı'nın hudutlarını gösteren bir harita vardı. Gece yatıyorum, hiç uyu-

madan okula gittiğimi hatırlıyorum. “Gâvurlar bize küçük bir yer bırakmışlar” diye kahrediyordum. Kaybettiğimiz toprakların hepsini geri alma hırsı var içimde. Aile çevremizde İsmet Paşa'nın ikinci dünya savaşı yıllarında Yunana karşı “çizmemi giydirtmeyin bana” dediğini aktarırlardı. Ben oldum çizmeci. Ben 10 yaşında siyasallaştım. Gümrükönü'nde ‘Kıbrıs Türk'tür Türk kalacak’ mitingi vardı. Orada Makarios'un maketi yakıldı. Orda bulunmam tesadüf değildi diye düşünüyorum.

İlkokuldan sonra hayata nasıl devam ettiniz?

İlkokuldan sonra ayakkabıcıya çırak verdiler. 20 yıl ayakkabı işçiliği yaptım. Ya-
van ekmek parası ancak çıkıyordu. Ustalarımın biri Adıyamanlı Mehmet Düzen
idi. Bir diğer ustam Mehmet Mecik idi. 20 yıl Zirai Donatım Kurumu'nda vasıfsız
işçi olarak çalıştım. Vasıflı işler yaptırıyorlar bana ama önemli değil. Her gün 12 çift
ayakkabı yapıyordum ama benim ayakkabım yoktu. Herkes hayatından şikâyetçiydi.
Ayakkabıcı olduklarına, talihsiz olduklarına, zorluklarına, ne kadar talihsiz olduk-
larına ... Bugün benim senedim var hep beraber ödüyoruz, yarın senin senedin var
yine hep beraber ödüyoruz. Böyle bir dayanışma vardı. Dükkânlar kapatılmazdı.
Şimdi insanların dükkânlarını kilitlemek zorunda olduklarını söylüyorlar ona üzü-
lüyorum.

İlkokuldan sonra okuma serüveniniz nasıl gelişti?

Belirleyici olan çocukluktur. Çabuk anlıyorsun ve de doğru anlıyorsun diye il-
tifat ediyorlardı. İnsan keramet sahibi olmayacağına göre ben nasıl doğru anlıyo-
rum. Bunu bana çocukluğumun kazandırdığını düşünüyorum. Tekmeyi yedikten
sonra anlamanın anlamı kalır mı? Sinema, tiyatro, şiir... Efsanelere çocukken heves
ettim. Anadolu halk efsanelerini çok okudum. Dünyada ve Türkiye'de olan biteni
izliyorum. O günden beri haberlerin yakasını bırakmadım. Çok iyi haber dinlerim.
İmkânsızlıklar içinde büyüdüm. Yaşadığımız mahallede çöplük vardı. Emsallerim
bakır, alüminyum tel arıyordu. Ben çöplükte okunacak şeyleri ayağımla düzel-
tip okuyordum. Niçin okudum. Aslında ben okumuş yazmış yönetici sınıfın ara-
sına girebilmek için okudum. Ama bu okumuş- yazmış yönetici sınıfı tanıştıkça
hevesimi aldım. Umudumu kaybettim. Ecevit'le evinde yurt ve dünya sorunları-
nı konuşuyorduk. Ecevit “Sen bunları biliyor musun? İltifat ediyordu. Siz bunları
konuşuyor musunuz? diyor ve şaşırıyordu. Ben bunları küfür olarak alıyordum.
Yeterince önemli adamla buluştuktan sonra benim önemli düşündüğüm insanla-

rın önemli olmadığı kanaatine vardım. Yaşayarak öğrendim. Şehvetle okudum. Her bulduğumu okuyordum. Öyle bir süreç ki herkes birbirine kitap tavsiye ediyordu. Bir biçimde İslamcılarla ilişkilendirilmiş insanlar kendi kitaplarını öneriyorlardı onları okuyordum. Milliyetçilerle temasım olduğunda onların tavsiye ettiklerini okuyordum. Ancak sistemli kitap okumam askerlikten geldikten sonra hastanede yatarken oldu. O dönemde felsefi, ideolojik hiçbir şey okumadım. Bir disiplini yoktur benim okumalarımın. Ben siyasi kitapları parti üyesi olduğum 1974 yılından sonra okumaya başladım. Halen de okudum diyecek kadar okumadım. Okuduğumu tam anlayabilen bir adam değilim. Liseyi okusaydım okuduklarımın hepsini anlardım diye düşünüyorum. Emsallerim hiç okumadı. Emsallerimden fazla biliyordum. 3000 kişilik fabrikanın bileniydim. Müslümanı da, solcusu da, milliyetçisi de bana sorardı. Benim verdiğim cevabın üzerinde de tartışmazlardı. Boyunlarını büküp giderlerdi. Üzülüyorum, hiçbir kimsenin kitap okumadığı yerlerde sadece gazetelerin kitap eklerini okusan âlim geçirirsin. Böyle bir bereketli memleket. Bu bir kadersizlik. Veya kitapların sadece önsözünü oku. İdare eder gidersin. Ne zamana kadar? Kitabın tamamını okuyanla karşılaşınca kadar. Biraz da dikkatli olursan zaten karşılaşmazsın. Türkiye’de insanlar kendilerini zorlayacak ilişkilere girmiyorlar. Mesela solcu milliyetçiyle konuşmuyor, solcu Müslümanla konuşmuyor. Müslüman da Müslüman olmayanla konuşmuyor. Bu şu aslında: kimse dersine yeterince çalışmıyor. Ben Kur’an’ı da, İnci de, Tevrat’ı da okudum. İlişkide bulunduğum insanlar bana bunların yanlış veya iyi bir şey olmadığını söylemediler. Ben Fikret Başkaya’nın Paradigmanın İflası’nı okuduğumda evden çıkmaya utandım. Kendimi nasıl avuttum da dışarıya çıktım biliyor musun? ‘Benim bunları savunduğumdan kimin haberi var. Zaten kimse dinlemiyor bizi, kimsenin aklında tuttuğu yok’ diyerek çıkabildim.

20 yüzyıl için ideolojiler çağı da diyebiliriz. İdeolojiler Cemil Meriç’in deyimiyle bir yanda batının deli gömleği, diğer yanda gerçekleri gösteren deniz feneri... Sizin ideolojilerle ilişkiniz nasıldı?

Her şey iki yüzü keskin bıçak gibidir. Okuduğumuz, sahip olduğumuz bilgi insanla bizim aramızı açıyorsa ona dönüp bir daha bakmak lazım. Bütün ideolojilerin iddiası toplumu kurtarmak, insanlığı kurtarmak. Nasıl oluyor da toplumu kurtaracak bir projen var ama hep senin toplumla aran açılıyor. Ona sen kendinden bir şey katmalısın. Bir şeyi çok aşırı biçimde eleştirince, eleştirilen şeye sempati oluşmaya başlar. Ölçüyü kaçırdın mı kendi niyetine hizmet etmez. Sağcı gazetelerde komü-

nistleri kötüleyen yazıları okuyarak komünist oldum. Bir Allah'ın kulu bana "komünist ol, komünistlik iyidir" demedi. Her şeyi okuyorum ve herkesi dinliyorum ama sonuç olarak sokağa bakarak kanaat oluşturuyorum. Sokakta söylenenlere değil yaşananlara bakıyorum. Yukarda söyleneni dinliyorum, sonra sokağa inip yaşanana bakıyorum. Yukardan aşağı söylenen hiçbir şeye itibar etmem kesinlikle.

Sokaklar o verileri doğru bir şekilde veriyor mu? Sokak insanı yanıltmıyor mu? Şimdilerde şehirlerde sokaklar mesajı gizlemiyor mu?

Mesela en son İstanbul'da gördüğümü söyleyeyim. Bahçelievler var. Apartmanlar ve sitelerin çevresindeki ağaçları buduyorlar, mevsimlik olanları çıkarıp atıyorlar. Bakıyorum Alibeyköy de kent yoksulları bunları taşıyorlar evlerine. Orman değil koru değil. Doğalgaz yakamayan insanlar o atıkları evlerine götürüyorlar karcılar gibi. Metropolün sokakları daha öğreticidir. Beyazıt'ta çimenlerin üzerinde ölü gibi yatan 6 kişi gördüm. Belki alkolikler, belki tinerciler, belki de evsizler. Yorgun olup da güzel bir İstanbul güneşinin tadını çıkarıyor değiller. Bence sokak öğretir, bakmasını bilene. Her sınıfın bir dili var. Yöneten sınıfın diliyle yöneten sınıfa derdini anlatmanı bekliyorlar. Yöneten sınıfın diliyle yöneten sınıfa derdini

anlatmazsın. Yöneten sınıfın dilini öğrendiğin zaman nasıl olsa seninle bir şeyler paylaşır. Onlar iktidarlarını paylaşıyorlar. Onlar nimeti bölüşüyorlar. İktidarları paylaşmasalar, nimeti bölüşmeseler iktidarda kalamazlar ama kendi içinde bölüşüyor. İktidarın diliyle, o sınıfın diliyle derdimi anlatmamı bekliyorlar benden. O anlamda sokakla konuşmaya kalkarsan sokak derdini anlatamaz. Anlamaya niyeti olmak ile ilgili bir şeydir.

Diğer yandan toplum için kurtuluş reçetelerini yazanlar hücrede, plazada, get-toda, dağda ... Sokağa çıkmaya korkan ideolojiler... Sokakları anlamak için değil, birkaç saatlik gösteri için, alan olarak kullananlar... Sokakta diğerini anlamaya çalışmadan kendi bencilliği içinde yoğrulanlar... Plazalarda siyah camlar arkasından, yukardan yapılan sokak tasvirleri var?

İçlerinde namuslu insanlar varsa da böyle bir şanssızlıkları var. Aydınların da sanatçıların da. 141, 142 ve 143 maddelerin kaldırılması için kampanya başlatmıştık. Aydınlarla bir araya gelmiştik. Onların yüz ifadelerinden anladım şansız olduklarını. Ben şansım 20 yıl ayakkabı işçiliği yapmak, 20 yıl fabrikada çalışmaktı. Fabrikada 3 bin kişi ile birlikte çalıştım. Adamın eğer içinde bulunduğu şartlar müsaitse hiçbir Müslümanla yolculuk bile yapmadan geçiyor hayatı. Otomobili de varsa, trene binmiyor, vapura binmiyor, belediye otobüsüne binmiyor. Tesadüfen de bir araya gelmeleri mümkün değil. Seçiciler, sevdiğim bana geliyor, ben sevdiğime gidiyorum. Bunu ezbere söylemiyorum. Birçoğu ile konuştum. Severim, sayarım ama onların böyle bir talihsizliği var. Ben akıllı olduğum için değil zorunluluktan bir araya geliyorum. Onların böyle bir zorunluluğu da olmayınca bihaber yaşayabiliyorlar.

İdeolojiler arası tanışma ve birbirini tanıma çabaları var. Bunu destekleyenler olduğu gibi karşı çıkanlar da var. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

İdeolojiler arasında ilişkiyi kurmaktan kaçınanlar yaşam biçiminden dolayı ötürü ihtiyaç duymuyor zaten. Ben bir proje çerçevesinde bu insanlarla beraber yaşamadım ki. Ben zaten bu hayatın içine doğdum. Milliyetçisi, Müslümanı, apolitiğiyle ... İlişkilenmeyi red edenler ilişkilenmeden yaşama imkânına sahipler. Türkiye'yi milletvekili seçimlerinde ve referandumlarda boyuyorlar. Allı güllü. Onlar herkes kendi kurtarılmış bölgesinde yaşıyor ve ilişkilenmeyi red ediyor. Beraber yaşamayı red edenler, yalnız başlarına yaşama imkânına sahipler. Bu konuda ben inatçıyım. Ben söylüyorum görüştüğüm insanlara. Benim bugüne kadar kalkmamış

cenazem yok. Olmamış düğünüm yok. Elimden tutulmamış hastalığım, sakatlığım da yok. Biz zaten beraberiz. Bize birlik beraberlik çağrısı yapmayın. Böyle bir çağrıya ihtiyacımız yok. Şu yaşadığımız hayatı onların gözünün içine sokmamız lazım. Onlar konuşuyor, biz yapıyoruz.

Türkiye'deki söz ve düşüncenin bir medeniyet arka planı ile evrensel kimlik kazanabilme imkânını nasıl görüyorsunuz?

Ben Türkiye Türkiye demeyi çok doğru bulmuyorum. Ortadoğu dünyanın ortasına geliyor gerçekten. Kuzey ve güney, doğu ve batı ortası, konjonktürde böyle bir yeri var. Bu konularda Ortadoğu demek daha çok hoşuma gidiyor. 1919 öncesi Türkiye'yi konuşsaydık nasıl anlatacaktık. İnsanlığın ana rahmi Dicle, Fırat ve Nil deltasıdır. Olsa olsa buralı olmanın kibri var. Bir rahat vermediler bu memlekete. Biri batıya çekiyor, biri doğuya çekiyor. Birbirinden habersiz birçok insanın olduğunu düşünüyorum. İtişe kakışa geldiğim yer vardır. Hiçbir şeyin içine katılmamış, hiçbir harekette yer almayan bir arkadaş vardı. Bir akşam konuşuyorduk. Allah Allah baktım bizimle aynı düşüncelere ve bakış açılarına sahip. Biz bunları bugün geldiği yere, düşünceye itişe kakışa kafa göz yaparak öğrendik. Başka coğrafyalarda farklı insanlar aynı şeyleri düşünebiliyor. İnsanın içindeki insan öldürülmez. İnsanın içinde barış, huzur, adalet talebinin olduğuna inanıyorum. Her canlı ile ilgili bir şeyler söyleyebilirsin. Hiç kimse yaşam alanının savaş alanı olmasını istemez. İnsan barıştan yanadır ama pasif, o zaman aktif bir hale getirmek lazım. İktidar meselesini çözdükten sonra insan, ihtiyacı çok olan bir varlık değil. İhtiyaçlar sınırsız, imkânlar sınırlı. Kapitalizmin sloganı bu. Bunlar kendi nefisleriyle tarif ediyorlar bizim nefsimizi. Kendi ihtiyaçlarıyla tarif ediyorlar bizim ihtiyaçlarımızı. Böyle bir şey yok. Değişim var ama bu bize umut verecek değişim midir? Bu konuda bir şey söyleyemem. Geçmişine âşık insanlar gelecek kuramaz, derler. Türkiye'de herkes geçmişi ile övünüyor. Geleceğe dönük bir çalışma? Hep umudum var. Umut bizi geleceğe taşır.

Yaşadığınız şehrin kendine has toplumsal hususiyetler var mı?

Adapazarı en iyi sentez yapan şehirlerinden birisidir. Bu coğrafyanın 1920'lere kadar gayri Müslimleri de var. Toyota ile birlikte Japonları da var, Budistleri de var. Blok halinde alevi ve Kürt olmadığı için de devletin cipini ve copunu pek hissetmez.

Edilgendir ama fırsat bulduğunda otoriteye her zaman itirazını da yapmıştır. 61 anayasasına en fazla ret oyu Adapazarı'nda çıkıyor. Çerkezleri, Abazaları, Boşnakları, Lazları, Kürtleri ile her halktan var. Yoksa öteden beri olmayan bir Arap halkı vardır. Bunlar olmasaydı daha iyi olurdu diyen oldu. Ama ben Çerkezlerden, Abazalardan, Lazlardan davranış öğrendim. Biz ölü evine yemek götürmeyi bilmezdik. Erkekler cenaze ile ilgilenir, kadınlar yemek derdine düşerdi. Babam öldüğünde ablamlar ve diğer kadınlar aç yeri başka, acı yeri başka dedi bizi hepimizi oturttu, yemek yedirdi. Köyde cenaze var iken düğünde olurdu. Doğu Karadeniz ve Kafkas halkından cenaze var iken düğün yapmamayı öğrendik. İntihar etmeyeceksek, bu davranışı kötülemiyorum ben, ama böyle bir şey oldu. Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gelen insanlarda hayatımızı kolaylaştıracak araç- gereçlerle geldiler. O araç- gereçleri kullanmayı da üretmeyi de öğrendik. Yugoslavya Muhacirleri buraya gelmeden önce burada ustalar vardı. İnsana da semer yaparlardı. İstanbul'da hanlarda çalışan hamallara semer yaparlardı. Bazen nefret üretmeye çalışanlar olduğunda bunlar gelmeseydi bize halen semer yapacaklardı ustalar diyorum.

Siz bir mahallede yaşıyorsunuz. Toplumsal ilişkilerinizde bir gerilim ve çatışma söz konusu muydu?

Mesela fabrikada ramazanda oruç tutmuyoruz. Arkadaşlar 'Ahmet oruç tut' dedi, baskı yapıyor. 'Osman namaza gel' dedi, baskı yapıyor diyorlar. Ben de onlara dedim ki 'Beraber yaşıyorsunuz, bir sürü yemiş içmişliğiniz var. Sen ne yaptığından eminsen, gitmezsin- yapmazsın olur- biter. Sen neden namaz kıl, oruç tut sözünü baskı kabul ediyorsun. Sen neden bundan rahatsız oluyorsun. 20 yıllık iş arkadaşın. Her şeyini paylaşıyorsun, düğününe- hastalığına- doğumuna gidiyorsun. Adam bu kadcarkık şey söyleyemez mi? O onun doğruluğuna- iyiliğine- haklılığına inanıyor.' İktidar mücadelesi verenler aradan çekilsin. Mahalle baskısı var, mahalle baskısı yok diyenler muhakkak kendi baskısını kurar. İstanbul'da Nişantaşı'nda mahalle baskısı yok diyen yerlere de baktım. O baskısını kurmuş. Dayanamadığın için tutmuyorsundur, mazeretin vardır tutmuyorsundur, inanmıyorsun tutmuyorsun. Bana sen bir gün bile oruca katlanamıyorsun, dayanamıyorsun dediler. Bizim arkadaşlar ölüm orucuna yatıyorlar görmüyor musun? Dayanamadığımı nerden çıkarıyorsun derdim. Mahallede sülalem çocuklarını benden sakladı, komünist edeceğim diye. Benimle ilişkilmiş çocuk yoktur. Ama her sorunlarını bana getirirler. Garip bir şey. Hep iktidar olacak partiye oy verirler. İktidarla görülecek bir iş olduğunda da

bana geliyorlar. Komşum var bizim Necmiye abla ... O akşama kadar muhafazakâr radyoları dinler. Şeriatı red eden biriyle konuşmam diyor ama en iyi benle görüşüyor. Bazı arkadaşlarım doğru tutumlarından dolayı 'aslında sen Müslüman gibisin' dediklerinde kızıyorlar. Ama ben bir sıkıntı yaşıyorum. Ben onu bir yere çağırıyorum, davet edemiyorum. O beni Müslüman olmaya davet ediyor, ama benim onu davet edebileceğim bir yer yok. Senden memnunum diyene de böyle öfke duyacak-sak onu da soğutacaksak nasıl yaşanacak ki bu hayat."

Bir Anadolu şehrinde düşünce dinamizmini yaşamak mümkün mü?

Bunun zorlukları ve imkânları nelerdir?

Bazen taşra işinde şöyle bir süreç vardır. Uzun zamanlar ben konferanslarda, kongrelerde Büyükşehirlerin insanlarını da büyük sayıyordum. Mesela İstanbul, Ankara, İzmir delegesi her şeyi belirliyor. Taşra delegesi gözü açılmadık bir çocuk gibi geliyordu. Büyükşehir insanını biz kendimiz büyük yerine koyuyoruz. Bak ben büyükşehirde yaşıyorum beni büyük yerine koy diyen yok. Benim taşra olmak diye problemim yok. Onların metropol- merkez olmak diye kibirleri varsa onu ben bile bile edepsizlik sayıyorum. Onların karizmasını çizeyim. Düşünmek ve sanat yapmak için taşra daha elverişlidir. Çölün ortasındaki insan ile denizin ortasındaki insan aynı ruhsal durumu yaşamış. Çöl ortasındaki adam denizi ailesine anlatmaya çalışmış, sonunda kısaca su çölü işte demiş. Mesela bana Maraş- Elazığ çok bereketli gözüküyor sanata- edebiyata yaptığı katkılarla. Ben o coğrafyayı gezdiğimde Bahçesaray'dan Bitlis'e kadar vadi. Önce hoş geliyor insana. Önce eğlendiriyordu beni. Sonra fenalık geldi. Başladım gökyüzüne bakmaya o vadide. O vadiden filozof çıkar, şair çıkar. Şu anda işin başındakilere kendini kabul ettiremez. Ya da onu aşmak lazım. Ya da ticaretin ve siyasetin ona ihtiyaç duyması lazım. Herkes felsefe yapabilir. Ama belki profesyonel olmayabilir. Artık profesyonellerin- uzmanların üretimlerine bakıyorlar. Bence problem bu. Herkes şiir, roman, hikâye yazabilir. Marx yabancılaşma üzerine yazılarında uzmanlaşmanın insanı mutsuz ettiğini savunur. Müslümanlıkta bile diğer dinlere nazaran en önemli farklılıklardan biri ruhban sınıfının olmamasıdır. Bunda bile profesyonelleşmeyi red ediyorsa hayatın başka alanlarında muteber sayabilir mi? Ben körebe oynayarak öğrenmeye, konuşmaya devam ediyorum.

Bu özel söyleşi için teşekkür ederiz.

Ben de teşekkür ederim.

Kibar AYAYDIN

GURBETTEN ŐİR İLE DÖNEN ADAM “YAHYA KEMAL BEYATLI”

Şair, rıhtımda gemi bekleyen kimsesiz bir yolcu gibidir. Sonu belirsiz, belki de ümitsiz bir yolun başında, gönlündeki tarifsiz acılara bir derman bulmak amacıyla uzaklara gitmeyi kafasına koyar. Şair, genç yaşında bir hummalı gibi tutulduğu şiir sevdasının, adeta bir sarhoşudur. Artık o, bir kader yolcusu olarak gemiye adımını atar. Bindiği Memphis vapurunun kamarasından, denizlerin enginliğine bakar. Dalgaları göğüsleyen geminin güvertesine çıktığında ise; vatan, çok uzakta kalmıştır artık. Arkada neleri bıraktığını yıllar sonra anlayacak olan bu adam, emin adımlarla özgürlüğe koőtır!

Vatan coğrafyasının henüz gurbet olarak hissedilmediği yıllarda onun için ilk durak ve ilk keőtif yeri Paris'ti. Tanımak, kendini keőtfetmek için; o zamanın hürriyet ve sanat merkezi olan Paris'e gitmek, en büyük emeliydi. Bu iőtliyaklı Paris sevdasını ise hatıralarında şöyle dile getirir. “1902 senesinde, on sekiz yaşındaydım; alafra-ngan neslin birçok çocukları gibi bir Paris sevdasına tutulmuőtüm. Hayatıma başlıca bir istikamet vermiőt olan bu sevdanın birkaç menœi vardı. Bunu nakletmekle o devirdeki Türk gençliğinin rühiyyetini izah etmiőt oluyorum. İstanbul'da ávâre bir taőtıra genciydim. Hiç Fransızca bilmiyordum. Servet-i Fünun'da çıkan Edebiyat-ı Cedide'nin şiirleriyle, mensûreleriyle, tercümeleriyle tetkikleriyle kafam doluydu. Memleketi zindan, Avrupa'yı nurlu bir álem gibi görüyordum. İstanbul'un hafiyelik havasından ürkmüőtüm, bilhassa Asya ahlâkından müteneffirdim, gençlere vapurda, sokakta, tramvayda, köprüde her yerde, bıçkın takımından sözde güzide zümreye kadar eski Şark'ın göreneklerini kollayan binlerce insan tarafından dikilen bakıőtla-rı beni isyan ettiriyordu; kendi milli muhitimin cenderesinden kurtulmak, Tevfik Fikret'in şiirinde ve Halid Ziya'nın nesrinde ve bu iki müteceddidin peőtine takılmıőt gençlerin eserlerinde, Fransızcadan tercüme edilmiőt romanlarda gördüğüm áleme atılmak istiyordum. Bilhassa Paris hayâlimin fevkinde bir yıldız gibi parlıyordu”.¹

1- Yahya Kemal Beyatlı; Çocukluğum, Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 3. Basım İstanbul, baskı tarihi yok, s.74

Paris Işıltısı

Genç bir adamın hayatı anlamlı kılmak için çıktığı yolda, Paris bütün güzelliğiyle önündeydi. “Seviyorum seni, rezil başkent!” Diyen; Baudelaire’in Paris’i, onu karşılamış, ona hoş geldin demişti. Şair, Rue des Ecol’de; 32 numaralı bir öğrenci oteline yerleşir. Bu otel odası 74 yıllık bir ömre şahitlik yapacak olan odalardan sadece biridir. Gecesi ve gündüzüyle ışık tayflarının birer rüyaya dönüştüğü bu şehir, genç adama özgürlüğün ilk neşvesini tattırmıştır. Geniş caddeleri, binaları, bazalika ve galerileri ile büyümlü bir şehrin ilk vurgunuydu şair. Kendinden önce Paris’e gelip, burayı mesken edinmiş dostlarla buluşup görüşmüştü. Dr. Abdullah Cevdet, Ahmet Rıza, Hüseyin Siret gibi erbabi aşıyan ile çay sohbetlerinde bir araya geliyor, heyecanlarını onlarla paylaşıyordu. Matbuat alemiyle, şiir inşat eden kalemlerle tanışması da uzun sürmeyecekti.

Gidiş ve gelişlerin bir şeyler törpülediği bu tıknaz adamda, yeni keşiflerin önünün açılması bir “an” meselesiydi. Kendini tanımayanların, zamanla bir durak haline getirdikleri bu ülkenin, metodolojisini beğenmiyor da değildi. Sciences Politiques’e yazıldı. Camile Julinan’ın “Fransız milletini bin yılda Fransa toprağı yarattı.” Sözü-nü önceleri sıradan bir vecize olarak algılamıştı. Aynı sözün Fransa’nın genelinde hâkim olan havayı oluşturduğunu görünce, bu sözün katmanlarına inmeye çalıştı. Albert Sorel’den yüksek tarih ufkunun sınırlarını yoklar. Michelet’in fikirlerinden etkilenir. Şair Lamartine’in “Vatan cedlerin küllerinden yapılmıştır.” Sözü ruh kökünde sarsıntılar meydana getirir. Bu şuurlanış sayesinde, şair aralıklarla kendini sorguya çeker. Paris’in katedralleri arasında dolaşan şair, İsevilğin ruhaniyetini buralarda görür. Tuncun, mermerin insan elinde şekillenen heykelleri karşısında Michelangelo’yu daha iyi anlar. Onun, Musa heykelini yontuktan sonra çekici dizlerine vurup; “Kalk Musa, yürü!” Sesi kulaklarında yankılanır.

Eşiğı Aşarken

Şair, bir iç muhasebenin eşiğindedir artık. Eşikte bekleyen şairin, adım atma zamanı gelmiştir. Onun için durmak, zaman kaybetmektir. Eşiğı atlar ve altın kapıdan içeri girer. Yıllar sonra kendisiyle yapılan bir mülâkatta, kendi milliyetçiliğinin köklerini, etkisinde kaldığı bu Fransız düşünürlerinin fikirlerine bağlar. Nitekim Âdile Ayda’nın “Edebiyat tarihlerimiz sizin milliyetçiliğiniz üzerinde hocanız

Albert Sorel'in tesiri olmuş olduğunu kaydederler. *Milliyetçilik ilhamını ondan mı aldınız?*” sorusuna verdiği cevap bunu teyit eder. “Şüphesiz Albert Sorel'in üzerimde tesiri olmuştur. Fakat beni asıl başka bir şey milliyetçi yaptı, anlatayım: Paris'te talebe mitinglerine gidiyordum. Balkan harbi arifesinde bizim ekalliyetler, Rumlar, Bulgarlar büyük büyük mitingler tertip ediyorlardı. O sıralarda bizim Jön Türkler Abdülhamid'i yıkmakla meşguldüler. Yoksa Türk milletinden falan haberleri yoktu. Baktım bu Rumların, Bulgarların yıkmak istedikleri Abdülhamid değil, başka şey. Bunlar Türk milletini yıkmak istiyorlar. Demek Türk milleti diye bir şey var. Bu nasıl bir millettir? Mazisi nedir? Diye merak etmeye başladım. Zaten Ulûmu Siyasiye mektebinde tarih okuyordum. Türk milletinin mazisini öğrenmek için tarih kitaplarını karıştırmaya başladım. İşte bende milliyet hissi ve milliyetçilik böyle doğdu. Evet milliyeti tahdit etmek ve tâyin etmek lazımdır. İşte o sırada Fustel'de tesadüf ettiğim şu cümle imdadıma yetişti: 'En millie ans le sol de France acréé le peuple français' O zaman toprağın mühim bir şey olduğunu, milliyetin bir unsuru olduğunu anladım. Bizi de yaratan Anadolu ve Rumeli toprağı idi. Milliyeti zaman bakımından da tahdit etmek lazımdı. Tarih kitaplarını karıştırdıktan sonra kanaat getirdim ki, bu bakımdan Malazgirt muharebesi mebde olarak kabul edilebilir.”

Yahya Kemal, ruhunda meydana gelen fırtınaları dindirmek için Doğu Dilleri Okulu'na kaydolar. Büyük fikirlerin doğumları uzun zaman alır ve bu doğumlar sancılı olurdu. O, bu fikirlerin kavurucu ateşinde yandıkça yandı. Tâ ki bir çıkış yolu bulana dek. Kendini keşfetme yollarını bir bir arayan şair, Doğu Dilleri Okulu'nda Arapça'yı, Farsça'yı öğrenir. Bu arada Fransa'nın tarih, edebiyat, şiir ve felsefe sohbetlerinin yapıldığı mekânlara gider, Fransızcasını geliştirir. Paris'in ünlü kahvehânesi “Le Vachette”nin müdavimlerinden olur. Tükenme bilmeyen bir azimle Şark kültürünün kitapları ile, Batı edebiyatının zirve eserlerini okur. Fransız şiirinin sembolist ve parnesyen şairleriyle empati kurar. Mallermé, Verlaine, Valéry, Baudelaire, Rimbaud, Victor Hugo, Hérédia özellikle Jean Moréas dilinden düşürmediği şairler arasındadır. Fransız dilinin incelikleriyle şiirler yazmış şairlerin şiirlerini ezberler. Hérédia'nın “Les Tropées”ine adeta vurulur. Ünlü destan şairlerinin kelime istifini öğrenmeye çalışır. “Aradığı Yeni Türkçenin sırrına bu münasebetle erişir. Eski şairlerimizden ‘mısra-ı berceste’ diye kalan mısraların güzelliklerindeki hikmeti anlamış olur. Yeni Türkçeyi Hérédia'nın vasıtası ile eski Lâtin ve Yunan şiirinin

yanı başında görmeye başlar.”²

Eski Pariste bir ömür geçti;
Jaurés’in gür sedası devrinde,
Verlaine absent’i Baudelaire afyonuna
Karışan bir sihirli haz’dı şiir.
Yaşamış olmıyan bilir mi bunu?
Eski Paris’de bir ömür geçti,
İdeal rüzgâriyle hür geçti.

Şair, Doğu’yu okudukça, Batı’yı tanıdıkça kendini keşfeder. Kendini, milliyetinin bağlı bulunduğu değerler silsilesini, bir batı şehrinde öğreniyor olmanın ezikliği ile her şeye dört elle sarılır. Bu değişim şairde köklü bir suur patlamasına yol açar. Şair, Paris’te bulunduğu yıllarda, yazacağı şiirlerin kelime istifini öğrenmiştir. Asıl mesele, terkihi meydana getirecek sesin, bütün zamanları kuşatacak olan ahengi yakalaması idi. Bu sesin melodisini bulabilmek için senelerce uğraştı. Şair, adeta Eyüp sabrı ile şiirini bir kanaviçe gibi dokudu. Senelerce mısra üzerinde uğraşmak, hissini tâ kendisi olan mısraı bulmak, şair için en önemli mesele olmuştur. Onun için de “Mısra benim haysiyetimdir.” Der. Yakın dostu ve talebesi olan Tanpınar, onun kelime hassasiyetini şöyle dile getirir: *“Yahya Kemal, kelimeleri bir Roma tabyecisinin lejyonlarını kullandığı gibi kullanır. Onun her mısraı imkânın serhaddinde kazanılmış başlı başına bir zaferdir.”*

Avdet Ediş

Şair, gurbettedir ve yalnızdır. Vatan tüter burnunda burcu burcu. Hasretle yâd eder anayurdu. “İnsan, âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar.” Der ve İstanbul’u düşünür. Şehrin erguvan kokusuyla büyülenmiş havasını soluklanır derinden. Haya lin kanatlarıyla yol alır enginlere, sonra demir atar “Körfez”in serin sularına. “Atik Valde’den İnen Sokakta” Üsküdar’ın Dost Işıklarıyla” visale erer. “İstinye Koyunda” gece mehtabı sürükler... Fakat o, gurbet ufkundadır şimdi. Zordur, gurbetin akşamında sabahı beklemek. Zorlardan daha zoru da; şekillendiği, mayalandığı vatan toprağından çok uzakta, dostsuz ve canansız kalmak. Sesi titrek, duruşu mahzun; gözleri vatan ufkuna saplı bir adamdır artık o.

2- Hüseyin Tuncer; “Yahya Kemal’in Paris’teki Kazanımlarının Tarih ve Edebiyatımıza Yansıyan Boyutları Üzerine Çıkarımlar”, Hece Dergisi Yahya Kemal Beyatlı Özel Sayısı, Sayı: 145, Ocak 2009, s.361

Gurbet nedir bilir mi o menfâya gitmiyen?

Yalnızlığın azâbı her işkenceden beter;

Yalnız bu kahrı insanı tahrîb için yeter.

“Kendi Gök Kubbemiz”in altında şevk veren nağmeleri, kelimelerin kalbini feth ede ede inşa eden bu ses fatihi, artık çok uzaklardan avdet etmektedir. Beşir Ayvazoğlu’nun tesbitiyle; “İstanbul’dan bize ait her şeye nefret hisleriyle dolu olarak kaçan çocuk, tarih ortasında ve coğrafyada Türklüğü aramak üzere, genç bir adam olarak döner.”³

Şair, mazinin muhteşem tablolarını, günün devam eden zamanına taşır. Destanı şiirlerin hemen hepsinde mazi, bütün ihtişamı ile tekrar inşâ edilir. Onun derdi, mazinin ruhunu mısra mısra Türkçe’nin ahengiyle söyleyebilmektir. Dilin inceliklerini çok iyi bilen şair; bugünün şartlarında mazi gülünü koklamak, o anın lezzetlerini tatmak istiyordu. Yahya Kemal, fikirlerine değer verdiği, Türkiye’nin büyük sosyologlarından, dostu Ziya Gökalp’e bir sohbette verdiği cevap; onun mazi karşısındaki tavrını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ziya Gökalp, şaire takılır, der ki: “Harâbisin, harâbatı değilsin; gözün mâzidedir, âti değilsin.” Bu mısralardaki fikir cerbezisini farkederek şair, kelimelerde yaptığı bir iki değişiklikle arkadaşına; “Ne harâbî ne harâbâtîyim; kökü mâzide olan âtiyim.” Diyerek cevap verir. Bu cevap Tanpınar’ın deyimiyle “yarına duyulan hasretin” ifadesidir. Milli ruhu, şiirlerinin ayrılmaz bir parçası haline getiren Yahya Kemal; Anadolu’daki Türk Asırları’na, ayrı bir önem atfeder. Mimari eserlerin her birinde milli ruhun kalıptan şekillerini görür. Muhteşem Süleyman’ın, kendi adına yakışır bir şekilde, asrın mimarı; Sinan’a yaptırdığı sanat harikası “Süleymaniye Camii”ne, otuz beş yıllık bir çalışmanın sonunda “Süleymaniye’de Bayram Sabahı” şiirini yazar. Milli kolektivitenin kelime ve ruhıyla kurduğu bu iklim, Yahya Kemal’in şiiriyle bir iman neşvesine dönüşür.

Artarak gönlümün aydınlığı her sâniyede
Bir mehâbetli sabâh oldu Süleymâniye’de

3-Beşir Ayvazoğlu; Yahya Kemal Eve Dönen Adam, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1995, s.27

Kendi gök kubbemiz altında bu bayram saati,
.....
Ordu-milletlerin en çok döğüşen, en sarpy
Adamış sevdiği Allâh'ına bir böyle yapı.
En güzel mâbedi olsun diye en son dinin
Budur öz şekli hayâl ettiği mîmarinin.
Görebilsin diye sonsuzluğu her yerden iyi,
Seçmiş İstanbul'un ufkunda bu kudsî tepeyi;
Taşımış harcını gazileri, serdârıyla,
Taşı yenmiş nice bin işçisi, mîmârıyla.
Hür ve engin vatanın hem gece, hem gündüzüne,
Uhrevî bir kapı açmış buradan gökyüzüne,
Tâ ki geçsin ezeli rahmete rûh orduları ...

Yahya Kemal Türk-İslam medeniyetinin harmanlandığı bir şehir olan Üsküp'te doğdu. Ezan seslerinin bir şehbâl gibi açtığı bu şehir, onun duygu, düşünce ve hayal dünyasını derinden etkiler. İlerleyen yıllarda Üsküp'ü bir anı olarak hatırlarken, onda bıraktığı bu köklü izleri, asla unutmayacaktır. "Ben Paris'te iken bile, hiç münasebeti olmadığı halde kulaklarıma Üsküp'teki ezan seslerinin bir hâtıra gibi aksedip beni bir nostalji içinde bıraktığını hissettiğim anlar olmuştur." Osmanlıdan henüz kopmamış olan bu şehir, ona geniş bir hayal gücü katmıştır. Manevî yönden ilk telkinlerini annesinden alan Yahya Kemal, küçük yaşlarda Kur'an'ı öğrenir. Her sabah annesi tarafından okunan Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin Muhammediye'si, onda milli ve dini kimliğin oluşmasını sağlar. Türk-İslam kültür ve medeniyetinin büyük dönemleri, Yahya Kemal'i çok etkiler. Şair, cedlerinin savaşlardaki kahramanlıklarını kelimelerden tablolara döker. Cenk meydanlarındaki at kişnemeleri, Allah Allah nidaları; kılıçların şakırtılarına karışan tekbirler, bu dönemde yazdığı şiirlerin ana motifini oluşturur.

Bin atlı, akınlarda çocuklar gibi şendik;
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik!

Ak tolgalı beylerbeyi haykırdı: İlerle!
Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kaafilelerle ...

Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan.
Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan.

Bir gün dolu doludizgin boşanan atlarımızla
Yerden yedi kat arşa kanatlandık o hızla ...

Yahya Kemal bir dönüşün adamıdır. Eve dönen bir adamdır o. Hâsılı “Şiirin eve dönüşüdür.” O, bir destan şairi olarak eve döndü. Tarihin devam eden bir süreç olduğunu artık biliyordu. Batıdan öğrendiği pek çok şeyi bir terkip haline getiren Yahya Kemal; Türk-İslam tarih ve medeniyetini bu nazarla inceledi. O, düşünceleriyle bir mütefekkir; nazarlarıyla bir estetikçi, zihni ile bir terkip ustasıydı. Şair; “Bu dikkatin” ışığı altında, divan şiirini okur. Mısralar arasındaki armoniyi keşfeder. “Eski Şiirin Rüzgârı”na yeni duyuları, yeni terkiplerle inşa eder. Klâsik şiirin ustalarını döne döne okur ve onlara nazireler yazar. Nedim’in, Bakî’nin Nail-i Kadim’in şiirlerinde Türkçenin estetik birikimini seyrederek. Anadolu’da Malazgirt’le başlayan Türk asırlarını, şiirlerine konu edinir. Allah rızasını kazanmak için, cihan hâkimiyetine koşan sultanları, “Selimnâme”ler ile destan burcuna taşır.

Artık gurbetin dar kalıplarından sıyrılan şair; vatan coğrafyasının hür semalarında Türkçenin ve şiirin bayraktarlığını yapar. Cedlerin savaş meydanlarında kazandığı başarıyı o, şiirleriyle ölümsüzleştirir.

Bizdik o hücûmun bütün aşkıyla kanatlı;
Bizdik o sabâh ilk atılan safta yüz atlı.

Uçtuk Mohaç ufkunda görünmek hevesiyle,
Canlandı o meşhûr ova at kişnemesiyle!

Lâkin kalacak doğduğumuz toprağa bizden
Şimşek gibi bir hâtıra nal seslerimizden

Yahya Kemal, sinesinde Eba Eyüp El Ensari gibi bir sahabeyi taşıyan Türk’ün İstanbul’una, adeta mısralardan kubbeler; efsunlu güzelliklerine, kelimelerden taçlar giydirir.

Sana dün bir tepeden baktım azîz İstanbul!
Görmedim gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer.
Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul!
Sâde bir semtini sevmek bile bir ömre değer.

Nice revnaklı şehirler görülür dünyâda,
Lâkin efsunlu güzellikleri sensin yaratan
Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rü'yâda
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan.

Yahya Kemal, uzun süre vatandan ayrı yaşamıştır. Bu süre içerisinde kendini keşfetmiş, milli değerlerin köklerine inmiştir. O, duygu ve düşünce itibarıyla terkihi bir şiir nizamına sahiptir. Bu terkipte, vatan sevgisiyle, iman; fütüvvet ile aşk iç içe geçmiştir. Onun mısraları, yaşanmış olandan ziyade, yaşatılması gerekli olanlar üzerine kurulmuştur. Gurbetin kucağında bir ömür geçiren Yahya Kemal, vatandan ayrılışın ıstırabına dayanamaz. Ömür boyu hasretini çektiği vatan, onun dudaklarında son şarkı olarak kalır.

Ölmek kaderde var, bize ürküntü vermiyor;
Lâkin vatandan ayrılışın ızdırâbı zor.

LİNÇ

Tahir Abalı kaç gündür koltuğuna çökmüş hep aynı şeyi düşünüyordu. Ticarette dükkânın bulunduğu muhitin önemli olduğunu bilmeyen var mı? Dükkân dediğinin kapısı ille de bir caddeye, meydana, yola açılmalı. Önünden insan seli akmalı. Gün boyu akıp giden bu selin üçte biri vitrine baksa, bunların üçte biri içeri girse, girenlerin üçte biri de alış-veriş yapsa, paraya para demezsin. Böyle kuytu bir yerde dükkânın olmuş da neye yaramış? İstedığın kadar kalite sat, ucuz sat. Kim görür, kim bilir? Sittin sene sinek avlarsın. Üç aya kalmaz nalları dikersin.

Dört, beş gündür, çaycıdan başka kapıyı açan da yoktu. Tahir Abalı, alıyor- veriyor, ölçüyor-biçiyor; kabuk değiştiren bir yılanın sancılarını çekiyordu. Birden ayağa fırladı. Yirmi yıllık mahpuslar gibi voltaya yattı. Adımları kısa, sert ve hızlıydı. Bakışlarında kararlı insanlara has o bıçak ucu ışıltı vardı. Böylece öğleye kadar gidip geldi dükkân içinde. Günlerdir tost-ayran, yarım ekmek arası döner yemekten bıkmıştı. Bir hışımla çıktı dükkândan. Esaslı bir lokantaya girdi, karnını doyurdu. Lokantadan çıkıp bir dolmuşa bindi. İneceği yerde indi. Bir apartmanın üçüncü katına çıktı. Kapıyı açan kadına, "Ziya Abi evde mi," diye sordu. Ziya Abi, namı diğer Ziya, şimdi inzivaya çekilmişse de vaktiyle kabadayılığın kitabına sallamasıyla, jiletiyle adını kazıtmış namdar bir abi. Şimdilerde tefecilik yapar. Öyle senetin günü gelince ortalıkta kaybolan, sonrada borçlunun gırtlığına sarılıp donuna kadar soyan bildik tefecilerden değil. Faizi düşüktür. Vaktinde ödeme yapamayanlara geçerli mazeretleri varsa süre de tanır. Hatta kimi tanıdıklara, vaktiyle faydasını gördüklerine senet bile yapmaz. Yeter ki kendine oyun oynanmasın. Zaten kimi kimsesi de yoktur. Bir Köroğlu bir Ayvaz. Tahir Abalı, aklındaki tafsilatı bir bir anlattı Ziya'ya. Ziya Abi karşısındakine şöyle bir baktı. Akıllı, cesur, gayretli çocuk şu Tahir. Bastı mührü. Ne kadar istediğini sordu. Tahir söyledi rakamı. Yekûn az, senete ne lüzum. Hem zamanında Kunduracı Ali Usta'nın faydasını da görmüştü. "Ma, rahmetli babayın iyiliği dokunmuştur bana. Hakkı vardır, ekmeğimde. Senet-sepet istemez. Yalnız benin ki dolardır ha," dedi. "Olsun Ziya Abi," dedi, Tahir. "Ben dükkânı ayarlayayım, sen parayı bir zahmet lira olarak hazırlarsın."

Yirmi, yirmi beş gün içinde kapısı kentin meydanına bakan dükkânını açtı Tahir Abalı. Açılış o biçim oldu. Her şey düşündüğü gibi dört dörtlüktü. Müşteri bol,

satışlar iyi. Böyle giderse altı aya kalmaz tüm borçlarını öderdi. Dükkân arı kovanı gibi işlerken, Tahir Abalı da tatlı hülyalara dalıyordu: Abalı A.Ş, Abalı Sentir, Abalı Holding ... “Vay beee!”

Ama bir gün geldi hesapta olmayan şeyler oldu. Mayısın ilk sabahı meydan mahşere döndü. Sarı zemin üzerine kırmızı harflerle yazılmış dövizler, afişler... Saçı sakalı birbirine karışmış, bıyıklı kişilerin siyah beyaz resimleri ...

Gündüz, şıkırdım şıkırdım kar beyazı çiçekleriyle etrafına gülücükler saçarken, gece aniden yediği donla darma duman olan badem ağacına dönmüştü Tahir Abalı. Gerçi meydanda robokop kılıklı, kasklı, kalkanlı bölük bölük polis, jandarma vardı var olmasına ya, Tahir Abalı okuduğu her pankartla, duyduğu her sloganla, Abalı Holding’in temeli sayılan mağazasının yağmalandığını, yakıldığını hissetti. Nerden peyda olmuştu bu gürûh? Gerçi haberlerde izlerdi bu görüntüleri ama sallamazdı fazla. Şimdi iş başka. İlk olarak dükkânın önündeki “Ne alırsan beş yetele.” sepetlerini kaldırttı. Tezgâhtarlara olası bir durumda kepekleri kapatmak için tetikte olmalarını söyledi. Yüzü maskeli, uzun saçlı, sakallı bir genç yüksek bir yere çıkmış, boyun damarlarını şişire şişire konuşuyordu. Kan içici emperyalizm ... Komprador bürokrasi ... Oligarşi ... Burjuvazi ... Tekeller... Emekçinin terini içen patronlar ... Tahir Abalı tıslayarak esaslı bir ... . çekti. “Demek ki her nimetin varmış bir külfeti. Şunlar bir an önce dağılsa da ...”

Tam bu sırada bir uğultu, bir hengâme ... Bu arada, nerden geldiyse bir parke taşı vitrini tuzla buz etti ...

Tahir Abalı, tam üç gün kızışmış bir kısrak gibi tepindi durdu. Komşularına göre zayıyatı azdı ama onun gözü bunu görmüyordu. Tam durulmuş, eski neşesini bulmuş, Abalı Holding hayallerine dalmışken borsa tepe takla olup, döviz yüzde elli fırlamaz mı? Hem de ödeme vakti yaklaşıyor. Vayyy vayyy! Doların da borsanın da!.. Dükkânın içinde bir aşağı bir yukarı voltaya ... Bir umar, bir çıkar! “

Voltaya yattığı bir başka gün, aradığı umar yekten aklına geliverdi. Bir sevinç bir sevinç ... “Gel bakalım Ziya kırrosu, gel!”

Bu arada gazete de okuduğu bir haber sevincini katmerledi. Filanca ilde bayrağımıza yapılan alçakça saldırıdan sonra, bayrak satışlarında patlama bekleniyor.” Elleri ovuşturdu. “Yağlı iş, şu borçtan kurtulup bu bayrak işine de girmek lazım! “

Üç gün sonra öğle vakti Ziya geldi. Tahir Abalı hürmetten kusur etmedi. Kahvenin Yemen’i, kebabın Adana’sı, baklavanın Antep’i ... Sohbetin konusu, geçen hafta-

ki gösteri, bu haftaki kriz ... Zaman kuş oldu, Ziya Abi, dişlerinin arsındaki et parçalarını, ucuz halıfleks döşeli zemine ... .. ardı ardına geçirdikten sonra dizine bir şaplak patlatıp, "eh bana müsaade," dedi. Tahir Abalı, çekmecesinden iki deste banknot alıp uzattı. Beriki paraya şöyle bir baktı.

"Ma nedir bu Tahir Efendi?" Tahir, miktarı söyledi.

"Ben sana dolar verdim, dolar alırım."

"Yapma Ziya Abi, ben senden dolar almadım ki lira aldım.

Ziya'nın üstü kıllı, kanatları etli, iri burnu titredi. Tahir Abalı deseydi, Ziya Abi param yok, ödeyemiyorum, eyvallahı çeker, çıkıp giderdi. Lakin böyle ince dalavelere aklı yatmaz, dolandırılmayı nefesine yediremezdi. İri habbeli kehribar tespihi Tahir Abalı'nın suratında kırbaç gibi patladı.

"Ma sen ne diyisen hırbooo? Canına susadı?" Tahir Abalı'nın burnundan damlayan kan, masayı gelincik tarlasına çevirmişti.

"Sana bir hafta mühlet, anladı?.."

Tezgâhtarların gözleri önünde kırbaçlanmak, al kanlara bulanmak fena halde izetinesine dokundu Tahir Abalı'nın. İntikam almaya kanı üzerine yemin etti.

O gün, elemanlara hiçbir şey söylemeden erkenden çıktı dükkândan. Yürüyüp açılmak, öfkesini törpülemek, bu arada nasıl intikam alacağını düşünmek istiyordu. Birden yediği bir omuz darbesiyle kendine geldi. Yaşları yirmiye yakın iki genç can havliyle kaçıyordu. Arkalarından bağırıp, küfreden öfkeli insan seli... Tahir Abalı bir duldaya zor attı kendini. Meydanda dükkân açtığına lanet okuyacak hale gelmişti. Öfkeli kalabalık, gençlerin sığındığı iş merkezinin önünde birikmiş, "Hainleri isteriz! Ya verirsiniz ya da biz almasını biliriz! Bayrağa uzanan eller kırılınsın! Kahrolsun!.. Tahir Abalı, koluna yapıştığı bir gence neler olduğunu sordu. Genç, cüssesinden beklenmeyecek bir öfkeyle, bölücülerin kültür merkezinin balkonuna asılı bayrağı yere attıklarını söyleyip, esaslı bir ... döktü. Bu arada polisler gelmiş, gençleri binadan çıkarıp araca bindirmişlerdi. Ama linç için bekleyen kızgın kalabalık aracın etrafını pirana balıkları gibi sarmıştı. Küfürler, sloganlar sağanağı altında aracı tekmeleyip, yumrukladıkları için araç bir türlü hareket edemiyordu. O an Tahir Abalı'nın aklına müthiş bir fikir geldi. Ağzı, burnu, gözü gülücükler saçtı. Elleri ovuşturup, sıvıştı oradan. Ertesi gün İstanbul'u arayıp hatırı sayılır miktarda bayrak siparişi verdi. "Allah'ın ...! Gelsin, kanımızı akıtıp bizden haraç alsın ha!.. Dur sen! "

Üç gün sonra bayraklar geldi. Orta boy iki bayrağı vitrine astı. Vitrinin uygun bir yerine de bayrak bulunur, ilanını yapıştırttı. Akşamüstü Kürt Ziya'yı arayıp, lisan-ı münasiple eğer yarın gelebilirse borcunun bir kısmını ödeyebileceği söyledi. Telefonu kapattı, saunaya girmiş gibi yayıldı koltuğa.

Ertesi gün Ziya geldi. Tahir Abalı hiçbir şey olmamış gibi misafirini kapıda karşıladı. Hürmette, ikramda kusur etmedi. Ziya Abi gayet memnundu. Tahir Abalı, berikinin gözlerindeki pişmanlığı görür gibi oldu. Yüreğinin karanlığında ambalajı açılmamış, bir argo savurup:

“Ziya Abi, geçen günkü kusurumuzu af edesin ...” Ziya, eliyle kes işareti yaptı.

“Ma, bizim gözümüzde paranın değil, dostlarımızın hatırı makbuldür. Rahmetli Kunduracı Ali'nin hatırına o parayı sana bağışlardım. Helâli hoş olsun, derdim. Fakat oyundan, kaypaklıktan hazzetmem.”

Tahir Abalı tekrar özür diledi. Çekmeceden aldığı zarfı uzatıp, kalan borcunu en kısa zamanda ödeyeceğine söz verdi. Ziya'nın kalaya gelmiş bakır rengindeki suratı aydınlandı. Tahir Abalı misafirini kapıya kadar geçirdi. Misafir köşeyi dönünce de dün ayarladığı boyacı çocuğu çağırdı. Paketi eline tutuşturdu.

“Koş yetiştir. Ama hemen açması gerektiğini söylemeyi unutma sakın. Paketi verdikten sonra durma kaybol ortadan. Yarın gel bir yirmilik daha ... Hadi göreyim seni.”

Çocuk, koşar koşmaz Tahir Abalı da takibe geçti. Çocuk bir kitapçının önünde yetiştirdi Ziya'ya. Paketi uzattı, söyleyeceğini söyledi, Ziya'nın soru sormasına fırsat bırakmadan da sıvıştı. Ziya paketi elledi, dudaklarını oynatıp, paketi açtı. Kutudakini eline aldı. Bu bir kaç yerinden parçalanmış, bir bayraktı. Neler olduğunu anlamadan önce bir bağırıtı duydu sonra ensesine yediği bir yumrukla dizlerinin üstüne çöktü. Yumruğun geldiği tarafa dönüp bakınca gözlerine inanamadı. Tahir Abalı ağzı köpük saçarak, “Bayrağı yırtmış bayrağı! Hain!” diye bir yandan bağırıyor, bir yandan da tekme atıyordu. Ziya elini beline attı, fakat Tahir'in sert bir tekmesiyle elindeki yere düşürdü. “Bayrak düşmanı, hain!” Bu kadarı ortalığı mahşer yerine döndürmeye yetti. Kalabalık, Ziya'nın elindeki yırtık bayrağı görünce bendine sığmadı, taştı. Tekme, tokat, yumruk, muşta, sopa ... Polis gelene kadar meydan hınca hınç insanla doldu. Gale yana gelen halk, malum partilere, sendikalara, derneklere saldırmaya başladı. Polis, yetersiz kalınca jandarma çağrıldı ... Derken vali devreye

girdi. Fakat gecenin bir yarısına kadar bu kızgın kalabalığı dağıtmak mümkün olmadı. Ziya'ya gelince, onun morgdaki cesedi tanınmayacak haldeydi.

Olay ertesi gün bütün ülkede yankı buldu. Devletin ileri gelenleri, siyasi parti başkanları, gazeteciler, aydınlar son günlerde başka illerde de yaşanan bu çirkin olayı lanetleyip, halkı sağduyuya çağırıyorlardı. Televizyonlarda özel programlar yapıp, olay değerlendiriliyor, uzmanlara hangi dış mihrakların işi olabileceği soruluyordu. Yorumlar, analizler, komplo teorileri sürerken, ülke çapında bir de "Vatandaş bayrağına sahip çık!" kampanyası başlatılmaz mı?

Soruşturma sonunda ölüme sebebiyetten üç genç tutuklanırken, Tahir Abalı da birkaç kere ifade verdi. Resmi, gazetelere çıktı. İsmi haberlerde okundu. Tüm olayların kendi eseri olduğuna bir türlü inanamıyor, bazen ürküyor; ama çoğu zaman bundan müthiş bir haz duyuyordu. Öte yandan, duvarına büyükçe bir bayrağı çerçevelenip astığı mağazası arı kovanı gibi işliyordu. Bu arada altı ay sonraki yerel seçimler için ... partisinden ... beldesi için belediye başkanlığı teklifi gelmez mi? Tahir Abalı, ilk kez hayallerini süsleyen Abalı Holding'in gerçek olabileceğine inandı.

ANADOLU'DA MODERNLEŞME ve KİMLİKLER

Cumhuriyet'in başlarında Türkiye'nin toplumsal yapısı tarım ve hayvancılığa bağlı kırsal ekonomiye dayalı idi. Çiftçilik ve hayvancılık Anadolu'nun geniş coğrafyasında geleneksel büyük ailenin egemen olmasını gerektirir durumda idi. Türkiye nüfusu kırsal kesimde yoğunlaşmıştı. Kentleşme ve sanayileşme yaygın olmadığı için çekirdek ailenin ortaya çıkışını gerektirecek modernleşme (ve tüketim talebi) baskısı yavaş bir seyir takip etmekteydi. 1923'te İktisat Kongresi'nde alınan sanayileşme kararı 1929 Dünya Ekonomik Buhranı neticesi tam anlamıyla harekete geçirilemedi. 1940 yılı ile başlayan Dünya Savaşı koşulları da Türk Toplumunun değişmeden kalması için önemli bir tazyik oluşturdu. Zaten Türk nüfus yapısında Laikliğin yerleştirilmesi politikaları nedeniyle toplumsal hareketlere açık hale gelen köylülüğü bozarak kentlere çekmeyi ve bir de proleterleşme sorunlarıyla uğraşmayı göze alamayan Cumhuriyet elitleri mevcut aile yapısına dokunmadı. Bu nedenle modernleşme ve kent kültürü, mevcut kentler içindeki nüfus yapısının meselesi haline geldi. Bu durum Cumhuriyetin ilk 30 yılında kendi aristokrasisini oluşturmaya matuf bir avantaj da sağlamaktaydı. Ancak Cumhuriyet yapısal olarak çekirdek aileyi ve çağdaş toplumun kadın – erkek eşitliği telakkisini önemsemi. Geleneksel aileyi bozmaya dönük “çağdaş” değerleri kültürel anlamda savundu, modelleştirdi. 26 Ekim 1933'te Köy Kanunu'nda değişiklik yapılarak kadınlara köylerde muhtar olma ve ihtiyar meclisine seçilme hakları verildi. 5 Aralık 1934'te ise Anayasa değişikliği ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı. Türkiye bu hakkı kadınlara tanıyan ilk Avrupa ülkesi oldu. Böylece çağdaş toplumlardaki aile yapısı siyasetin amaçladığı model olarak ele alınmış oldu. Ailede var olan geleneksel öğelerin tasfiyesi ve çağdaş bir aile yaşantısı amaçlanmıştı. Gerçekte aile ile ilgili değişim, 1926 tarihli Türk Medeni Yasası ile başlamıştı. Medeni Yasa, kadının sosyal yaşamını çağdaş uygun değerlerle düzenlemişti. Modernliğin ilkelerine uygun yeni bir aile yapısı getirerek, bu adet ve görenekleri almaktaydı. Kadının temel haklarının yanında tek eşliliğin kabulü, boşanmanın yargıya taşınması, mülkiyet edinmede ayrımın kaldırılması, eşit ücret olanağı, vs. gibi haklar tanındı. Aile yaşamını demokratik kılan bu

düzenlemelerle erkek, kadın her yurttaşa eşini seçme özgürlüğünü tanıdı. Böylece aile, karı ile kocanın eşitliği, arkadaşlığı ve kararlarda ortaklığı üzerine dayandırıldı. Medenî yasa, kadına, kocasının tek karısı olma hakkını Cumhuriyetle beraber getirerek toplumsal yapıyı değiştirmeye çalışmıştı.

Ancak Türkiye'de toplumun "din"i değerleri ailenin Cumhuriyet elitlerinin tasarladığı gibi değişimine izin vermedi. Türkiye'de 1950'lere gelinceye dek değişik kültür grupları olan Alevi- Kürt- Sünnî toplumsallıklar benzer özellikler gösterdiler. Birbirleriyle kaynaşmamış olsalar da kır tabanlı ekonomik yapıya bağlı olarak kadınların "haklarını" kullanmalarına fırsat vermeyen kültüre bağlı kaldılar. 1950'den sonra Türkiye'nin geleneksel toplum yapısı ve "geniş aile"ye dayalı ekonomik geçim modeli kırılmaya başladı. Tarımda traktörle başlayan modernleşme CHP politikalarının istediği şekilde çekirdek aileye doğru bir evrilmeyi tetikledi. Ne var ki, CHP politikalarının amacı olan ailenin modernleşmesi CHP'nin istemediği bir şekilde gerçekleşti. Bu aristokrat eğitimin neticesi bir Batılılaşma olmadı ölçüde Türk seçkinlerinin direnci ile karşılaştı. Yine de neticede Türk toplumunda mekanik (CHP tipi) olmayan, bir organik (muhafazakarlık içinde) değişimin fitili ateşlenmiş oldu.

İşin hukuki alt yapısı hazırlandığı halde toplumsal değişimin "özgürlükler eliyle" sağlayamamasının arka planında ekonomik bazı faktörlerin güçlü etkisi olduğu söylenebilir. Cumhuriyet, kuruluş yıllarından itibaren ard arda çok önemli bir dizi karar almak ve toplumsal kimliği dizayn etmek zorunda kaldı. 1924'te Hilafetin kaldırılmasının hemen ardından 1925 ayaklanmaları baş gösterdi. Yine 1924'te Yunanistan ile nüfus mübadelesi sonucu her iki ülkede de homojen bir ulusal toplum kurma amacına uygun politikalar gelişmişti. "Tüccar sınıfın içinde Hıristiyan unsurların safdışı bırakılmasını telafi eden iki gelişme görülmüştü: bunlardan birincisi, yabancı sermayenin rolünün artması, ikincisi ise Müslüman tüccar sınıfının hızla olgunlaşmasıydı" (KEYDER, 1990: 78). Bu dinamik Türkiye'de modernleşmenin niçin hukuk kazanımları şeklinde gelişmediğini de açıklamaktadır. Türkiye "Müslüman" bir kimlikle vatandaşlık profili oluşturmuştu. 1921 Anayasasında Türkler ve Kürtlerin "birlikte" milli devlet halinde örgütlenmeleri kabul edildi: "Madde 1- Hakimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil

idare etmesi esasına müstenittir, Madde 3- Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti “Büyük Millet Meclisi Hükümeti” ünvanını taşır” (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1921, 3. Tertip Düstur, Cilt: 1, s. 196, Ceridei Resmîye, 1-7 Şubat 1337, Kanun No:85). Sonraki 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, 88’inci maddesinde kime “Türk” dendiğini tanımladı: “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla ‘Türk’ itlak olunur (denir)”. Bu tanımla, din ve ırk gibi unsurlar dışlanmış oldu. Türklüğü, “coğrafi unsur” (“Türkiye ahalisi), “hukuki unsur” (vatandaşlık bağı) ile tanımlamıştır. Ancak 1925’te Doğu’da çıkan isyan bu tanımın içeriğinin “millet”le (Türk- Kürt İslam milleti) doldurulma imkanını akim bıraktı. Oysa 1924 Anayasasının 2. maddesi bu “millet” tanımını doldurmaya fırsat verecek şekilde tanzim edilmişti: “Türkiye Devletinin dini, dini İslâmdır: Resmi dili Türkçedir; makkarı Ankara şehridir.”

1930’da Merkez Bankası kuruldu ve 1936’da “zamanın başbakanı, Parti’nin genel sekreteri sıfatıyla, devlet idaresi ile parti teşkilatının birbiriyle özdeş olduğunu ilan etti” (KEYDER: 1990: 84). 1929- 34 arasında hem bürokrat olup ve hem de sanayicilik yapan bir tabaka ülkede üretilenlerin büyük bir kısmını kontrol etmeye başladı. “İş Bankası, sanayiciler ile bürokrasi arasında yumuşak geçiş sağlıyordu. 13 yönetim kurulu üyesinin tamamı milletvekiliydi (...) İş Bankası’nın iştiraki olan bütün şirketlerin yönetim kurulu üyeleri arasında yüksek bürokratlar ve milletvekilleri vardı. Bürokrat sınıfının yer almadığı büyük sanayi kuruluşunu düşünmek mümkün değil gibiydi. 1931 ile 1940 arasında kurulan (...) şirketlerin % 74,2’sinin kurucuları bürokratları” (KEYDER, 1990: 89).

Türkiye insanını düşünürken iktisadi arkaplanın yapısına bakma zarureti vardır. Yukarda yansıttığımız tarihi oluşumun anlamı şuydu. Türkiye’de sanayileşme, İstanbul ve İzmir gibi eski üretim ve ticaret sahalarında oluşmuştu. Dolayısıyla sanayileşmenin bürokrat seçkinler eliyle yönlendirilmesi tarımda ve küçük manifaktür imalatta çalışan kesimleri hoşnutsuzluğa itti. Laikliğin merkezi modernleştirme politikalarının ideolojisi halinde uygulanması uzun dönem boyunca özellikle tarımda üretici kesimin bürokrasiye katılımının önünde bir zırh gibi kavrandı. Ancak 1950’den sonra Orta Anadolu ve ülkenin Batı’sında yaşayan köylülüğün tarımdaki modernleşme ile beraber kentlere göçmesi, kentlerde nüfus yoğunluğunun oluşma-

sına yol açtı. Bu olgu kentte gelişen sanayileşmenin de ihtiyacı olan işçi stoğunun artması bakımından elzem bir gelişmedir. “1950’lerde İstanbul’da girişilen, Adnan Menderes’in bir siyasal meşruiyet ve halkla ilişkiler projesi olarak bizzat yönlendirdiği geniş çaplı kentsel müdahaleler (...) kente kitlesel göçlerin başlaması, dolayısıyla büyük kentlerin çevrelerinde gecekondu yerleşmelerinin hızla gelişmesiyle” modernleşmenin siyasal bir proje olarak doruğuna ulaştığı bir dönem açtı (BOZDOĞAN, 1998: 126).

Türkiye’deki kimlik yapısını merkezin kırsal kesimi tanımlaması çerçevesinden okuyan yorumcular modernleşmeyi “uluslaşma” sürecinin sürekliliği içinde kavradılar ve modern devletin geleneksel toplumların esnek, geçişken, çok-katmanlı ve âdem-i merkezîyetçi kimliklerinin yerine katı, tek-boyutlu ve merkezi kimlikler inşa etmeye çalıştıklarını ifade ettiler (GÖLE, 1998: 70). Göle’ye göre, modernleşme kimi zamanlarda tarihsel ve coğrafi bağlamı dışlayarak bireyleri ve toplumlari simetrik ve düz gelişim çizgileri aramaya zorlamıştır. Cumhuriyet’in dar ve katı kimlik tanımları sorun oluşturmakta ise de, mevcut yerel kimliklerin aidiyet duygularının küresel kapitalizm ve tüketim kültürü tarafından aşındırılması da önemli bir diğer problemdir. Dolayısıyla Türkiye’deki “uygarlaştırma sürecinin” sadece Cumhuriyet politikalarının temel yaklaşımı olmadığı, küresel kapitalizmin baskılarının da ulus devletleri modernleştirme politikalarını tatbik koymaya mecbur bıraktığı teslim edilmelidir. Kentleşme üzerinden modernleşmiş kesimlerin kentleri büyüttüğü ve kentlerin kırdan sürekli nüfus çektiği modernleşmenin geri dönülmez bir insan devşirme hareketi olduğu söylenebilir. Yerellik ile küresellik karşılaştıkça mevcut kimlikler tanımsız kalmaktadır. Yerel kültür modernleşmeyle birlikte kendisine ait kimliği kentte yeniden tanımlamak zorunda kalmakta ve durumunu ahlaki bir sorun olarak yeniden ifade etmekten alamamaktadır.

Türkiye’deki Kürt ve Alevi kimliklerin çağlar boyunca çeşitli isyanlarla merkezi devletin periferisine yuvarlanmaları da bu meseleyle birlikte ele alınmalıdır. “Söz konusu isyanlar, özellikle kırsal bölgelerde yaşayanların kentlere uzak bölgelere göç etmelerine ya da ana yollardan uzak yerlerde köyler kurmalarına neden olmuştur. Örneğin “Büyük Kaçgun” olarak bilinen Celali İsyanları böyle bir sonuç yaratmıştır. 16. yüzyıldan itibaren merkezi devletin periferisine savrulan Alevilik daha da

marjinalleşmeye başlamıştır. (...) Böylece kurulu düzenle ilişkisini en aza indirmek durumunda kalan Alevilik, kendi toplumunu törelerle yönetmeye mahkum olmuştur. Sıkı bir dini örgütlenmenin yaratılmasıyla Alevilik, kendini hukuki olarak bağımsızlaştırmıştır” (SUBAŞI, 2010: 118). Kapalı bir topluma razı olmak ve törelerle yönetilmek; inanç ve kültürlere ilişkin bilgileri oldukça sığ ve yanlış temellere yaslamakta, önyargılı yaklaşımların etkisi her geçen gün artmakta ve bu yaklaşımlar zaten çatışmacı olan kimlikleri besleyerek toplumsal barışı tehdit eder hale getirmektedir. Bu noktada “farklı olanın” kente yaklaştıkça kimliğini yeniden tanımlaması noktasında çelişkiler yaşadığı düşünülebilir. Alevi kimliği kentte eski dede ve cemaat bağlılığını zamanla yitirmekte, alevi olmayanla sosyal ilişkilere girmek, ekonomik işbirliği yapmak, alevi olmayanlarla evlenmek, resmi yargı kurumlarına başvurmak gibi bir dizi “çözölmeye” uğramaktadır. Bu meselede Kürt kimliğinin de aynı derecede olmasa da kentte kimlik oluşturma bakımından kırdaki aşiret yasalarından çözölmeye sürecinde olduğu söylenmelidir. Burada asıl mesele Sünni köylülüğün kentlerde modernleşme ile karşılaşma bakımından daha önce ve daha büyük mesafe kat etmelerinden kaynaklanmaktadır. Sünnilik büyük oranda merkeze taşınmış, ekonomik olarak Cumhuriyet elitlerinin tüm dirençlerine karşılık burjuva sınıfların politikayı belirlemesi süreçlerine katılmış görünmektedir.

Cumhuriyet modernleşme süreci içinde hukukla taşıdığı özgürlük ve hak tasavvurlarını asker- bürokrat kökenden gelmeyen veya bu tabaka ile işbirliğine girmeyen farklı bir burjuva tipi ile savunulur bulmuştur. Türkiye’de modernleşme sürecindeki aktörlerin yapısı değişmektedir. Dayatılan modernleşmeden sahiplenilen ve aşağıdan gelen yeni tür bir modernleşme çabası toplumu dönüştürmektedir. Cumhuriyetin eğitim, merkezden dağıtılan sermaye oluşturma çabası, küresel sermayenin Türkiye’de kendine yeni merkez bulma ve yönetime katılma arzusunda bulunan yeni kesimlerle dengelenmektedir. Küresellikle gelen modernleşme ve kentleşme Türkiye’nin mevcut yerel işleyişini dönüştürmektedir. Türkiye’de merkez (asker – bürokrat elit) ya da çevre (taşra sermayesi) arasındaki bu farklılaşma beraberinde yeni demokratik talepleri gündeme taşımaktadır. Anadolu burjuva sınıfının ya da muhafazakârlığın yükselişi ile ortaya çıkmış bu süreç yerelden kentlere taşınan insanları devletle ilişkilerini yeniden belirlemeye zorlamaktadır. Alevilik toplumsal refaha entegre olmaya çalışmakta ve yoğun şekilde sekülerleşmektedir (SUBAŞI,

2010: 123). Bu dönüşüm ister istemez İslami temeli olan gruplarla temasa yönelmekte ve yeni kimlik ediniminde Sünni ve Alevi retorığının merkez dışı öğelerinin ortak bir çerçeveye sahip olduğunun vurgulanmasına ihtiyaç duymaktadır. Türklerin Anadolu'da İslam'la yürüyüşünün taşıdığı akrabalık Sünni ve Alevî (Kızılbaş) kesimlerin Batı'ya yönelik fetih algısı içinde pekiştirilebilecek potansiyelleri taşımaktadır. Şah İsmail'in şahsında belirginleşen milad daha geride Anadolu'nun müslümanlaşması sürecinde ortak bir geçmişe sahipti. Dolayısıyla Türkiye'deki kentleşme süreci bir yandan kırsalda devletten olabildiğince uzak kalarak kendini korumuş "tarihi dondurmuş" toplulukları (Alevi ve Kürtleri) modernleştirmekte ve çatışmacı geleneği yeniden kimlik belirlemeye zorlamakta iken; diğer yandan Sünni kimlikleri de burjuvalaştırmakta ve kent aristokrasisine taşıyarak yeni yoksul sınıflardan yabancılaştırmaktadır. Sünniliğin kent yapılaşmasına geçişte Alevi ve Kürt kültürlerine nazaran daha uyumlu bir teorik çerçeveye sahip oldukları açıktır.

SONUÇ

Türkiye'de kente giden ve kenti sorgulayan iki ana damarın (Sünnilik ve Alevi-Kürt kimlikler) olduğunu ifade ettik. Bu iki damarın birbirlerini çatışma kültürü içinde değil anlama ve deneyimlerini paylaşma kültürü içinde değerlendirmeleri ve dünya kolonyalizmi karşısında ortak dil geliştirmeleri Anadolu'nun 1300'lü yıllardaki ruhuna yaklaştıracaktır. İnsanlığın da bu ruha ihtiyaç duyduğu, modernizmin Orta Doğu'da yaşayan halklara barış getirmediği aşikardır.

KAYNAKÇA

- BOZDOĞAN Sibel, Türk Mimari Kültüründe Modernizm, Tarih Vakfı Yurt,
Türkiyede Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde, 1998
- GÖLE Nilüfer, Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı, Tarih Vakfı Yurt,
Türkiyede Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde, 1998
- KEYDER Çağlar, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İletişim, 1990
- SUBAŞI Necdet, Alevi Modernleşmesi, Timaş, 2010

YAKARIŞ

Suriye Edebiyatından Tercüme: Nur BELEK

Bir yakarış... Çıkagelmişti bir gece vakti uyumakta olan Dimeşk'e. Kafası ve elleri kopmuş bir kız çocuğu, alev alev toprak, kanatları gökyüzü ve ağaçlara veda etmiş kuşlar... Şam ehli ise uykudaydı. Herkes uykuda olduğu için bu içli çağırışı taş bir blok üzerinde kılıcını çekmiş etrafı kuş bakışı süzen bakır bir adam heykelinden başka kimse duymamıştı.

Yakarış, bakır heykeli tek seferde yerinden sarstı. Sağlamlığını yavaş yavaş yitirmeye başlayan heykel yürüyen, konuşan, öfkeyle bağırıp çağırılan bir adama dönüştü. Gecenin karanlığına terkedilmiş bomboş caddelerde yürümeye başlayan adam az sonra bir gece bekçisinin yolunu kesmesiyle durdu. Bekçi keskin bir sesle:

-Dur! Ne taşıyorsun?

Adam: "Kılıç taşıyorum."

-Kimin kılıcı?

-Kendi kılıcım.

-Sanki portakal, elma taşıyor! Kılıcın bir silah olduğunu bilmiyor musun?

-Tabi ki biliyorum.

-Öyleyse kanunen silah taşımanın yasak olduğunu da bilirsin

-Silah benim işimin bir parçası. Silah taşıma hakkına sahibim.

-İşin ne? Silah tüccarı mısın?

-Ben bakanım. Savaş bakanı.

-Sen? Bakan?

Adam sükûnetle:

-Evet bakanım. Niçin garibine gitti?

Bekçi gülerek:

-Sen sarhoş olmalısın.

-Yanlıştın var. Ben sarhoş değilim.

-Öyleyse yalan söylüyorsun.

-Terbiyeli ol yoksa pişman olursun. Ben hiçbir zaman yalan söylemedim.

-Pekâlâ! Şimdilik küstahlığını bağışlıyorum. Fakat yalanını ispatlayacağım. İyi dinle! Bakan dilenci gibi gecenin bu saatinde sokakta gezmez. Tam tersine özel makam aracına biner. Silah da taşımaz; fakat her zaman silahlı polisler ona eşlik eder.

Ve kılıç şimdilerde sadece antika niyetine oda duvarlarına asılıyor. Geri kafalılardan başka onu silah olarak kullanan yok. Adam öfkeyle:

-Kılıcı hor göremezsin. Yoksa atalarımızın dünyaya kılıçlarıyla korku saldığını unuttun mu? Bekçi alaycı bir ses tonuyla:

-Eh! Allah benim de senin de atana rahmet etsin. Sonra kuru bir dille devam etti:

-Kimliğini ver.

-Kimliğim yok.

-Demek kimlik taşıyorsun. Adın ne? Yoksa bir ad da mı taşıyorsun?

-Adım Yusuf el-Azma.

-Ve bakansın?

-Evet bakanım.

-Bak bunak adam! Karşıdaki okuma yazması olmayan cahil cühela biri değil. Ben her gün gazete okur, televizyon ve radyodan haber yayınlarını takip ederim. Ama ne iş ki bir kere bile olsun bakanlar arasında senin adına rastlamadım.

Yusuf el-Azma dehşetle:

-Ne diyorsun? Nasıl olur? Benim hayat tarihçem okullarda ders olarak işleniyor.

Bekçi:

-Maşallah maşallah. Coğrafya, matematik kadar önemli ne yaptın? Füze mi icat ettin?

-Meyselon'da Şam'a girmelerine engel olmak için Fransız askerlerine karşı savaşan bendim. Ve orada, Meyselon'da öldürüldüm.

Bekçi bayağı eğlenmişti:

-Öyle oldu ha! Meyselon'da öldürüldün sonra da mezardan kaçıp geldin ve burada benimle konuşuyorsun? Söyle bana nerde kefenin? Bu üzerindeki elbiseleri nerden çaldın?

Yusuf el-Azma tek kelime bile cevap vermedi. Bekçi teatral bir eda ile göğe bakıp:

-Çürümüş kemiklere can veren Allah'ım! Ne büyüsun sen. dedi. Tam o sırada kırmızı renkli bir araba yanlarında durdu. Penceresinden bir polis başını çıkarttı:

-Ne oluyor?

Bekçi:

-Bu kardeş elinde silahla dolaşiyor ve bakan olduğunu iddia ediyor.

Polis:

-Rahat ol, götürürüz şimdi onu. Daha sonra sözlerine Yusuf el-Azma 'ya dönerek devam etti: "Bakan Bey arabamıza teşrif edebilirler mi acaba?"

Yusuf El-azma arabaya biner binmez araba harekete geçti, eski bir yapının önünde durana kadar süratle yola devam etti. Arabadan indiler ve polis, Yusuf el-Azma'yı çekiştire çekiştire komiserin odasına götürdü.

Komiser şişman ve yorgun yüzlü bir adamdı. Polisin alçak sesle söylediklerini duyduktan sonra gülümsemişti. Ardından bir süre Yusuf el-Azma'yı inceledi ve meraklı bir ifadeyle sordu:

-Kimsin sen?

-Yusuf El-azma.

-Ne işle meşgulsün?

-Savaş bakanıyım.

-Sen Meyselon'da öldürülen Yusuf el-Azma mısınız?

-Evet. Ülkeyi işgal etmek isteyen Fransız askerlerine karşı savaşırken şehid oldum.

-Neden işgali engellemekte başarısız oldun?

Yusuf El-azma tam anlatmaya başlamıştı ki telefon çaldı. Komiser ahizeyi alıp konuşmaya durdu ...

Meyselon'da bir bomba patlamıştı. Ve şarapnel parçalarından biri Yusuf El-Azma'nın dirseğine isabet etti. Bir doktor koşarak yanına geldi. Yarayı sarmaya başladı ve yalvarırcasına: "Burada durarak hayatınızı tehlikeye atıyorsunuz."

-Bugün bana düşen kaçmak değil düşmana karşı halkın mücadelesinde saf tutmaktır.

-Fakat düşman kuvvetleri teçhizat ve sayıca bizden kat kat üstünler.

-Önerin nedir?

-Geri çekilmek adamlarımızın hayatını koruyacaktır.

-Öyleyse kaçmayı öneriyorsun.

-Kaçmayı değil geri çekilmeyi öneriyorum.

-İki durumda da vatan düşman istilasına terkedilmiş olacak. Bu yüzden kaçmak veya geri çekilmek, adına ne dersene de; aynı şey.

-Kesinlikle kaybedeceğiz.

-Evet, ama savaşarak kaybedeceğiz.

-Öldürüleceksiniz. Siz savaş bakanısınız. Hayatınız sizin değil, vatanın mülküdür.

-Ben şuan yalnızca bir askerim. İnsanlar, askerler vatani müdafaa ederek ölsünler diye aç kalıp ekmek paralarını onlara veriyorlar. Eğer bugün ölmezsem vatan haini bir hırsız olurum.

-Adamlarımız eğitilmiş askerler değiller. Savaş için hiçbir tatbikattan geçmediler.

-Vatan düşman tehdidi altındayken onlara bu uğurda can vermek düşer.

Bir bomba daha patladı ve Yusuf el-Azma'nın parçalanmış bedeni yere düştü ...

Komiser bağırdı:

-Konuş! Nerede oturuyorsun?

Yusuf El-azma şaşkın ve gülümser bir ifadeyle cevap verdi:

-Bir evim yok.

-Öyleyse bu gece tam sana layık bir yerde uyuyacaksın.

Komiser polise eğilip bir şeyler fısıldadı ve polis, Yusuf el-Azma 'ya yaklaşım omzuna yavaşça dokunarak: "Bakan Bey'in hoşgörüsüne sığınarak; kılıcını alabilir miyiz?"

-Kılıç ancak teslim ya da ölüm halinde bırakılır.

-İçin rahat olsun. Yarın sabah geri vereceğiz.

Yusuf el-Azma düşünceli bir şekilde kaşlarını çattı ve yavaş adımlarla komiserin masasına doğru ilerledi. Kılıcı masanın üzerine koydu. Tasalı bir ses tonuyla:

-Kılıcımı sizlere bırakıyorum çünkü siz vatanımın evlatlarıdır.

Polis:

-Benimle gel.

Yusuf El-azma ikinci kez kırmızı arabaya bindi ve araba süratle ilerledi. Bir kaç dakika sonra, ağaçlık ve surlarla çevrili bir yapının önünde durdular. Polis arabadan indi. Bir müddet gözden kaybolduktan sonra yanında beyaz giysili bir adamla geri döndü.

Beyaz giysili adam Yusuf el-Azma 'ya bakarak:

-Bakan Bey'imize bu geceyi geçireceği odaya kadar refakat edebilir miyim?

Yusuf el-Azma onaylarcasına başını salladı. Az sonra kendini küçük bir odada buldu. Odadan çıkmakta olan beyaz giysili adama sordu: "Neredeyim ben?"

Adam alaylı alaylı cevap verdi:

-Efendim tabi ki ülkenin en lüks otelindesiniz.

Sonra da odayı hışımla terk edip hızlıca kapıyı kilitledi.

Yusuf el-Azma dehşete düşmüştü. Odayı biraz adımladıktan sonra kapıyı açmaya çalıştı; ama yararsızdı. Bu esnada işgal edilmiş topraklardan gelen yakarış odanın havasına nüfuz etti. Yusuf el-Azma birden ürperdi ve kendini odada bulunan küçük bir pencereye doğru attı. Pencerenin parmaklıklarını tuttu. Havaya baktı. Gökyüzü siyah bulutlarla kaplanmıştı.

Bir ses yankılandı:

-Öldürülecek, hapsedileceksin. Kaç.

Yusuf el-Azma temkinsiz cevap verdi: “Hapis adamlar içindir ve ölüm, ondan kaçış yoktur.”

Parça parça olmuş beden yere düştü. Etrafı birden savaşı kazanan düşman askerlerince sarıldı. İşte Yusuf el-Azma esir düşmüştü.

Gözlerini yumdu. Sanki damarlarında uzayın sonsuz boşluğuna özlem duyan binlerce kanat geziniyordu. İşgal edilmiş topraklardan gelen yakarış, odadaki yakarışla mündemiç, uzun bir çığlığa dönüştü ve geceye hâkim bu karanlıkta çoktan uykuya dalmış olan Şam’a yayıldı.

Müştehir KARAKAYA

SES PERÇİN TUTMAZ

önce insan bilmelisin attığın her adımı
ayakkabıları yırtık bir adamın
adımlarına bedel bir insanlığı
de ki bir başına bir adamı soyamaz kimse
içinde birden çok canavar yoksa
yoksa kayıtlara geçmiş bir sesin ahengini
çarnaçar tüketmek delil olarak
bir dram yaratmak için bile olsa

hadi sen yenilemedin kendini diyerek
balçık ve kilden bir denek
sesinin sesime ulaştığı demde
mecburi yıkılıştan daha çabuk silerek
bir abide gibi dimdik duruyorsun

sesin var sesler içinde
mayanda toprak kalmışsa biraz
insan olarak kalmak isteyişinden
nefesin nefesinden
ince bir damar çekilse ensenden
be hey insanlığın vahşi yavruları
kedinin aslana hırlayışı gibi
yoksulluğun içimizdeki sesi
nereye gitse perçin tutmuyor
bir tapınaktan öbür tapınağa
çünkü ses büyütse de adımlarını
en sonuna kuşkuyla bakışıyor

şimdi gel yırtık ayakkaplarımı yamala
ıslak ayaklarım perçin tutmayacak nasılsa

Ahmet Edip BAŞARAN

FÂİLİ MEÇHÛL

soru sorma, teneşirde felsefe n'apsın insana
hegel n'apsın, bu çağın viyadükleri sulu sepken
yani şiir az ötemizde terk edilmiş bir lokma
ve bir romatizma ağrısı gibi geziniyor
zihnimizde romantizm ve elsa.

soru sorma, kıyısız bir yaradan sızdık biz
ve pazarda unutulmuş bir çocuk her şiir
gömlük renginden bir eyvahla
her şiir varla yok arasında
her şiir kalemle kâğıt arasında
annesini arayan kılınçsız bir alpaslan
her şiir bu çağda.

soru sorma, bir fâili meçhûl değil dünya
delilerin dillerinde çoğalırken heves
yoksulların neş'esi hâlâ taze iken
hâlâ bir teşhir değil iken şiir ve teneşir
kıyısız bir yaradan sızdık biz
sorma.

sahi ben niçin bir aşk şiiri yazmadım
elimde tozlanmış bir tüfek niçin

Yunus Emre ALTUNTAŞ

ŞİİRİN İNTİKAMI

İssız, kaygan ve kısırılmış
harman ısrarı gibi iner gebeliğine
iki öksüz urgan uzunluğunda rüzgar
dilime yamanmış çaresizleri alır götürür
göçebe gözleri sanki uçsuz bucaksız
bizet kışkırtmalarına kulak kesilmiş gibi debdebeli
bir o kadar uysal.

Biliriz hırçın sarılığın alışkanlığıdır
uğultulu, hazin kollarıyla şair burada, işte
fink atıyor işitiyor musun?
arasında iğneli, sapkın mısralar saklanıyor,
şiiirin habis intikamından kelimeler
her şey, öte olduğundan
her şey çapraşık
ne yazık
her şey yazın görümcesi
biraz lirik olsa ah biraz çiğ
açsak gözlerini güneşin mesela
karaltıyı fırlatsak yüzüne, zalim!

Yeter artık, şiddeti deriye çarpıyor
engerek bir
yaşam ikidir soluyor tenimi
histerik çavlan
depreşmelerine atılıyor hengamenin.

Artık yürümeli ama
önce izan gerek, sır
yol verirse koro şu kısa zamanda
sesime yılğın bir söylev vereceğim
yankı yapacak durmaksızın ve çalkantılı olacak

lanetlenmişçesine oturaklı olmak yerine arsız
eşsiz gülünçlüklerde suratsız
sakin serabına saldırgan ve susuz
arınmış olmanın dileği işte şuramda kabaracak
deyivereceğim gerçeği, birden şaşıracaklar
bir tek kangren yarası düzlükte
bir tek mizan.

Kalk git sıra sende şimdi ey bitik cümlem
gerin ve öyle bir hava kat ki çehrene
şiiirime eşsiz bir yer kazandırısın esrarın
renge köreltircesine parlak
sesin durağan tıknazlığında ılık
kelime kelimeye sadece yakın
arada kalmış bir çift haset göz...

gün geçiriyor içini içimden
söz kalmıyor ondan geri.

Özer BURGAZ

MAVİLER DİYARI

Yılan dokunabilir mi hiç ölülerin tenine
Deryada mavi balıksın ölsen ölsen
Ecelin şarabı vardır,
Şerbeti ömürler besleye,
Kalsan kalsan inkarında kalırsın..

O kargacık burgacık harflerin bülbülü
Kün şarkısında şakiyan,
Gözün görmezi, dilin söylemezi
Selamla söyler nar tanesi ölümleri.

Ömrün suçlarıyla mayalı sevda
Canların canında ziyanlar ziyarı,
Söyle öyleyse yâr
Mahkemen senin kimlerin divanı,
Ömrün tabanı taş
Üstü maviler diyarı.

Mehmet DOĞAN

BİR OSMANLI KÜRDÜ BABANZÂDE AHMED NAİM BEY

Mukaddime

Bizler birer İkaros'uz. O kanatları balmumundan yapılmış kuş gibi, hep güneşe doğru atılıyor. Güneşe yaklaştıkça kanatları eriyen ve daima surette yere çakılan İkaros'a benziyoruz biz de. Bizim güneşimiz morglar, daha doğrusu mezarlıklardır. Bizler, cinayet mahallini müşahede etmek için sürekli oranın etrafında kısık ve suçlu gözlerle dolanıp duran katillere benziyoruz. Morglar ve mezarlıklar, bizim cinayet mahallimiz olup çıktılar.

Edirnekapı'da, Mehmed Akif Bey'in yanı başında, ebedi istirahatgâhında vakur bir meskûn olarak yatan Prof. Babanzâde Ahmed Naim Bey'e okunan her Fatiha, bunları da hatırlatır bizlere. Çünkü biz ve Osmanlı; esasen katille maktul gibiyiz. Çünkü her ne sebeple olursa olsun on yıllardır üzerini kurumlu bir cehalet perdesiyle perdelediğimiz Osmanlı ve o Osmanlının temayüz etmiş nadide şahsiyetlerini ancak bir tevafuk vesilesiyle fark edebiliyoruz.

Bizler birer İkaros'uz ve Osmanlı bizim güneşimizdir.

Kuru ve yozlaşmış bir nostaljiye, sevimsiz bir hamasete ve anakronik panoptikonların dar koridorlarına sığınmadan o güneşten söz etmenin de inandırıcı bir tarafı kalmamıştır. Esasen içinde bulunduğumuz hâl, kötümserlik hislerinin kara bulutlarıyla kaplı bir semâ değil. Tam aksine tatlı bir nikbinliğin verdiği cüretle o güneşe bakma lüksünü nihayet yakalayabildik. Demek ki dakik nazarlar, berbat bir şimdinin verdiği acz ile maziye mahkûm ve oraya öykünme sefilliğinde değildirler. Şimdimizin sarıh, nispeten hür ve arayışa sevk eden bir asaleti sebebiyle maziye banyo ediyoruz; demek ki mazur görülecek bir kusurun müdafaası bizim gayemiz değildir.

Neden Osmanlı güneşine bu ıztırar? Çünkü bizim; insan, hayat, eşya ve âlemlerle

alakalı olarak karşılaştığımız her meselenin sebebi oradadır, kökü ve ilacı da oradadır. Bugün burada zuhur eden bütün meselenin hâlli için, sevimli ve küçük bir adım atmak isteyen herkes; silik ayak izlerini takib ederek mezarlılara, hamûşana, ölü bir Osmanlıya varmak mecburiyetindedir.

Dünya üzerinde nasıl bir ilim lisanı inşa edeceğimizden tutun, bize bulaştırılmaya çalışılan primitif kavmiyetçilik belasına dek ... en geniş açıyla pergele dahil olabilecek hemen her mesele için dönüp Babanzâde Ahmed Naim Bey'e bakabiliriz. Babanzâde hazretleri, Osmanlı ihtişamının son parıltılarından. O, can vermek üzere olan bir medeniyetin, mahiyeti ve kapsamıyla anlaşılmasını temin edebilecek bir sîret ve sûret sahibidir. O, bir Osmanlı âlimi, Darülfünûn hocası, mütefekkir ve dahi bir Osmanlı Kürd'üdür.

Bu çalışma, Babanzâde hazretlerinin nazik hayatına tutulan küçük bir fenerdir.

Biz Galiba Osmanlıyız

Ortaylı, Osmanlının tarihin gerçek anlamdaki son universal, beynelmilel, cihanşümûl İmparatorluğu olduğunu söyler. Türkiye, o sonun çocuğudur. Osmanlıdan Türkiye'ye kalan bütün miras, aynı zamanda Osmanlı ölüsünün yaşamasını temin eden bir sihir olmuştur. Çünkü Osmanlı kendisi gibi tarih sahnesinden ayrılan imparatorlukların hiçbirine benzemeyen bir son bırakmıştır. Müslümanlık ve klasik imparatorluk geleneklerini dünya tarihinde en iyi biçimde meczeden Osmanlı, kendi hâkimiyet alanında başta Müslümanlar olmak üzere, bütün etnik ve dini organizmaları, cemiyetleri; kaynakları, dertleri ve sefalarıyla beraber Türkiye'ye bırakarak gitmiştir. Dolayısıyla, posasıyla meydan getirdiği Türkiye, Müslümanlık dışında bir numeni olmayan ülke olup çıkmıştır. Bu açıdan Türkiye, numeni anlaşılmadan fenomenin anlaşılamayacak dünya üzerindeki yegâne memleket. Müslümanlık sebebiyle Osmanlı sonsuz sınırsız coğrafyasındaki bütün Müslümanlar, son kale olarak Türkiye'ye sığınmışlardır. Osmanlının hastalanıp ölmesine sebep olan şeyin kavmiyet davası olduğu göz önüne alınır; Babanzâde'nin bıraktığı terekenin; zehrin de panzehrin de ne olduğu o zaman anlaşılabilir.

Türkiye, her musibetle karşılaştığında dönüp mezarlarına bakmaya mecbur bir

memlektettir. Bugüne kadar mezarlarına bakarken ıslık çalmayı yeğlemesinin sebepleri başkadır. Ama artık ıslık çalacak lüksü kalmadığı içindir ki kendisi mana veremese de “Muhteşem Yüzyıl” dramatisasyonları yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Hadise, saklanacak, inkâr edilecek gibi değildir: Türk’üyle Kürd’üyle, Müslim’iyle gayrimüslimiyle... Hepimizin Osmanlı olduğu ortaya çıkmıştır. Biz Osmanlıyız. Bunu itiraf edip etmemek bir dürüstlük kıstası olmaktan da çıkmıştır. Biz kabul etsek de etmesek de, cılız bir iki fare tutacak olduk, “gâvur” bize “neo Osmanlı” dedi. Öztürk’ün ironik “ne-o Osmanlı” yazısı bu deyişe dikkat çekiyordu; hem “neo” Osmanlı demekle bir “yeni”lik vurgusu peşindeydiler, hem de “ne o! Yine mi Osmanlı olacaksınız?” Demek istiyorlardı ...

İlimden ve irfandan nasibini almamış bir zümre bu memlekette Osmanlı’dan söz edildiğinde, Türkiye’nin (cumhuriyetin) aleyhine söz edildiğine dair bir bedbahtlığı çığırır durur. Onların kafasındaki Türkiye memleketinin karşılığı ise, kuru bir cumhuriyet kelimesidir. Çünkü zihinleri henüz “kavrama” ameliyesini muvaffak olamadığı için cumhuriyet kavramıdır da denemez. Bu kelimenin Türkiye ile özdeş (Aristo kuralı) kılındığı bir zihni düzlem, a a’dır deyip durmaktadır. Fakat a’nın ne olduğundan habersizdirler. Bu sebeple ne söylense onlar a a demektedirler. Manasız bir ünlemden başka bir ses duyamayız.

Osmanlı’dan söz etmek Türkiye’nin aleyhine değildir; ancak bir Türkiyeli Osmanlı’dan söz edebilir. Çünkü herkes babasının oğludur.

Osmanlı Modernleşmesi ve Entelijansiya

II. Mahmud (1808-39) devriyle beraber Osmanlı, esasen teknik olmaktan çok ontolojik bir düzlem teşkil eden Şark-Garb çatışmasının kaybeden! tarafı olduğunu kabul etmiş ve Garbın müesseselerinin bir benzerini teşekkül ettirmeyi ve tekniğini elde etmeyi bir gaye olarak telakki etmiştir.

Tanzimat (1839-76) devri dediğimiz dönem, Osmanlı’nın bu telakkiyi resmiyete tenkil etmesinden ibarettir. Yüz yıldan fazla bir zamandır bilinçli ve belli bir gayeye istinaden Garba insanını gönderen Osmanlı, artık lisan bilen ve Garbın neyle meşgul olduğunu anlamış bir nesil devşirmiştir. Bu neslin öncülüğünde hızlı ve kesin

bir biçimde girilen reformasyon süreci meyvelerini vermiş, müesseseler teşekkül etmiştir.

Başta askeri sahalarda olmak üzere hızlı bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirilmiş, maarif sahasında yeni yüksek mektebler inşa edilmiş ve buralardan yeni bir insan tipolojisi yetiştirilmiştir. Bütün bu reformasyon sürecinde öncülük eden nesil Garba da ziyadesiyle vakıftır. İngiliz Yarbay J.Shiel, 1846'da Van'ı ziyaret ettiğinde vali ile görüştüktan sonra onun hakkında; Kürd olmayan ama Osmanlı olan Paşa, beyefendi kılıklı yaşlı bir adamdı ve kıyafetiyle o kadar Avrupalı gibi görünüyordu ki, fesi olmasaydı İtalyan ya da İspanyol diye geçinebilirdi, diye yazmıştı.

Bütün bu reformasyon sürecinin meydana getirdiği müesseseler, buralarda hizmet yürütecek liyakat sahibi insanlarca idare edilmeliydi. Bu sebeple, saray bürokrasisiyle öteden beri özel ve uzmanlaşmış bir kadro ile idare edilen Osmanlı, bu tecrübeye de dayanarak Garbi tarzda bir meslek erbabı yetiştirmiş oldu. İşte meslek sahibi bu yeni insan tipolojisi, tipik bir bürokrat olmaktan ziyade, entelektüel bir faaliyet içinde olan bir zümreyi de kendi içinden çıkarmaya muvaffak olabildi.

Sosyal şartlar itibariyle, bu minvalde teşekkül eden yeni Osmanlı entelijansiyesi, evvela Garbın her türlü fikrine ve zikrine açık olmayı bir iman meselesi haline getirecekti. MacFarlane, 1847'de İstanbul tıp mektebindeki talebelerin elden düşürmediği bir kitaptan, dinsizliğin ele kitabı olarak telakki edilen "Système de la Nature"den söz eder. Bu yeni münevver sınıf, Avrupa'daki gibi bir aydın zümre olarak tebarüz ettiler. Artık anayasalcılık, pozitivizm, liberalizm, milliyetçilik, muhafazakârlık gibi ... Garbın sosyal şartlarına taalluk eden bütün tartışmaları memalik-i Osman'da icra eden bir Entelijansiya söz konusuydu. Osmanlı, Meriç'in tabiriyle ve mealen kılıçtan kaleme bir geçiş yapmaktaydı. Bütün bunlar Osmanlı'nın kurtuluşu sebebiyle ve halis niyetlerle yapılmaktaydı; ama bu, bir aslanın bir bakıma suda timsahla cenge çıkması gibi bir tenakuzdu aslında.

Kürd Entelijansiya

Osmanlı, bir imparatorlukta ve imparatorlukların insan merkezli tasavvuruyla hayata bakıyordu. İmparatorlukların en mühim hususiyeti beynelmilel olmalarıdır.

Yani imparatorlukların kavmiyet hususiyeti yoktur. Bu manada onların aslında sınırları da yoktur. Üniversal bir güç, Roma veya Osmanlı ... bir toprak parçasını fetretmez aslında. Bir insan zümresini, cemiyetini ya da hâkimiyet kurmuş başka bir erki iktidarı altına alır. Bu sebeptendir ki, bütün dünya tarihinde bir defa bile imparatorluk devirlerinde “sınırdan geçerken vuruldu” hadisesi yaşanmamıştır. İmparatorlukları anlamamızı sağlayacak ana vasıf dindir, inanç kompartımanlarıdır. Putperest Roma, Hıristiyan Roma (Bizans), Müslüman Roma (Osmanlı) gibi.

Osmanlı ise bu umumi hususiyetleri adeta estetize etmiş bir imparatorluktur. Bu sebeple, mesela Osmanlıda Kürd âlimi, düşünürü, entelektüeli, filozofu ... demek esasen abesle iştigâldir. Çünkü Osmanlıdaki hiçbir meseleyi, etnik, kavmiyetçi bir bağlamla ele alabilecek bir sosyal gerçeklik söz konusu değildir. Dolayısıyla Kürd entelijansiyası derken, bugün bizlerin duçar olduğumuz çarpık zihniyetin aynada görünüşünü tarif etmiş oluyoruz. Yani bugün öyle meselelerle uğraşyoruz ki, bu meselelerin sarahaten konuşulabilmesi için lazım gelen kelimelerin hijyenik olmasına ihtiyaç vardır. Buradan olarak, bugün sözü edilen kelime ve kavramların bağlamsız ve semiyolojik bir takıntıdan ibaret olduğunu izah etmek için evvela yanlış, sahteyi göstermek, tedris etmek gerekmektedir. İmam Ahmed Bin Hambel’in hadis âlimi olmak isteyen oğluna, ilk önce yüzbinlerce sahte hadis ezberletmesi gibi ...

Burada, her kavimden olduğu gibi, Kürd’lerden de Osmanlı merkez sistemine yakın ve oraya nüfuz etmiş şahsiyetlerden söz ediyoruz. Çünkü Babanzâde Ahmed Naim Bey’i kavramak için, o gün Kürd olan başka şahsiyetlerin de macerasını bilme lüzumu vardır. İslâm’da Dava-yı Kavmiyet’in büyük müellifi, belki de bir gün bizim bu meselelerle can çekişeceğimizi hissetmiş idi.

Tanzimat’tan evvel Kürd bölgelerinde hâkim unsur Mirler (bir bakıma derebeyi) idi. Ancak Tanzimat merkezileşmeyi de beraberinde getirdiği için (Avrupa ulus-devlet paradigmasının ilk tezahürü ve Osmanlı’nın sonunu getirecek olan paradigma) Mirler’in otoritesi lağvedildi ve Bâb-ı Âli’den orayı idare için valiler memur edildi. Bu reform hoş karşılanmadı ve 1840’ta Cizre-Botan Bey’i Bedirhan Bey Osmanlı memurlarına isyan etti. Bedirhan Bey isyanı bastırıldı ve 1850’de, son özerk Kürd emirliği olan Babanlar (Süleymaniye) da feshedildi. İşte Babanzâde Ahmed

Naim Bey, bu Babanlardan, daha sonra Osmanlının valilerinden biri olacak olan Mustafa Zihni Paşa'nın oğludur. Osmanlı devleti kendisine isyan eden bu Mirleri (dehasının bir nişanesi olarak) başka eyaletlere vali olarak tayin etti. Mesela Bedirhan Bey, Girit adasına kadı olarak tayin edildi. II. Abdülhamid Han, bu mirleri ve onları aristokratik ahfadını sisteme tam entegre etme işine özel bir ehemmiyet verdi. Sadece Bedirhanlardan yaklaşık 200 kişinin Osmanlı bürokrasinde vazife eda ettiği bilinmektedir. Esasen aristokrat bir yaşam tarzına ve serazat bir hayat üslubuna sahip bu mir aileleri, bu dönemde İstanbul'da da oldukça imtiyazlı bir hâlde hayatlarını sürdürmektedirler. Sir Charles Eliot, Bedirhan ailesinin İstanbul'da da aynı memleketlerindeki gibi hür davrandıklarını/yaşadıklarını ve kendilerini devletin temsilcisi ve daima kanunun üstünde gördüklerini; onların Sultan haricinde bir başkasının emrine, diplomasi gereği ve nezaketen uyduklarını söylüyor.

Babanzâde Ahmed Naim Bey'in aşireti olan Babanlar, bu imtiyazlı ve cömert siyasetten ziyadesiyle istifade ettiler; hak ettikleri üzere de yüksek mevkilere getirildiler. Daha evvel de belirtildiği üzere, Babanzâde'nin babası Midhat Paşa'nın valiliği sırasında Bağdat'ta alt düzeyde bir memur iken daha sonra Malatya valiliğine getirilmiştir. Yine Babanzadelerden İsmail Paşa mirlivalığa tayin edilmiştir. Hakeza onların bir akrabası olan Kürd Said Paşa, Abdülhamid Han'ın hariciye nazırı olarak görev yapmıştır. Bunlardan başka, 1880-82 yıllarında isyan eden Şeyh Abdulkadir Efendi İstanbul'a alındı. Nakşibendi tarikatının başındaki Erbilli Şeyh Esad Efendi Meclis-i Meşayih'e tayin edildi. Daha da ilginç ve mühim olan, İstanbul'da Kürd aşiret reislerinin çocukları için özel olarak bir mektebin, Mekteb-i Aşiret'in teşekkül ettirilmiş olmasıdır.

Osmanlı ve Türkiye üzerinde ciddi tesirler icra edecek bu Entelijansiya işte bu şartlarda zuhur etti. Bunların son derece aristokrat bir temelden geldikleri aşikârdır. Ziya Gökalp, Dr. Abdullah Cevdet, Dr. Şükrü Sekban, Said-i Nursi Hazretleri gibi şahsiyetler ise görelî olarak daha mütevazı bir çevreden gelmişlerdir. Bunlar modern maarif müesseselerinde yetişmiş ve üst düzey bürokratik vazifeler icra eden insanlar olarak dikkat çekmektedirler. Mehmed Şerif Paşa, bu entelijansiyanın en tipik figürlerinden biridir. Bu şahıs, yukarıda sözü edilen hariciye nazırlığı da yapmış bulunan Kürd Said Paşa'nın oğludur. Babası İranlı bir diplomat olan Hasan Arfa;

Mehmed şerif paşanın I. Cihan Harbi süresince Monte Carlo'da, Mon Keif isimli villasında yaşadığını anlatır. Şerif Paşa 1890 sonlarına doğru Stockholm'de Osmanlı sefirliği de yapmıştır. O zaman Arfa'nın babası da İsveç sarayında İran temsilcisidir. Arfa; Şerif Paşa'yı tam bir eski Türk asilzadesi, çok zengin, herkesle iyi geçinen, şampanyaya, gece hayatına ve rahat yaşamaya düşkün biri olarak hatırladığını söyler. Jön Kürdler, işte bu elit Osmanlı-Kürd neslinden peyda olacaktır.

Bajalan'ın da önemle üzerinde durduğu gibi, buradaki "Jön Kürd" kavramının manasını, kapsam ve mahiyetini izah etmek gerekmektedir. Bu kavram, esas itibarıyla Osmanlı İmparatorluğunun kurtuluşu için harekete geçen Jön Türk hareketinin içinden doğan ve Kürd kimliğini kabul edip buna değer veren kimseleri ifade etmektedir. 93 Harbi'nden sonra Kanun-i Esasi'nin II. Abdülhamid tarafından feshedilmesiyle Meclis-i Mebusan kapatılınca, bir kısım Osmanlı münevveri "istibdat" hâkim oldu deyu faaliyetlere başladılar ve Jön Türk muhalif hareketi böyle başladı. Bunların içinde ateist pozitivistlerden muhalif ulemaya, vatanperver askerlerden bürokrasinin üst düzey memurlarına kadar bir yığın insan vardı. Bunların temel meselesi devleti kurtarmaktı. "Ne yaptırıysam devlet için yaptırım" tekerlemesi de oradan kalmadır.

Jön Türk muhalif hareketinin başta etnik/kavmiyetçi bir yapıyla da doğrudan alakası yoktur. İlk Jön Türk hareketi, İttihad-ı Osmaniye Cemiyetidir. 1889'da Askeri Tıp Mektebinde örgütlenen bu grubun dört üyesinden ikisi Kürd (Abdullah Cevdet ve İshak Sükûti), biri Arnavut ve diğeri de Çerkez'dir. Bunlar Türkçülüğü değil, Osmanlı milliyetçiliğini teşekkül etmek gayesiyle ittihad-ı anasir (unsurların birliği) prensibini benimsemişlerdi.

1902'de Paris'te yapılan Osmanlı liberalleri kongresinde (Ahrar-ı Osmaniye Kongresi) Jön Türkler ikiye ayrıldı. Abdülhamid'e karşı Batı desteğini savunan Sebahaddin Bey grubu ile bağımsızlığı savunan ve başını Ahmed Rıza'nın çektiği grup ayrıldılar. Ahmed Rıza'nın başında bulunduğu grup 1908'de İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni kuracaktır. Hâsılı kimliği ne olursa olsun ilk Jön Türk muhalif hareketinin tüm üyelerinin ortak düşmanı Abdülhamid idi. Şerif Paşa Osmanlı sefiri olarak bulunduğu İsveç'te örgüte gizlice yardım ediyor ve Ahmed Rıza'ya ayda yüz frank

veriyordu. Sonra Şeyh Abdulkadir Efendi de bu muhalefete dâhil oldu. Osman ve Hüseyin Bedirhan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Mısır şubesinde faaliyet yürütüyorlardı. Mikdat ve Abdurrahman Bedirhan da onlara dâhil oldular. Belirtilmesi lazım gelen husus, önde gelen bu Kürd aydınlarının Jön Türk muhalif hareketine destek verme sebebinin kesinlikle etnik olmadığıdır. Zira Sultan Abdülhamid hasaten Kürdleri destekliyordu. Mikdat Bedirhan, Kahire'de 1898' de yayımlamaya başladığı Kürdistan gazetesinde tam bir Osmanlı vatanperverliği davası gütmekteydi. Bunlar Osmanlı toprağını vatanları olarak telakki etmiş ve Kürdistanı oranın ayrılmaz bir parçası olarak telakki etmişlerdir. Mikdat Bey, Kürdistan'ın Osmanlı için ne derece önemli olduğunu; 'Malum-ı şahaneleri buyurulduğu veçhiyle, Kürdler, Devlet-i ebed-müddet-i Osmaniyelelerini teşkil eden akvamın en güzidelerinde ve Kürdistan dahi mevkian iki devlete (Rusya ve İran) hemhudud ve alehusus Anadolu tarafından tecavüz-i adayı mani ...' sözleriyle ifade ediyordu. Fakat onlar Hamidiye Alayları politikasına asla tahammül edemiyorlardı. Çünkü bu politikayla içtimai hiyerarşi bozulmuş koyun çobanlığı yapan biri, (Mustafa Paşa) paşa olmuştur.

Girit meselesinde, yeni filizlenen ve Jön Türklerle beraber hareket eden Jön Kürdlerin Osmanlı toprağı ve Türk ahali için ne derece hassas oldukları daha net görüldü. Abdurrahman Bedirhan, "bizim devletimiz" in oraya asker ve yardım göndermemesinden dert yanar ve Kürdleri ikaz ederek, onların da bir gün Girit'teki Türk kardeşleri gibi, Rusların eline düşebileceğini söyler. Yine Kürdistan gazetesinde yazan bir başka Jön olan Bahriyeli Rıza, "vatanımızın en mühim kısmı olan Girit adasının" elden çıkmasının mesuliyetini Abdülhamid Han'a yüklemektedir.

Jön Türkler 24 Temmuz 1908'de bir darbe tertib ederek II. Abdülhamid Han'ı devirdiler. Meşrutiyet geri gelmiş, herkes hürriyete kavuşmuş ve bu Jön Kürdler de bundan memnundu. Hâlbuki İngiliz konsolosluğu muavini, Musul'daki halkın sevinmek yerine, bu değişimi Müslümanlara karşı bir tertib olarak algıladığını değerlendirmiştir.

İşte bu hadise Osmanlı toprağında her türlü kavmiyetçi cereyanı tetikleyecek ve Jön Kürdler de müstakil olarak Kürd Teavün ve Terakki Cemiyetini kuracaklardır. Fakat cemiyet hâlâ etnik bir pozisyondan oldukça uzaktır. Osmanlıcılık ideolojik

düzeyde fikri üstünlüğünü korumaktadır. Babanzâde İsmail Hakkı, cemiyetin gazetesinde, Kürd kimliğinin her şeyden evvel İslam olduğunu sonra Osmanlı ve son olarak da Kürd olduğunu yazmaktadır. Hepimiz Osmanlıyız ve ülkemiz Osmanlıdır, demektedir. 13 Nisan 1909 darbesi ertesinde ise Jön Kürdlerin yeni iktidarla da arası bozulacak ve kavmiyetçi ideoloji güç ve mevzi kazanmaya devam edecektir.

İşte Babanzâde Ahmed Naim Bey, bütün bu karmaşık ve büyük sarsıntıları andıran gelişmelerin ortasında temayüz etmiş; ancak yüksek karakteri ve ilmi sayesinde bu musibetlerden kendini muhafaza edebilmiştir.

Babanzâde Hazretleri

Babanzâde hazretleri (1872-1934), Süleymaniyeli Baban sülalesinden, Midhat Paşa'nın valiliği sırasında Bağdat mektubçuluğu ile nam salmış ve daha sonra Osmanlı'da devlet adamı payesine erecek olan Mustafa Zihni Paşa'nın oğludur. Baba Süleyman Paşa, Süleymaniye şehrinin de kurucusudur ve ismi sülalenin ismi olarak kadim kalmıştır. Babası, 1848'de Süleymaniye'de dünyaya gelmiş, öğrenimini Bağdat'ta ikmal etmiş, çeşitli vilayetlerde mühürdarlık, mektupçuluk ve mutasarrıflık vazifeleri görmüştür. 1929'da vefat eden Mustafa Zihni Paşa'nın cenaze namazını Ahmed Naim Bey kıldırmıştır. M. Zihni Paşa'nın 'İlim ve İslam' 'Mikyasu'l Ahlak, 'Kuvay-ı Maneviyye', 'İslam'da Hilafet' adlı eserleri bulunmaktadır.

Ahmed Naim Bey 1873'te Bağdat'ta dünyayı teşrif etmişlerdir. Diğer kardeşleri İsmail Hakkı, Hüseyin Şükrü ve Hikmet Efendi de ilim ve kültür hayatımıza tesir eden şahsiyetler olarak tebarüz etmişlerdir. İlk tahsili Bağdat rüşdiyesindedir. Kaderinde payitahta gelmek olan Babanzâde, Devlet-i Aliyye'nin gözbebeği Mektebi Sultaniye (Galatasaray Lisesi) girer. Böylece Fransız lisanına ve Garb âlemine nüfuz edecektir. Fakat mektep müfredatında Arapça ile İslami ilimler yeteri olmadığı için O, dışardan da medrese ilmine devam eder ve bu ilimlerde de hızla terakki eder.

1891 yılında Mekteb-i Sultaniyi alıyyü'l-ala (pekiyi) dereceyle bitirir. Sonra Mülkiye Mektebine intisab eder ve idarecilik ilmini de ikmal edip 1894'te şahadetnamesini alır. Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Hariciye Kaleminde göreve başlar. Daha sonra aynı dairenin Tercüme Kalemine alınır. İlim ve irfan bahsinde olduğu kadar

işinde de nazarları celbeden Babanzâde, Meclis-i Maarif Daire-i İlmiye azalığına tayin edilmiştir.

Meşrutiyetin ilanı ile Mekatib-i Rüşdiye Müdürlüğüne tayin edilir. Ayrıca Mekteb-i Sultanide Arapça muallimi olarak çalışır ve Hocası Hacı Zihni Efendi'nin tesiriyle Sarf-ı Arabî Temrinat adlı gramer kitabı hazırlar. Mekteb-i Sultanide kelimeler dersleri de okutur. 1915 yılında Yahya Kemal ile beraber Darülfünun kadrosuna dâhil olur. 1919'da ise Darülfünun Umum Müdürlüğüne (rektörlük) tayin edilir. Bunun üzerine Ceride-i Süfiye bunu şöyle haber yapmıştır:

Meslektaşımızın fazileti müsellemler bir sahib-i ilim olduklarını yakinen bildiğimiz için bu tevcihden dolayı yeni Maarif nazırı beyefendiye arz-ı teşekkür eyleyiz. Müşarün ileyhin de Darülfünun gibi bir makama tayini maarifte dini hayatın yeniden inkişafa başlaması demek olduğundan bütün âlem-i İslam'a bir fal-i hayr addolunsa sezadır.

Devr-i Mütarekede, Darülfünunda kız ve erkek talebenin birlikte okumalarına dair çetin bir tartışma başlamıştı. Bu karma eğitim meselesini özellikle Babanzâde'nin talebesi Niyazi Berkes hatıralarında çok renkli ve canlı bir biçimde tasvir eder. Maarif Nazırı Ali Kemal de karma uygulamayı savunmaktadır ve müdüre bu yönde yönerge gönderir. Naim Bey: 'ben bunu tatbik edemem, kız ve erkek çocukların zana bezanu (diz dize) oturmalarına razı olamam, bu benim dinime muhaliftir' diyerek, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ve Maarif Nezaretine durumu bildirir. Kimi Hoca ve onların da tahrikiyle talebe Babanzâde'yi protesto eder. Senato oylamasında Naim Bey tek oyuyla karma tedrisat kararına mani olmaz ve: 'Ben yapacağımı bilirim' der ve müdürlükten istifa eder. Edebiyat fakültesinde 1915'te başladığı Felsefe, Mantık, Ruhîyat-ilmü'n-nefs (psikoloji), ve Ahlak, Ma'badü't-tabiât (metafizik) derslerine, Darülfünun (1933) lağvedilmesine kadar devam etmiştir. Babanzâde Naim Bey, 1933 yılında yapılan üniversite reformuyla tasfiye edilir ve emekliye sevk edilir.

Halveti tarikatına müntesib Ahmed Naim Bey, son devrin büyük mutasavvıflarından Ahmed Amiş Efendi'nin kızı Ayşe Hanım'ın damadıdır. 1909'da evlenmişler

ve çocukları olmamıştır. Naim Bey'in 1934'te vefatından sonra evlenmeyen Avniye Hanım, 1966'da vefat eder.

Rivayet olunur ki, Mütercimimiz o gün biraz düşünceliydi, tercüme bitirmeye muvafık olabilecek miydi? Kolunda inme hâsıl olmuştu ve gözleri ağrıyordu. Şikâyeti yoktu, fakat her yazmaya başladığında nefesi daralıyor, çok zorlanıyordu. İnanıyordu ki Hadis-i Şeriflerin ışığı buhranları aşmakta rehber olacaktı. Seneler geçmiş, tercüme etmeye çalıştığı Buhari-i Şerif ile kopmaz bir ünsiyet peyda etmişti. Bu ulvi vazife hakkıyla hitamına ermeliydi. Avucunda çenesi, sakalını sıvazlıyor, dalıp gidiyordu. En son hasta namazına (salât-ı marıza) dair bahiste, Hz. Peygamberin namazı nasıl kıldığı ile ilgili hadisin tercümesiyle meşguldü. Şöyle başlamıştı; 'Ümmü'l mü'minin Aişe radiyallahu anha'dan olan (diğer) rivayete nazaran şöyle de denmiştir: 'Sonra ikinci rekâtta da evvelkisi gibi yapardı (...) Çalışmaya ara verip öğle namazına durdu, ikinci rekâtın ikinci secdesinde kalbi sekteye uğradı. Huşu ile miracından Rabbine yürüdü. Şüphesiz bu Hadis-i Şerif ile muhteremin ölüm vakiası arasında bir münasebet mevcuttu. O, Gökberk'in ifadesiyle, "geçmişe bağlı ve görüşlerinde tutarlı bir Müslüman Osmanlı aydını"dır. Elmalılı Hamdi Efendi ise şöyle yazmıştı:

Verdi ser Hamdi bu tarihe cihan'
'Secdede gitti Hüda'ya Naim'

Şahsiyeti ve Fikirleri

Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi müellifini, aynı Kamus mütercimi Asım Efendi gibi, unutulmaya terk edilen Babanzade'yi gelecek kuşaklara daima surette hatırlatan da bu Buhari Tercümesi olmuştur. Bu tercümenin en mühim hususiyetlerinden biri de hadis usulüne hasredilmiş olan ilk cildir. İbn Haldun'un yazmayı düşündüğü Dünya tarihine dair eserin Mukaddimesinin müstakil ve mükemmel bir kitap olması gibi, Buhari tercümesinin mukaddimesi de usul-u hadis ilminde çığır açan önemli bir kaynak eserdir.

Ahmed Naim Bey yalnızca mütercim değildir. Evvela muallim, hassas bir müellif, lisan mütehasısı, tavizsiz adil bir idareci ve mütefekkir, 'secde adamı', sevenleri nazarında sohbet insanıdır. Dost ve muhalif herkeslere göre de 'fazilet erdeminden

vazgeçmez, hoşgörü numunesi' bir âlimdir. O, duruşuyla adeta İslam ahlakının tecessüm etmiş halidir.

Muallim Cevdet, aziz dostunun vefatından kısa bir süre sonra müstakil bir eser hazırlayıp tab ettirmiştir. Burada ondan şöyle bahseder; 'Ahmed Naim altmış yaşlarında, orta boylu, kısa ve az sakallı, çenesine doğru sakalı kıtça, tatlı bakışlı, bazen durgunca, çok kere yumuşak edalı idi. İstihza etmez, fakat bir küstahlığa zarif sözlerle haddini bildirirdi. Hikâye söylemek ve dinlemekten hoşlanırdı (...) gülmesi tatlı idi, hele söz arasında bazen 'nicedir ol hikâyet' demesi ömürdü. Kaba taassuptan kurtulmuş temiz bir Müslüman örneği idi. Edebiyat ve musiki dostu idi. Arap ve Fransız dillerini iyi bilen bir felsefe âlimi idi. İmanında sabit idi, neye inanmışsa sonuna kadar sabit kaldı. Onda riya ve kuru sofuluk gibi şeyler yoktu. Siyasi bir fırkaya mensup değildi. Doğunun feyzini Batının fikirleriyle kaynaştırmıştı. Batı ilminin aşığı, fakat pozitivizmin düşmanı idi. Onda Muhammedi bir yürek vardı.'

Felsefe şubesinden fikren muhalif talebesi Macit Gökberk şöyle demiştir: Değişen toplum koşulları içinde düşüncelerini değiştirmede ve kişiliğinden hiç ödün vermedi. Geçmişe bağlı ve görüşlerinde tutarlı bir Müslüman Osmanlı aydınydı. Cumhuriyetin en coşkulu ve parlak günlerinde bile geçmişe bağlılığını bir bütün olarak korudu. Kişiliğindeki bu bütünlük onu ister istemez saygı konusu yapıyordu. Düşünce tarihçisi talebesi Niyazi Berkes de ona hayrandır: "Bence en büyük meziyeti namuslu bir adam olması, bir dalkavuk olmamasıydı."

Akif kitabının yazarı Mithat Cemal, Babanzade'yi ihmal etmemiş şu övgülerle bahsetmiştir: 'Naim'de güç bir meziyet vardı: meziyetlerini gizlemek ... Sonra bir insanı güzelleştirecek bir takım meziyetler: Kimsenin hususiyetini konuşmamak, düşmanın bile değeri var ise var demek, çocuk gibi çalışmak, tartışmalarda terbiyeli olmak, medeni insan gibi konuşmayı bilmek. Yani söylediğinizi dinler gibi görünmek değil, sahiden dinlemek, bilmediğini bir kelime ile bilmiyorum diye söylemek, bildiğini de tabi sesle anlatmak, dostlarını gıyabında da sevmek. Başı iki kısımdı: Doğu ve Batı birbirine karışmayarak duruyordu: Ve Naim'i Avrupa'nın filozofları değiştiremediler. Bu filozoflara Naim şaşılacak derecede nüfuz ediyordu fakat bu filozoflar şaşılacak acizle Naim'e nüfuz edemiyorlardı.'

Akif'e, Hamdi Efendiyle Naim Bey sorulunca 'Bunlar sikadandır, ne derlerse öyledir, sözleri senet teşkil eder' demiştir. Yine Akif'e göre 'Naim sormazsan malumatını söylemeyen adamdır, Naim dinlemesini bilen adamdır.' Sürgündeki şeyhülislamımız Mustafa Sabri Efendi'den kendisi sorulunca şöyle buyurmuştur; 'Efendim, Naim Bey'e Selef-i Salihindendir desen yeridir, Asr-ı Saadetten bir parça desen öyledir. İlim, irfan, edep, ahlak, namus, şeref, kanaat ... Ne deseniz, bütün faziletler mevcut. Böyle bir insan nasıl sevilmez? Maalesef, Türk Milleti, büyüklerinin kadriyi öldükten sonra anlıyor. O da hepsini değil. Naim Bey kitaplara geçmekle de kalacak insan değildir. Kitaplara herkes geçiyor. Naim Bey, menkıbeleri yazılıp da, destan gibi okunacak bir insandı.'

Mahir İz, ona olan hayranlığını muhabbetini şöyle ifade eder: 'Naim Bey erbab-ı ilim ve irfanla teması pek severdi. Zahir batın ilimlerde tanınmış kimi iştirse mutlaka onunla görüşürdü. Merhum Celalettin Öktem, Darülfünundan hocası için 'Sahabeden biri' demektedir. Nurettin Topçu Hocamız Felsefe ilminde selefi sayılan Naim Bey için 'kemal halinde olan fazilet sahibi' diye bahseder. Tercümeyle devam etme vazifesini uhdesine alan Kamil Miras hemen şu notu düşer 'Naim merhum şarkı ve garbı ilimleriyle tanıdı, fakat ruhunda en çok ve samimi yaşayan İslami ilimlerdi. Bu sebeple o, Selef-i Salihin siretinde yaşamış yüksek bir fazilet enmuzeci idi.'

Bekir Haki Efendi onu şöyle hatırlar; 'ben onun gibi Ezan-ı Muhammedi'ye ihtiram eden bir kimse görmedim. Rahlesinin başında, ezan okunurken ayağa kalkar. Fatih meydanında giderken ezan okunur ve durur Ezan-ı Muhammedi'yi kemal-i ihtiramla dinlerdi.' İslam Ahlakının Esaslarını neşre hazırlayan Ömer Rıza Doğrul'a göre; 'sarsılmaz bir seciye sahibi olmak, doğru olduğuna inandığı her şey üzerine sebat etmek ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan yılmamak, daima doğruyu söylemek, bildiğini iyi bilmek ve bilmediğini öğrenmek ve çok çalışmak gibi meziyetlere sahip olan Naim, hak olduğuna inandığı yolda zerre kadar ayrılmayarak yaşamış ve ölmüştür.'

Mehmed Akif'in en kıymetli dostlarından biri de Ahmed Naim Bey'dir. Onun kalbinde Ahmed Naim'e ayırdığı yer imtiyazlı bir yerdi. Ahmed Naim'in öldüğü ha-

berini aldığı zaman hüngür hüngür ağlamıştır. 'Ömer Rızaya mektubunda: 'Onun ölümünü haber aldığım anda, dünya başıma yıkıldı sandım' demiştir.' Mahir Hoca-ya da: 'Naim'in vefat haberi, üzerime dağ gibi yıkıldı demiştir.' Akif Bey, Kahire'de vefat haberini alınca, Mustafa Sabri Efendi'yi taziyeye gelmiş, ağlaşmışlardır. İbrahim Sabri Bey'in Naim Bey hakkındaki mersiyesini çok beğenmiştir, Bu mersiye şöyle bitmekteydi:

'Yurdun harabesinde, bir zelzeleyle, meşhur
Bir burc-i din yıkılmış, düşmüş, desem değer: Tur.
Bir ruh Arş'a çıkmış, bi-ruh kılmış arzı,
Ölmüş Na'im Bey eyvah.. Sönmüş vatanda bir nur.

Mersiyeyi dinleyen Akif Bey bir 'ah' çekerek 'ben olsam son nur derdim' deyince, İbrahim Sabri Bey 'Hamdi Efendiler hayattadır' demiş, Akif Bey de bu cevaptan memnun kalmıştır. Fakat yıllar geçip onlar da göçünce İbrahim Sabri Bey mısraı 'son nur' olarak değiştirmiştir. Mustafa Sabri Efendi 'Akif Bey, Naim Bey için ben de mersiye yazdım. Fakat asıl sizin yazmanız lazım, şair olan sizsiniz, demiş. Akif Bey: 'Efendi Hazretleri, ben yazmak istediğim birçok şeyleri yazamadım. Naim Bey için hiç yazamam. Naim deyince, zaten içimde bir yanardağ tütüyor. Naim Beylerle başımıza neler geldi yahu! 'Bize Neler Oldu?' diye bir piyes yazmak isterdim' diyebilmiştir.

Fatin Bey: 'Bir gün Akif'e en çok kimi seversin diye sordum. Hiç düşünmeden Naim dedi. Naim merhuma bakiye-i selef derdi.' Mehmed Akif Bey, Babanzâde için şöyle demiştir; 'Ashabdan sonra en çok sevdiğim kimsedir' diyor. Akif Bey ile Babanzâde hazretleri, Fakülte yıllarında Melami Şeyhi Mustafa Efendi'nin çayhanesinde tanışmalardı. Küllük kahvehanesine birçok aşına sima gelir, ilmi sohbetler yapılırdı. Darülfünundan çıkıp burada görüşürler edebiyat, felsefe, siyaseten gerekli mevzuları konuşurlardı. Birlikte 'Le Temps' okurlar dünya gelişmelerini takip ederlerdi. Mehmed Akif Bey, Naim Bey'in Fransızca ve felsefe bilip de namaz kılmasına hayret etmiştir. Naim Bey, Akif'in şiirlerini çok beğenmiştir. Bir diyaloglarında, Akif Bey: 'Mademki sen (şiirlerimi) beğeniyorsun, demek yazdıklarım o kadar fena değil. Naim Bey: 'Fena değil söz mü? Çok güzel! Hele o kolaylık!' Akif Bey: 'Fakat yazarken bilsen ne kadar terliyorum'. Naim Bey: 'Fakat okurken bilsen ter kokusu ne kadar duyulmuyor.'

Mithat Cemal: 'Akif şiirlerini bazı dostlarına ithaf ederdi. Fakat bu ithaflarda Naim'in adı yoktu. Çünkü Naim, Akif'in kalbinde o kadar yüksek bir yerde oturuyordu ki, onun eşğine uzatacağı şiiri bir türlü yazamıyordu. Nihayet ihtiyarlığında Mısır'da 'Secde' şiirini yazdı. Bunu Fuat Şemsi'ye gönderdi. Naim'e gösterecek, beğenirse ona ithaf edecekti. Naim Secde'yi o kadar beğeniyordu ki, Akif'in yazısıyla olanı alıkoyuyor, suretini çıkarıp Fuat Şemsi'ye veriyordu. Ama Akif her zamanki bedbinliğiyle meseleyi anlıyordu: Naim'in geç kalan cevabı 'manzumeyi beğenmedi' demektir ve şiirini Naim'e ithaf etmekten çekinerek kitabını bastırıyordu.' Secde şiirinin son beyti:

'Kıyılmaz lakin Allah'ım bu gaşyolmuş yatan vecde,
Bırak 'hilkat'le olsun varlığım yek-pare bir secde!'

Eşref Edip, Bediüzzaman'ı anlattığı kitabında: 'O zaman her gün Sebilürreşad idaresine gelir; Akifler, Naimler, Feridler, İzmirililerle birlikte saatlerce tatlı tatlı muhasebelerde bulunurduk. Üstad kendisine mahsus şivesiyle yüksek ilmi meselelerden konuşur, onun konuşmasındaki celadet ve şehamet bizi de heyecanlandırır.' Merhum Profesör Ali Nihat Tarlan ise; "Babanzâde Ahmed Naim Bey ondan bahsederken, 'Dârü'l-Hikmet'te Bediüzzaman söze başladı mı biz hayran hayran onu dinlerdik' derdi." Bediüzzaman Hazretlerinin Risale-i Nur'da Ahmed Naim Bey'den söz ettiği bilinmektedir.

Gerçek anlamıyla bir ilim ve irfan insanı olan Ahmed Naim Bey, teknik anlamda bir mütefekkir olarak değerlendirilemez. Ancak yıkılışın çatırtıları arasında devasa bir imparatorluk kâşanesinin bütün iç ve harici meselelerini biliyor; özellikle ilim ve maarif cephesinde bu yıkıma karşı büyük bir mücadele sarf ediyordu. Servet-i Fünun dergisinde başladığı yazarlık hayatı parlak eserlerin telifi ve tercümesiyle neticelenmiştir.

Ahmed Naim Bey, Kara'nın da ifade ettiği gibi, felsefi metinler, ilmi – felsefi terimler, hadis tercümeleri ve milliyetçiliğe dile getirdiği fikirlerle temayüz etmiş bir şahsiyettir. Maarif çalışmalarında klasik usullerle modern teknikler arasında bir ahenk meydana getirmeye gayret etmiştir. Fransızca felsefe terimlerinin Osmanlıca'ya nasıl ve ne şekilde aktarılacağı hususunda mühim çalışmalar yaptı. Özellikle bu mevzuyla adanmış dev bir eser olarak Prof. İsmail Kara'nın Bir Felsefe Dili Kurmak

isimli eserini zikretmek lazımdır. Kara'ya göre Naim Bey, ilim ve felsefe terimlerinin, mümkünse İslam-Osmanlı felsefe-kelam-tasavvuf dil geleneği hesaba katılarak üretilmesini savunmuştur. Bu manada en fazla kavram tartışması metni kaleme alan ve kavram karşılığı teklif eden zat Babanzâde Ahmed Naim Bey'dir. Kara'ya göre Babanzâde'nin Sebilurreşad'daki hadis tercüme ve şerhleri ile Tecrid-i Sarih Tercümesi, dil açısından hâlâ aşılamamış çalışmalardır.

Makalenin başlığı olarak Bir Osmanlı Kürdü derken, esasen bugünün travmatik epistemolojisine ve primitif ırkçılığa dikkat çekmeyi gaye edindik. Çok köklü bir Kürd ailesinden gelmesine rağmen, Acaba Babanzade'yi bir Ziya Gökalp veya bir Abdullah Cevdet'ten veya Bedirhanlar'dan ayıran hususları nelerdir. Babanzâde, Jön Kürd hareketine aynı Jön Türk harekete olduğu gibi tevessül etmemiştir. Zamane fikirlerin ithal ikame ambalajlarına kapılmamış, layık olmasına rağmen politik mevkiler peşinden koşmamış ve bu meseleleri bağlamı dışında tartışmamıştır.

Türk Yurdu ve İslam Mecmuasında milliyetçilikle alakalı hazırlıksız-donanımsız abuk subuk fikirler neşredilince o da, İslam'da Dava-yı Kavmiyet eserini telif etmiştir.

Milliyetçilik kavramını İslam geleneğindeki asabiye kavramı üzerinden anlamlandırmaya çalışan Babanzâde, milliyetçilik denen fikrin İslam'a ters olduğunu ve Osmanlının başına bela olacağını söylemiştir. Kur'an'ın ırkı/kavmi değil, takvayı esas kıstas olarak bellediğini belirten Babanzâde, bu türden fikirlerin hazırlanıp biçimde ve bu haliyle tartışılmasının Osmanlıyı bir felakete götüreceğini ileri sürmüştür. Çünkü bu milliyetçilik denen belanın, tamamen bir kavmiyet mozaiki olan Osmanlının zararına olarak cereyan edeceğini görmüştür. Konu, Osmanlı siyasi itihadını doğrudan ifsada uğratacak bir mahiyet arz etmektedir, Babanzade'ye göre. Ziya Gökalp ve Ahmed Ağaoglu; Babanzâde'nin bu gür sesli ve emin tenkitlerinden hazzetmeyecekler ve fırsat buldukça onu tenkit edeceklerdir. Babanzâde Naim Bey Hazretleri, kimi talebelerinin (Niyazi Berkes, Macit Gökberk) ve çekemeyenlerinin söylediği gibi eski kafa değildir. Babanzâde, modernleşme karşıtı bir adam da değildir. Babanzâde, öylesine sabit ve sadık düsturlarla düşünen ve yaşayan bir adamdır ki, zamane Osmanlısında hazırlanmış tartışmalara adeta dâhil olmamıştır. Sadece mü-

him mevzularda ve maarifle, lisanla alakalı meselelerde ciddi çalışmalar yaparak; aslında yapılması lazım gelen şeyin ne olduğunu da izhar etmiş olmaktadır. Kara'ya bakılırsa, felsefe ilmimiz, onun dil çalışmalarına bir şey ekleyebilmiş değildir; dahası onu da bilmediği için zül içindedir. Demek ki Babanzâde, eski kafa diyenler yanılmış oldular; o hâlâ yepyenidir, daha keşfedilmesi de epey zaman alacaktır.

Eserleri

Babanzâde, Felsefe tedrisatının notlarını "Felsefe Dersleri", "İlmu'n-Nefs" ve Mantık adlı telif ve tercüme eserlerde toplamıştır. Ahlak derslerinin notlarını da Ahlak-ı İslamiye Esasları adlı eserde tab etmiştir. Galatasaray Lisesi'nde okuttuğu Arapça dersleri için "Sarf-ı Arabiyeye Mahsus Temrinat" adıyla basılmıştır.

Gazete ve dergilerdeki yazılarını İslam'da Da'vây-ı Kavmiyet isimli eserde neşretmiştir. Bu eserde, Türkçülerce serdedilen ırkçı ve milliyetçi görüşler ile bunların dini ve siyasi açıdan tehlikeleri ve zararlı sonuçları üzerinde durulmuş, ırkçılık ve milliyetçilik akımlarının da Batıcılık gibi, batıdan gelen ve İslam birliğini bozan, kanser gibi tehlikeli bir mikrop olarak değerlendirilmiştir.

Ahmet Naim'in "Tevfik Fikret'e Dair" adlı risalesi, Tevfik Fikret ve onu savunan Rıza Tevfik'e yönelik bir eleştiridir. Ahlak-ı İslamiye Esasları, Tecrid-i Sarih Tercümesi gibi eserler, vazife olarak üzerine aldığı eserlerdir. İmam Nevevi'den Kırk Hadis tercümesi yapmıştır. En-Nevevi'nin "el-Erbe'ûn" adlı eserini tercüme etmiş, Kırk Hadis edebiyatında en-Nevevi'nin "Kırk Hadis'i diğerlerini gölgede bırakmış, Türkçe tercümeleri arasında da metin çevirisinin en başarılı örneği olan bu tercüme, diğer tercümeleri gölgede bırakmıştır.

Netice Olarak; Babanzâde'nin Ruhu Adına

Kılıç'ın da itinayla belirttiği gibi Babanzâde, hem İslam felsefesini, hem de Batı felsefesini bilen, her iki düşünce dünyasının temel dinamiklerini iyi kavramış olan nadir düşünürlerimizden birisidir. Felsefe yapabilmenin öncelikli şartı olarak felsefi kavramların belirlenmesini şart gören Babanzâde, felsefi kavramları layıkıyla belirleyebilmek için sadece Batı felsefesini bilmenin kifayet etmeyeceği fikrindedir. Çünkü bizim millet olarak İbn-i Sinalara kadar uzanan köklü bir felsefe geleneği-

miz vardır. Felsefi kavramların belirlenip yerleşebilmesi için, kavramların sözünü ettiğimiz gelenek ile irtibatlandırılmaları lazımdır. Bu sebepten yeni kavram icadı yerine, eski kavramların keşfedilmesi gerektiğini ileri sürer. Kadimin keşfi, bizi hem geçmişimize bağlayacak, hem de bugünümüzü değerlendirmemize yarayacaktır.

Babanzâde, normatif bir ahlakın olabilmesi için ‘ahlak Yasası’nın evrensel olması gerektiğini ileri sürer. Bu da, “vahiy” ile temellendirilmesine bağlıdır. O, “vahiy” ile temellendirilmiş olan “İslam Ahlakı”nı, felsefi ahlak teorilerinin hepsinden daha üstün görür. Rasyonalist ahlak anlayışını, özellikle de Kant ahlakını felsefi teorilerin en tutarlısı olarak kabul eder. Buna rağmen bunlara ciddi tenkitler yönelir. Rasyonalist ahlak anlayışlarının müeyyideleri olmadığını, bu sebeple zafiyet içinde olduklarını savunur. Kant’ı evrensel ahlak yasasını tam olarak temellendiremediğinden hareketle tenkit eder. Kant’ın sisteminde ahlak yasasının temeli olan kesin buyruğun, kuvve halinde kalıp da eyleme dönüşmemiş olan niyetlerimizi görmezden geldiğini belirtmiştir.

Babanzâde, sadece teorik açıdan değil pratikte de üstün olduğuna inandığı İslam ahlakının, “vazifefikri”nin geniş halk tabakaları arasında yayılmasında hiçbir felsefi teorinin gösteremediği bir başarı gösterdiğini tespit etmiştir. Çünkü İslam ahlakı, sadece soyut gayeler belirlemekle yetinmemiş, bu gayelerin hayata geçirilebilmesi için gerekli olan somut teşvik ve müeyyideleri de koymuştur. “Hürriyet” meselesinde, İslam’ın kader inancını da ele alır. İslam’ın kader inancı ile “fatalizm”in farkına işaret ederek, kader inancı ile insan hürriyetini bir arada savunmanın mümkün olduğunu savunur. Buna göre kader inancı; insanı miskinliğe sevk eden bir düşünce şekli değil, tabiat kanunlarını bilmeyi ve gereğini yerine getirmeyi gerekli kılan dinamik bir inanç dinamiğidir. “Sünnetullah” kavramım yorumlarken de bu noktaya temas eder.

Kur’an-ı Kerim’in bilim kitabı olmamasına rağmen, bilimsel bir konudaki hükümün mutlak anlamda doğru olduğunu savunur. Siyasi anlamda “ittihad-ı İslam” fikrinde olan Babanzâde Ahmed Naim, İslam kardeşliğine zarar veren “asabiyye” kavramını analiz eder. Babanzâde Ahmed Naim; kendi içinde tutarlı, ilkelerine sonuna kadar bağlı, Doğu’yu ve Batı’yı bir arada değerlendirebilecek çapta bir düşü-

nür olarak karşımızdadır. Osmanlının zor zamanlarında yaşamış ve en üst düzeyde vazifeler imal etmiş bu zat, gerek karakter ve ahlakıyla ve gerekse ilim ve irfanıyla dost düşman herkesin saygınlığını kazanabilmiştir. Zamane goşist hareketlerin hiç-birine iltifat etmemiş bu zat Jön Türklerin de, Jön Kürtlerin de temelsiz ve hazırlıksız faaliyetlerine bulaşmamıştır.

Osmanlının mahiyetini kavramak ve günümüzün etnisite, kimlik ve dil meselelerinin hepsine orijinal bakışlar yapabilmemizi sağlayacak bir terekeyi bize bırakan Babanzâde, mezarlıklarımızın bile kütüphane hükmünde olduğunun bir delilidir.

Kaynaklar/okumalar

Öztürk, Ali, İmajoloji, Edim Yayınları, 2008, İstanbul.

Kara, İsmail, Bir Felsefe Dili Kurmak, Modern Felsefe Ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi, II. Basım, dergâh yayınları, 2005, İstanbul.

Kara, İsmail, Felsefe ve Tefelsüf/Türkiye'de Felsefenin Dili Niçin Yok?, Cogito, Osmanlılar Özel Sayısı, s.19, sf.285-311, YKY, 1999, İstanbul.

Ortaylı, İlber, Son İmparatorluk Osmanlı, Timaş Yayınları, 2006, İstanbul.

Ortaylı, İlber, Osmanlı Barışı, Timaş Yayınları, 2007, İstanbul.

Ortaylı, İlber, Üç Kitada Osmanlılar, Timaş Yayınları, 2007, İstanbul.

Aydınkaya, Fırat, Kürt Aydınları Modernleşmeye Pozitivistçe Yaklaşıyor (Abbas Vali ile Söyleşi), Dipnot: Sosyal Bilim dergisi, s.1, sf. 43, 2010, İstanbul.

age. Aydınkaya, Fırat, Golgotha Tepesinden İnmenin Arifesinde Vicahiye Çevrilmiş "Kürt Modernleşmesi Eleştirisi"

age. Bruinessen, van Martin, Ahmedê Xani'nin Mem u Zin'i.

Tejel, Jordi, Sürgün ve Kürt Aydını, Dipnot, s.2, sf. 7, 2010, İstanbul.

age. İki Dünya Savaşı Arasında Kürt Entelijansiyası.

age. Mardin, Şerif, Tanzimat ve Aydınlar.

age. Bajalan, Rhys Djene, Osmanlı Devleti, Osmanlı-Kürt Aydın Sınıfı ve "Jön Kürtçülük" Akımı Üzerine.

age. Zinar, Zeynelabidin, Kürt Medresesi.

age. Temo, Selim, Türkçe'de Kürt Edebiyatı.

Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler, Kişiler: Hazırlayan İsmail Kara, Risale Yayınları, 1986

Osmanlı'dan Cumhuriyete İslam Alimleri, Vehbi Vakkasoğlu, Cihan Yay., 1987

Bir Kur'an Şairi, Mehmet Akif ve Kur'an Meali, Düccane Cündioğlu, Birun, 2000

Mehmet Akif, Eşref Edip, Sebilürreşad Neşriyatı, 1962, İst.

Osmanlı'dan Cumhuriyete İslam Alimleri, Vehbi Vakkasoğlu, Cihan Yay., 1987.

Düztepe, Sedat, BABANZADE AHMED NAIM(1872-1934).

Doç. Dr. Recep KILIÇ, BABANZADE AHMED NAIM'IN FELSEFİ GÖRÜŞLERİ

Hadi Ensar CEYLAN BABANZADE AHMET NAIM, (1872-1934), 2007

Ahmet Murat Kaya, İki Akif, 2008.

<http://www.dinibilgiler.org>).

<http://www.yeniasya.com.tr/2003.03.18/yazarlar/sabandogen.htm>

not: arşivimdeki bazı metinlerin kaynaklarına ulaşamadım.

İYİ Kİ MİSAFİR GELECEK!..

Misafir almak ya da misafir olmak

İkisi de bizim için özel anlar değil midir? Misafiri başımızın tacı yapan, misafirin artığını şifa kabul eden bir milletin evlatlarıyız. Bu yüzden misafirin gözümüzde değeri büyüktür.

Evimizin tüm bölümlerinde misafirimiz için düşünülmüş bir ayrıntı vardır. Onlar için odamızı özenle kurar döşer, o odamızı ancak onlarla kullanırız. Yorgan ve yastıklarımızdan misafir için ayırdığımız birkaç kat olur her zaman. Tabak, çatal, kaşık takımlarımızın en güzellerini onlar için kullanırız. Bu hayatımızın hemen her alanına yayılan bir olgu bizi biz yapan, bizi diğer milletlerden ayıran en belirgin özelliktir. Bizde tarihin her devrinde azınlık sözcüğünü kullanmak ağır gelmiştir. Azınlıkların diğer ülkelerde ikinci sınıf vatandaş olduğu zamanlarda biz; onların dinlerini, dillerini, namuslarını aziz bilmişizdir. Haklarını hak bilmişiz, dinlerini onlara özgü kabul ederek asla müdahale etmeden asırlarca yaşamışızdır. Diğer ülkelerden insan tiplerinde ya da karakter betimlemelerinde bizden ayrılan bir öge dikkatimizi çeker. Katı, soğuk, duygusunu dışa vurmakta zorlanan, kolayca hayır diyip kestirip atan yapı bizde yerini yumuşak fakat kararlı, haşmetli fakat müşfik bir yapıya bırakır. Bu da bizi biz yapan sayısız güzellikten birisidir.

Kim kırdı bu camı!....

Ben kırmadım.

Sen mi? Hayır ben hiç görmedim bile. Eee kim kırdı o zaman?

Usulca öne çıktım.

Ben kırdım ...

Nasıl oldu bu?

İstemedim oldu efendim. Özür dilerim. Özü dile de dilemesine camı sen taktiracaksın küçük bey tamam m?

Tamam. Tamamdı tamam olmasına da nasıl söyleyecektim babama. Okulda yaptığım yaramazlığın evde mutlak cezasını düşündükçe içim kararıyordu. Hatta bir aravin sokağına dönmeden arkadaşşıma gidip o gece onlarda kalmayı bile düşündüm. Babamın buna daha fazla kızacağını düşünüp, sıkıntılı bir yürekle kapıyı çaldım.

Annem beni görür görmez, soru yağmuruna tuttu. Ne oldu sana? Bu ne hal? Üstün başın ne böyle derken annemin gözlerinin içinde sevgi oynayıyordu. Annemin hep ağzı kızardı, ağzı azarlardı, fakat gözleri hiç beceremezdi. O hep severdi, babamsa çok esaslı kızardı, gerekirse döverdi, fakat onun da yüreği sevgi doluydu. Benimse en çok atlatmaktan korktuğum devre azarlanma devresiydi. Annem keşke kendi hal-letse de babama havale etmese diye yalvarır dururdum içimden ... Okulda olanları dinleyince, annem babama havale etti

-Tamam, babana anlatırsın artık dediğinde başımdan aşağı kaynar sular döküldü sanki. Telefonun sesi konuşmamızı böldü. Annem ahizeyi kaldırır kaldırmaz bam-başka birisi olmuştu adeta ...

-Hıhı tabi tabi yok yok

-Mutlaka bekliyoruz çocuklar da gelsin dediğinde dünyalar benim olmuştu. Anlamıştım ve kurtulmuştum. Sorgu, sual, azar, titreme hepsi bitmişti. Ben artık gelecek olan misafirleri kurtuluş fermanımı imzalayan birer kahraman gibi addedip, annemin söylediği tüm işleri onunla birlikte tıklar tıklar yaptım. Annem bir ara kızan ağzı ve gülen gözleriyle bana bakıp; olanları unutmadım haa misafir gidince hesap-laşacağız dediyse de ben bunun laf olsun diye söylendiğini biliyordum.

Evde hummalı bir hazırlık başladı. İki ablam temizliğe giriştiler, annem babama uzunca bir liste gönderdikten sonra mutfağa girişti. O misafire hazırlık yaparken sanki kendinden geçirdi. Hiçbir küçük ayrıntıyı atlamaz çocukların çay içemeyeceğini düşünüp onlara, kendi yöntemiyle hazırladığı vişne şuruplarını sürahlilere dol-dururdu. Annem için misafirin büyüğü, küçüğü olmazdı. Onun adı 'Tanrı misafiri idi' misafirsiz ev kabir gibidir derdi, tek başına, soğuk ...

Misafirler rahat etsin diye önce çocukları doyurur, onların gönlünü şen ederdi. Çocuklarının yüzünü güler gören misafirlerle huzur içinde bir sohbet ırmağına dalıp giderlerdi. Misafir çocuklarıyla oynarken hiç bana kızan olmazdı, ben de onlardan birisi olur çıkardım. Tüm hazırlıklar yapılmış, misafir terlikleri çevrilmiş, şeker ve kolonya masanın üzerine çıkmıştı bile. Annem son son perdelerin duruşunu kontrol eder, salondan uçar gibi geçerken, duvardaki aynaya da bakmayı saçını başını düzlemeyi ihmal etmezdi. Üzerinde ve başında bozuk düzen yerler var mı diye birbirimize bakmamızı tembih ederdi. Misafirlerimiz asla günlük kıyafetle karşılaşmazdı. Çiçek gibi giyinir, güller gibi gülücüklerle karşılanırdı. Ben arada sırada bu gecenin sabahında azar ışıtıp ışıtmeyeceğimi düşünerek kaygılsam da misafir

olayı beni son derece mutlu ediyordu. Nihayet kapı çalındı. Babam önde annem hemen arkasında hatta yanına yakın yerde biz ise ardi ardına sıralanmış şekilde kapıyı açtık. Kucaklaşmalar, hoş geldin merasiminden sonra bana sıkıcı gelse de annemler için gerekli olan hatır sorma merasimleri olurdu. Misafir terlikleri ayaklara verildi en küçük ben olduğum için en çok ben öpülürdüm. Ne güzel şeydi, herkes birbirine gülüyor, herkes cıvı cıvı konuşuyordu. Ben kolonya ve şeker merasimlerini çok severdim, misafirlikte bunlar olmazsa olmazdı. Annem kolonyanın ağzını açar açmaz ben de misafir sırasına geçer, bana da ikram edilmesi için sabırsızlıkla beklerdim. Annem kolonya tutup sıra şekere gelince beni de atlamadı ama bir tane almam için gözüyle hafifçe işaret edeceği için gözüne hiç bakmadan iki şekeri kaptım bile. Gü-lümsedi unuttu gitti ... .

Kahve kokusunu kim sevmez ki? Misafirlikte kahve Türk kültürünün önemli bir ayrıntısıdır. Şimdiki hazır kahveler gibi değil özel pişer, köpüklü olur, Özel fincanlarda ikram edilir. Misafir tepsisinde içindeki tepsi örtüsüyle ikrama sunulurdu. Ablam kahveleri getirip boşları mutfığa aldıktan sonra benim en büyük zevkim fincan dibindeki telveleri parmağımla süpürüp yalamak olurdu. Bunu çoğu zaman misafir çocukları ile birlikte yapar çokta eğlenirdik. Tabak çatal sesleri mutfaktan gelmeye başlayınca işin en zevkli yanı başlamış olurdu. Herkes yeme içme için yerini sabitleyince bana da ikram gelirdi. Kendimi misafir çocukları ile bir tutar ayrı bir tabağım olduğu için gururlanırdım. Çocuklar doyup oyuna daldıktan sonra sıra büyüklerin ikramına gelmişti. Annem ablama birlikte servise henüz başlamış, misafirler ilk bardaklarını yudumladıkları sırada ablam annemin gözüne girme hevesiyle çayın sıcak suyunu bir leğene boşaltıp, çocuklardan kalan bulaşıkları yıkamaya koyulmuştu bile. Annem ikinci bardaklar için mutfığa geldiğinde çaydanlığın ve demliğin boş olduğunu görünce ablama önce çok kızmış sonra da çaresiz boş çaydanlıkla salona gelerek olanları anlatıp özür dilemişti. Çaylar yeniden demlendi ablamın hatası misafirlerin hoş kahaahaları arasında kaynayıp gitmişti bile. Misafir hanımannemin yakın arkadaşı ablamın ise sevdiği bir teyzeydi. Annem ablama yaptığı hatadan dolayı kızınca kadın ablamın gönlünü almak için yanına çağırıldı. Ablamın saçlarını okşayıp bak sana çok beğendiğin çantayı armağan etmek için getirmiştin dediğinde ablamın gözlerinin taa içi gülmüştü. Zira o çanta ablamın çok zaman hayran hayran seyrettiği bir türlü sahip olamayacağını düşündüğü bir çantaydı. Çanta hediyesi ortalığı durultmuş herkes bu işten memnun kalmıştı. Misafirlikte yemede

sınır olmazdı misafirle yenilenden insanı Allah hesaba çekmez derdi babam . Ben de buna dayanıp çatlayıncaya kadar yemek isterdim. Babam bir ara benim yanıma gelip başımı okşadı.

Hadi çık masanın üstüne misafirlere Ala Geyik tekerlemesini oku bakalım deyince herkes beni alkışlayacak diye coca coşa okurdum. Unuttuğum yerleri babam usulca fısıldardı yakınımda oturup tekerleme bitene kadar o da benimle dudak mırıltısıyla okurdu adeta.

İkram bizim kültürümüz, ikram bizim yüreğimizden gelen paylaşma isteğimizin dışı vuruşudur. İkram, bencillik kisvesinden sıyrılıp, infak gömleğine sarılmaktır bizde . Komşusu aç iken kendisi tok yatan bir millet olmaktan haya eden, Peygamber hadisinin kutsiyetini gönlüne sindirmiş bir ümmetiz.

Misafirlerimiz için hem babam hem de annem ikramda bazen ısrarcı bile olurlar istemezse bile bir de zor çayı içirirlerdi. Zor çayı misafirin utanma ihtimaline karşı onun nefsinin hoş tutacak bir fırsat olur derdi babam. Hem eksilmez yedirdikçe çoğalır. Misafir on nasiple gelir birini yer, dokuzunu bırakır derler.

Ev sahibi olmanın ayrı bir zevki, misafir olmanın ayrı bir lezzeti vardır bizde. Her ikisi de can kurtaran tartışmaları aralayan, molalar aldırın ,hatta dertleri biraz olsun paylaşan bir olgudur. Ev ahalesinin dargın olup, misafirle birlikte unutup kaynaştığımız çok olmuştur. .Başkalarına gösterdiğimiz güler yüzü ev halkımıza da göstermeyi öğretir misafir. O sihirli bir değnek gibi değdiği yeri onarır. Harekette bereket yapar, misafir kendini sorguya çekme zamanıdır. Kimsenin bilmediği, anlamadığı kıyaslar, hükümler, vicdan sorguları, yürek kıpırtıları, misafirle yerli yerine oturtur, ruhumuz küçülen odacıklardan çıkar, genişler adeta ... Onun manevi havası ve hazzı eşyaları bile değiştirir. Misafir gelecek diye eşyalar, yer değişir bazen, yenilenir, temizlenir, duvarlar yeni şeyler duymaya hazırlanıp, adeta yumuşarlar. Çiçekler sanki daha çok belli eder açtığını ... Misafir varsa evin eksikliği kalmaz, parasızlık dert değildir, yeter ki o rahat etsin. Yemediklerimizi yedirmek, yatmadıklarımızda yatırmak, kırmadıklarımızı kırsalar dahi anlayış gösterdiğimiz şeylerdir onlar. Velhasıl bir dünyadır ki :

Ne yandan bakarsanız bakın bizde hep güzeldir misafir ve misafirlik. Zaten doğuştan inanmışızdır bu dünya misafirliğine belki de ondandır sevmemiz, benimsememiz.

Bizim insanımız anlatmayı paylaşmayı sever. Adamsendecilik bize göre değildir, acıları acı biliriz dertleri dert. İhtiyarlarımız vardır bizim onların başkөşede yerleri.

Bir de ağız ballı ise yaşlımızın içine içine baktırır ağzının. Kötü örnekleri yok mu hiç diyeceksiniz elbette vardır ama biz babamızı dedemizi yalnız odalara mahkûm etmeyiz çoğu zaman. Soframızda onlar için yer hazırır.

Kahveler içilince fal bakma merasimi olurdu çoğu zaman kadınlar arasında olan bu fal saatleri bir çeşit aldatmaca olduğunu bile bile duymak istediğimiz hayali kurgulardı işte. Belki de gerçeklerden yada acılarımızdan kurtulmanın bir çeşit yoluuydu fallar .Fala inanma ama falsız kalma deyip kendimizi rahatlatmaktı.

Misafir çocukları ile yaptığımız yaramazlıkların çoğu zaman hesabı sorulmadan sabah hepsi unutulmuş olurdu. O günün gecesi de öyle olmuştu. Oyunlar, türlü yiyecekler koşuşturma göz kapaklarımızı ağırlaştırdığında olduğumuz yerde tatlı bir uykuya daldığımızı hayal meyal hatırlıyorum. Geç bir vakitte babamın beni yatağıma götürürken anneme terlediğimi, böyle kalırsa hasta olabileceğimi söylediğini duymuş, alınma kondurduğu tatlı öpücük ile derin bir uykunun kollarına pervasızca atmıştım kendimi

Ne zaman canım sıkılsa, başım daralsa ya da kurtulmak istediğim çocuksu korkularım olduysa misafir duasına başvururdum.

Her milletim birincilleri vardır. Her millet bir başka millete başka bir yönüyle fark atar. Bizim farkımız sıcakkanlılığımızdır. Bundandır belki de batı batı dedikleri kültür yerini teknolojiye kaptırdığından beri bedenler makineleşmeye, hareketler serileşmeye duygular donuklaşmaya başlamıştır.

Her yabancının ülkemize adımını attığı andan itibaren ilk gözüne çarpan özellik misafirperverliktir. Sıcakkanlılıktır diyebiliriz.

KİMLİK VE MODERNİTE

Kimlik, ben neyim? Sorusuna verilen cevaptır. Bu anlamda kimlik, bireyin ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik açıdan dünyaya bakışını yansıtır. Tüm bu etkenler kişiliği oluşturan ve onu benzerlerinden ayıran temel özelliklerdir. Bireyler kendilerini diğerlerinden ayıran kimlikleriyle olayları değerlendirir, karşılaştıkları durumlara karşı tepkiler oluşturur ve hayatına anlam katarlar. Kişilerin olduğu gibi medeniyetlerinde onu diğerlerinden ayıran kendine özgü kimlikleri vardır.

Hiç şüphesiz modernite, geliştirdiği felsefi paradigma ile kendisi dışında kalan bütün farklı anlayışları temelinden sarstı. Özellikle Descartes'in "Kartezyen felsefesi"ni ve Bacon'ın bilim metodolojisini temel alan modernite yeni bir felsefi sistem yarattı. Descartes'in madde ve düşünceyi birbirini etkilemeyen iki cevher olarak ele alan yaklaşımı, varlığın birliği ilkesini temelinden sarstı. Bu ayırım madde-düşünce, akıl- vahiy, din- dünya arasında ayırım yaratarak hayatı ve varlığı ikiye böldü. İşte bu bölünme modern düşüncenin oluşmasındaki temel faktördür.

Modern düşüncenin temelini atan bir diğer düşünürde ünlü Fransız filozof F. Bacon'dır. Bacon'a göre doğru bilgiyi ancak tümevarımı temel alan, deney ve gözlem yoluyla özelden genele gidilerek elde edilen bilgilerdir. Bunun dışında bilgi elde edilebilecek herhangi bir yöntem yoktur. Bacon'ın bu yöntemi ilahi bilgiyi hem güvenilir olmaktan çıkarıyor, hem de modern sistemin dışına itiyordu.

Modern düşünce daha sonra fizik, felsefe ve biyolojide meydana gelen yeni anlayışlarla bütün dünyada etkili olmaya başladı. Özellikle fizikte Newton'un mekanik evren tasarımı, Karl Marx'ın materyalist felsefesi ve Darwin'in evrim kuramı modern düşüncenin oluşmasında belirleyici oldu. Bu temeller içinde en çok tartışılan teoriyi Darwin ortaya attı. Temelinde "güç mücadelesi" ve "doğal ayıklama" denilen seleksiyon fikrinin bulunduğu evrim teorisi, asıl etkisini sosyal bilimler alanında yarattı. Teoriyi sosyal bilimler alanına aktaran H.Spencer canlılar arasında süren hayat mücadelesinin toplumlar arasında da geçerli olduğunu, bundan dolayı

güçlü toplumların güçsüz olanları sömürmesinin bilimsel bir gerçekliği yansıttığını savunarak, Batının üstünlüğüne dayalı bilimsel anlayışın temelini attı.

Modern düşüncenin temelini oluşturan bu anlayış, kendisi dışında kalan bütün kadim kültürlerle savaş açtı. Çünkü modernite, kaynaklandığı felsefi temeller dolayısıyla hayatı, insanı ve varlığı yeniden tanımladı. Akılcılık, aydınlanma ve ulus-devlet paradigmasından hareket eden modernite, sadece yeni bir toplum tanımlaması yapmakla kalmadı, aynı zamanda geleneksel bütün kadim kültürlerin ve bu arada İslamın anlam dünyalarını da parçaladı. “Gerçekliğin bu modern (türedi) tasavvuruna egemen olan rasyonalizm; varlığın varoluşu demek olan manevi ve ilahi boyutunu göz ardı edip unutturmuş, mekanik evren görüşü canlı sistem fikrini öldürmüş, bilimsel yöntem de doğanın açısız ve saldırgan bir tarzla tahrip edilip duyarlı dengesine tecavüzü mümkün kılmıştır.” (Din ve Modernizm, Ali Bulaç, Yeni Akademi yayınları, s:17)

Modernitenin sistemleştirdiği paradigmanın diğer ülkelere ihraç edilmesinde kilit rol oynayan ise ordu, bürokrasi ve aydınlardır. Ordu- bürokrasi ve aydınlar arasında kurulan birliktelik modernizm politikalarının yürütülmesinde hayati bir öneme sahiptir. İslam ülkelerinde gerçekleştirilmeye çalışılan kültürel ve toplumsal değişim projelerinin arka planında ordunun bulunması tesadüfi bir olgu değildir. “Batı dışı toplumların aydınları da devletin koruyucu kanatları altında varlıklarını sürdürmektedir. Kendi ülkelerinin münbit topraklarında, özgün kültür ikliminde yetişmeyen bu batılılaşmış aydınlar, modernizmin birer taşıyıcı araçları olarak politik toplumla bütünleşmek zorundadır. Çünkü bu turfanda aydınların yetiştigi serayı devlet kurmuştur. Aydınlar, kendi varoluş amaçlarına uygun, modern Batının birer ajanı, sözcüsü ve taşıyıcısı rolünü benimsemekle, halkın kültüründe ve gündelik hayatında derin kök salmış geleneksel unsurları çözmek, vandalist duygularla darımağın etmek için topluma ve halka karşı saldırı üstüne saldırı düzenlemektedir.” (Din ve Modernizm, Ali Bulaç, s:88). Muhteşem Yüzyıl ve Heykel tartışmalarında batılılaşmış aydınların tezlerini dinlerken, bu durumu fark etmemek neredeyse imkansızdır. Bu tip insanların halkın kimliğini oluşturan kültürel kodlara ne kadar yabancı oldukları kolayca tespit edilmektedir

Geleneksel akımlar ve dinler moderniteye direnmek yerine ki, bu imkanları büyük ölçüde tükenmişti, onun içinden kendini yeniden üretmek zorunda kaldı. Zaten Hıristiyanlık ve Yahudilik Batıda modernliğin başlamasıyla birlikte teslim bayrağını çekmişti.

Öyle anlaşılıyor ki, sahip olduğu bilgi, varlık, ahlak ve estetik anlayışıyla, moderniteye alternatif oluşturabilecek tek güç İslam'dır. Ancak İslam insanlığa yeni bir çıkış yolu gösterebilecek imkanları içinde barındırmaktadır. Hiç şüphesiz İslam Allah'ın son vahyidir ve kıyamete kadar insanlığın önünde kurtarıcı bir alternatif olarak duracaktır. Modernite ise dünya tarihinde görülen diğer durumlar gibi tarihsel bir durumdur ve zamanı dolunca yerini yeni bir anlayışa bırakacaktır.

Uzun zamandan beri Müslümanlar tarihin öznesi olmaktan çıkmaları sonucunda, dünya tarihine yön veren özelliklerini ve kimliklerini kaybettiler. Özellikle Osmanlı Devletinin tarih sahnesinden çekilmesinden itibaren bu süreç daha da hızlandı. Büyük İslam düşünürü Muhammed İkbal, bu etkisizleşmenin epistemolojik temellerini irdelerken, Müslümanların et yiyen kurtlardan ot yiyen koyunlara dönüştürüldüğünü vurgular. Ancak et yiyerek dişlerinin keskin, gücünün yerinde olmasını sağlayan kurt; ot yemeye alıştırlarak gücünü ve dişlerinin keskinliğini kaybeder. Görünürde kurt olan ancak içerik olarak koyunlaştırılan kimlik erozyonu sürecinde kurt artık tehlike olmaktan büyük ölçüde çıkmıştır. Muhammed İkbal'in haklı olarak vurguladığı gibi insanı ve kültürü o insan ve kültür yapan değerlerden koparıldığında ortaya tanınmaz bir varlık çıkmaktadır. Bu kişilik ve kimlik kaybına yol açan ve kişiyi kendisi olmaktan uzaklaştırarak kendine ve değerlerine karşı yabancılaştıran trajik bir süreçtir. Ne yazık ki, İslam dünyası, uzun zamandan beri, bazı küçük çabalara karşın bu süreci halen yaşamaya devam etmektedir.

Kişilik ve kimlik değiştirmede anahtar kavramlar, alinasyon ve asimilasyon kavramlarıdır. İranlı sosyolog Ali Şeriatî'ye göre "ne yazık ki modernizm, biz Avrupa'lı olmayan uluslara medeniyet adı altında empoze edilmiştir."(Medeniyet ve Modernizm, Ali Şeriatî, Bileşik yayıncılık, s:11) Bu durum sadece kafa karışıklığına yol açmakla kalmamış, aynı zamanda doğulu ve büyük çoğunluğu Müslüman ulusların kimliğini de büyük ölçüde parçalamıştır. Bir diğer önemli sonuçta Batılı

olmayan uluslarda, aydınlarla halk arasındaki mesafe iyice açılmış, böylece halktan ve onun değerlerinden kopuk yeni bir sınıf doğmuştur. Batılı olmayan uluslarda kültür değişimi asimilasyon ve alinasyon şeklinde uygulanmıştır. İslam dünyasının yetiştirdiği en önemli zihinlerden biri olan Ali Şeriatî bu kavramları derinlemesine analiz etmiştir. Ali Şeriatî'yi diğer düşünürlerden ayıran en önemli nokta sadece İslami birikime değil, aynı zamanda Batının zihinsel temellerini de iyi bilmesidir.

Ali Şeriatî'ye göre asimilasyon "bilinçli veya bilinçsiz olarak bir başkasının yaşayış tarzını taklit etmeye başlayan bir kişinin davranışları için kullanılır" (Medeniyet ve Modernizm, s:13) Asimilasyon, egemen kültür içinde yaşayan farklı inanca ve ırktan gelen insanları, egemen kültüre eklemek için uygulanan politikalarlardır. Bu uygulama genel anlamda batılı ulusların uyguladığı sömürge yöntemlerinden biridir. Asimilasyonun gerçekleşmesinde bilinçsiz taklidin önemli bir fonksiyonu vardır. Bu yöntemle insanlar kendi tarihlerinden, geleneklerinden, kültürlerinden... kısaca kendi kimliklerinden koparak yabancılaşırlar. Kendi kimliğinden kopan ve kurucu ana değerlerinden uzaklaşan insanı istenilen mecraya yönlendirmek çok kolaydır.

Özellikle ulus devletler kurulduktan sonra, asimilasyon politikaları daha da önem kazanmıştır. Asimilasyon politikalarının başarılı sonuç vermesi alinasyona yol açar. Alinasyon "Basitçe kendi benliğini unutma farkında olmama veya benimsememe demektir." (Medeniyet ve Modernizm, s:13) Kendi benliğini unutan insan üstün gördüğü başka bir kültürel benliğin etkisine girer ve zamanla kendi kültürel değerlerini küçümsemeye başlar. Doğulu uluslarda uygulanan modernleşme politikaları kendi kültürel değerlerine sıkı sıkı yapışmış bir kitle ile kendi kültürünü küçümseyen bir kitle yaratmıştır. Bu iki kitle arasında hala gereken geçişlerin olmayışı, Türkiye'de politik, ekonomik ve sosyal hayatı ikiye bölmüştür.

Aslına bakılırsa büyük tarih felsefecisi İbn Haldun'un da dediği gibi medeniyetlerin tarihsel gelişiminde mağluplar galipleri taklit ederler. Ancak taklit faaliyetinin çok bilinçli yapılması gerekir. Aksi halde traji- komik durumlar ortaya çıkar. Bilindiği gibi Erzurum Atatürk Üniversitesinin modeli, İsrail Tel- Aviv mimari modelinden taklit edilerek yapılmıştır. İsrail'de 50 dereceye varan sıcaklığa göre modellenmiş

olan bir yapının modelinde hiçbir değişiklik yapılmadan, Erzurum'da uygulanması bilinçsiz taklidin en güzel örneklerinden biridir. Neredeyse koridorların bir duvarını kaplayan cam bölümler, İsrail'de binanın serinlemesine yol açarken, Erzurum'da soğuktan kaynak israfına yol açmaktadır. Bu yöntemle gerçekleştirilen bilinçsiz taklitler, hem kaynak israfına yol açmakta, hem de kendi insanımızın yaratıcı güçlerini engellemektedir. Aynı zamanda bu durum toplumlarında yaşanan aşağılık kompleksinin en belirgin göstergelerinden biridir. Batının ürettiği teknolojiye güven o kadar tartışmasızdır ki, en küçük eleştiriden ve kontrolden uzak tutulur.

POSTMODERNİZM VE KİMLİK

Genellikle modernizm sonrası bir aşamaya işaret eden postmodern durum yeni bir toplum ve kültür algısının doğmasına neden olmuştur. Modernitenin akla aşırı güveni eleştirilmiş, kültürel kimlikler ön plana çıkmış, tekçi otoriter anlayışlara olan güven sarsılmaya başlamıştır. Günümüzde modern ulus devletlerin karşılaştığı en önemli sorun, alt kültür guruplarının ön plana çıkmasıyla ortaya çıkabilecek problemleri nasıl ve hangi yöntemlerle açacağı sorunudur. Yugoslavya'nın ve Çekoslovakya'nın parçalanması, ardından Belçika'nın dağılmanın eşiğine gelmesi, İspanya'nın durumu sorunun kolay aşılamayacağını gösteriyor. Öyle görülüyor ki, farklı kültürel değerlerin ve kimliklerin görünür hale gelmesini sağlayan postmodernizmin yarattığı kaosu aşmak için, kimliklerin inkarını değil, farklı aidiyetlere sahip insanların barış içinde yaşamalarını sağlayacak bir yönetim modeli oluşturmak gerekir.

SİVİL TOPLUNUM KİMLİK İNŞASINDAKİ ROLÜ

Bir kimsenin ben neyim sorusunun karşılığı olan kimliğin oluşumundaki temel faktör devletten sivil topluma doğru evrilmektedir. Bu değişim hiç şüphesiz sivil toplumun giderek artan ve etkinlik gösteren konumuyla ilgilidir. Kimlik oluşturma sürecinin en başarılı sivil çalışmalarından biri olan Gülen hareketini de, devletin kimlik oluşturmadaki başarısızlığına ve ya yanlış tercihlerine bağlamak gerekir. Özellikle tek parti döneminde oluşturulmaya çalışılan kimliğe karşı muhalefet cemaati ilgi odağı haline getirmiştir. Özellikle tarikatlar üzerinden giderek yapılan olumsuz değerlendirmeler, kimlik oluşumunda dini faktörlerin devreden çıkarılması noktasına varmıştı. Dinin devre dışı bırakıldığı kimlik inşasına tek parti dön-

minin etkin okulları olan ve daha sonra ortadan kaldırılan köy enstitüleri örnek verilebilir. “ Türkiye’de bir dönemin eğitim uygulaması olan Köy Enstitüleri, bunun en çarpıcı örneğini oluştururlar. Anne ve babasından koparılan, kültür ve tarihin yabancılaştırılan insanlar köyü kurtaracak seküler misyonerler olarak yetiştirilmişlerdir. Elinde mandolini, boynunda kelebek kravatı ve kafasındaki din karşıtı zihniyetlerle anne babalarının yanına dönen öğrenciler/öğretmenler, uzaydan gelen varlıklara dönmüştür. Burada yetiştirilen proje bireyler, sağlıksız kimlikleriyle toplumsal ortamlarıyla çatışıp duran insanlar haline gelmişlerdir.” (Ak Parti ve Cemaat, Ergün Yıldırım, Hayat Güncel y.) Kendi toplumunun moral değerlerine karşı yetiştirilmiş bu kesim ile ilgili tartışmaların bugünde devam etmesi, Halkla aydın arasındaki bölünmenin ana parametrelerinden biridir. Köy Enstitüsü, çıkışlı yazarların yazdıkları eserler –Özellikle romanlar- incelendiğinde din hakkındaki olumsuz tutumları tüm çıplaklığı ile görülecektir. Anılan eserlerde tarikatlar ve din, geriliğin ve yobazlığın merkezleridir. Toplumun geri kalmasında anahtar rol oynamışlardır. Bu halleriyle din ve tarikatlar sömürü merkezleri haline dönüşmüştür. Eserlerde yansıtılan din adamları ise çok daha korkunçtur. Din adamları elinde sopası, kirli sakalı, hurafe üstüne hurafe uyduran, bilimsel düşünceye ve her tür gelişmeye kapalı tip olarak karikatürize edilmiştir. Bu tip modernleşme projesinin çökmesiyle doğan boşluktan, din ve modernleşmeyi birleştirmeye çabalayan cemaatlerin sahne alması kaçınılmazdı. Cemaatlerin birer sivil toplum örgütü olarak sahne almalarındaki asıl neden, modernleşme projelerinde dinin tamamen ihmal edilerek yok sayılması çabalarıdır. Cemaatlerin yükselişini oluşturulmak istenen kimliğe karşı bir başkaldırı hareketi olarak okumakta mümkündür.

APARTMANIN İÇİ

Güneşin doğumuyla üzerlerine serilen sarı ışınların baygınlığı ve vücutların yahut gövdelerin vitaminsizliğiyle yaşamaya devam eden susuz, çatlak, yorgun dudaklarının dokularında beni hala anımsatana şükürle diye başlar hikâye ...

Kurşun geçirmez bir gök giydi metropol-kadın. Sokak kapısını araladı; pamuklu uzun eteği çıktı önce kapıdan, sonra boynunda sallanan altın kolyenin göz alıcı parlaklığı. Kadın çıkmadı; çıkıntı bir balkon yahut güvertesi ilerledi; gençten, iç denizimsi masal kahramanlarının sahip olduğu bir geminin.

Sert tabanlı terliklerini giydi ayağına, ayağına çorap almadı yürürken ses çıkarın diye. Sesi seviyordu kadın; sesin topuğa çarpıp apartmanın içinde yayılmasını, otomatik lambayı uyarıp ışığı hürcesine başörtüsünün altından saçlarına, saçlarından saç diplerine, köklerine iletmesini seviyordu ...

Kapıyı kilitledi. Asansöre doğru ilerledi, asansörü çağırdı. Kapıyı açtı, asansörün içindeki aynanın buğusuyla göz göze geldi. Sağ elinin soldan itibaren iki, üç, dört ve beş numaralı parmaklarını birleştirip, parmaklarının ucuyla aynayı sildi. Sulanan parmaklarını bir numaralı parmakla birleştirerek onun da bu ıslaklıktan haz duymasını sağladı. Diğer eliyle sifıra basarak, sifıra doğru hareketlendi. Gözlerini; gözlerinin içindeki kabin lambasının aynaya, aynadan tekrar gözlerine, gözlerinden gözlerini çevirdiği noktaya atomlarına ayrık bir düş gibi çignenerek dağıtılmasını düşledi. Gözlerini dişledi elleriyle...

Sevi ülkesinin azı dışında can oldum ilkin, ilkeler benimsedim kendi etli, kanlı, kemikli siperlerimde. Senin yüzünden oluşumum biliyorum; beni bu kadar istemen sebep tohumun toprağa atılmasına ve yarım yamalak tomurcuklanmasına. Bir şey bekleme benden; ben sadece dualarının karşılığıyım, dışarıdaki düzenekten, dışarıda ki müzmin savaştan hiç bahsetmediğin ve dua ederken hiç sormadığın ...

Zemin... Gözler renksiz; gözler solmuş ... Kapıyı açtı, kapıdan çıktı; yalnızca kadın çıktı bu sefer. Alçalması gereken on basamaklık mesafeye baktı. Ayağını havuzun sıcaklığından yahut soğukluğundan haberdar olmak isteyen balık-kadın gibi ilk basamağa yavaşça indirdi ve gerisin geriye çekti hemen. Mermerin damarlarına baktı, vişneçürüğü yayılımlar belli belirsizdi önce, dalga dalga büyüdü ve büyüdü karıştı sonra ellerinin biçimsiz çizgilerinde ...

Geri döndü, asansör kapısını araladı. Aynayla göz göze geldi, gözlerini kaçırdı. Tekrar basamaklara ilerledi. Sol ayağının topuğuna; topuğun terlikten çıkan sesle büzüşüp, tabaka halinde biriken kanın ayağının ortasına ve parmaklarına yol almasına izin verdi. Diğer ayağını da bir basamak daha alçaltarak muvaffakiyetinin dudaklarında, belki de tüm dokularında meydana getireceği küçük, nazlı bir tebessüme gebe kalmasına katkı sağladı:

Bilmiyorsun; ben yalnızca soğuyup yok olan ölü bir filozofum yeniden doğuracağın. Bu yüzden farkındayım bütün olan bitenin; her şeyin şeffaflığından haberdarım: Biteviye yorgun ve mutsuz çehrelere yaslı artık anlar. Kadınlar bireysellikten yana tüm kokuşmuşluklarıyla kendi hücrelerinde; erkekler toplumcu düzen-boz eylemlerinde, sokaklar boyu parsellemişler adamlıklarını. Teknolojik çarpışmalar var garplı ve şarklı ve dünyalı dünyada ... Dünyalının ölüsü olmak istemiyorum ...

Sen! Ey kutsanmış varlık! Kutsallığının bereketli rahmindedeş karnını öldür beni, yeniden doğurma beni dudaklarından ... Yenilerek ölmek çok acı ...

Bulandı her şey gözlerinde. Gözleri çürüdü gözleri öldü. Ayaklarının içi boşaldı hareket edemedi. Milim milim ilerledi bir müddet sonra ve en alttaki basamağa oturdu. Başını bacaklarının arasına götürdü; gözlerini kapadı, gözlerinin ölüsüyle baş başa kaldı. Kimıldamadı hiç. Ses böldü bu derin uykusunu: Hıçkırıkları, gözün ölüsünün diri hale geçişi ve burnun kenar boşluklarından dar kanallarla akan tuzun avurtlarına ve dudaklarına yayılımı ...

Merdivenin korkuluğundan güç alarak ayağa kalkmaya çalıştı, başaramadı. Elini tüme; varlığıyla cesaret veren ufak kırmızı saçlı kıza doğru uzattı. Boşlukta süzüldü el, süzüldü ve düştü. Gövdesiyle, yüzüyle, karnıyla düştü kadın. Kendi sesine aldırmadı, umursamadı: En çok karnını, gözlerini, parmaklarını ... Korkusuzca sürünecek ilerledi ilerledi. Apartmanın yarı çıplak kapısına yapıştırdı ellerini, parmaklarını sonuna kadar açtı. Bütün dünyayı parmaklarının arasına aldı o an ...

İNSANIN YENİDEN KEŞFİ İÇİN FETA

Bazı bilim adamlarınca “ insan bu meçhul “ ismiyle eserler kaleme alınırken; konu insan olunca, bilim çağının bilimleri “lololoji” (M. Doğan’a atfen) olmaktadır öteye gidememişlerdir. Böylece daha işin başında ideolojilerinin yanıldıkları ortaya çıkmıştır. Başlangıçta insanı tanıyamama üzerine kurgulanan ideolojiler, bu açıklarını kapatmak için “lololojik” mahiyetlerinden referans alarak kendilerine has insan tanımlamaları yapmışlardır. Ancak bu girişimleri de onları kurtaramadığı gibi acziyetlerini de büsbütün deşifre etmiştir. İnsanın fizik doğası üzerinde başarı ile gerçekleştirdiğini zannettiği birkaç ameliye, ideolojileri insan ile ilgili her alanda söz söyleyebileceği bir tahakküm psikolojisine sevk etmiştir.

Başlangıçta “hümanist” insan paradigması üzerine tali paradigmalar oluşturuldu. Gelenekte “eşref-i mahlukat” olarak zuhur eden insan, birden bire evrimleşme zincirinin bir halkası, doğal seleksiyonun tesadüflerle harmanladığı bir armağanı temelinde; cüzdten hareketle total tanımlamalara konu oldu: homo ekonomius, homo libdous, homo ideus ... Bu tanımlamalara dayılı ideolojiler, tüm insan faaliyetlerini, kabul ettikleri asli tanımlama unsurunun bir girdisi ve çıktısı tarzında nitelendirerek, rafine sömürü düzenine uyumlu insan tipini üretme başarısını göstermişlerdir.

Bu alan ideolojilerin alkışlanacağını yegâne konumu oluşturmaktadır. Zira başarılı olmuşlardır. İdeolojiler, cennet taşıyıcılığı fonksiyonlarına sahip olduklarını herkese inandırmışlardır. Bundan müstağni özgür bir kul kalmamıştır. İdeolojilerin üst perdeden getirdikleri bu cennet müjdesine sadece ideolojiyi kabul edenler değil, reddedenler de; ideolojilerin başarısız olduğu tezinden hareketle kandıklarını ispatlamışlardır. İdeolojilerin fonksiyonunu anlayamamanın bir sonucu olarak kendini hissettiren bu yaklaşım; küresel soft emperyal düzene, uyumlu birey üretiminin aslında ideolojik tezgâhların ortak hedefi olduğunu anlayamadı.

Bugünün insanı, içtiği bir kola ile hayatın anlamını keşfedecek, bir otomobil markasıyla sevginin değerini anlayacak, alış veriş yapmak suretiyle özgüven bulabi-

lecek, bir mağazayı gezmekle stresini atacak ... Tükettikçe, tükendiğini fark etmeden hayatını idame ettirmesini ideolojilere borçlu olduğunu gayet iyi bilmektedir. Bu durum anlaşılması oldukça güç bir bilinç düzeyine tekabül etmektedir.

İnsanların kendilerinden razı olmaları, yaşama biçimlerinden razı olmaları, yaşam biçimlerini dokunulmaz kabul etmeleri, ona kimseyi dokundurtmamaları ideolojilerin birer başarısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hiç değilse bu konuda nankör olmayan insan, nefsi duyular üzerine kurduğu yaşam biçiminin- bir diğerine dünyayı nasıl dar ettiğini umursamadan- tezahürlerine yönelik en ufak bir itirazı anında boğma celadetiyle diyet borcunu ödemektedir.

İdeolojilerin iğfal ettiği insanlar, sahici olarak kendi “ben”lerinin fiziki ve aşkın boyutlarını düşünerek bir var olmuş paradigması kuramıyorlar. İnsanlar, ideolojilerin hünerleriyle devlet üzerinden, din üzerinden, dil, ırk, cinsiyet, sınıf üzerinden çatışmaya ayarlı, birikimini çatışmaya yığınak yapmaya hevesli olarak kirletilmiş bilinçleriyle günlerini, yıllarını, koca bir ömürlerini tüketiyorlar.

“Ben”leri ile temasa geçmeye vakit bulamıyorlar. Çünkü yapacak çok işleri var. Çünkü ötekileştirilen-düşman-kapıya gelmiş dayanmıştır. Koskoca bir yaşam, o düşmanla mücadeleden, bu düşmanla mücadele arasında savrulur durur. Her zaman teyakkuz üzere olmak zorundadır. İdeolojiler bu zannı ona bilinç olarak vermiştir. En doğal basit bir canlılık veya hareketlilik belirtisi dahi ya dinsizlerin, ya dindarların, ya etnik karşıtlarımızın, ya sanat karşıtlarımızın, ya dil karşıtlarımızın, ya gerici güçlerin, ya da sınıf bilinci düşmanlarının elli veya yüz yıl sonra bizim başımıza öreceği çorapların ilk ilmeği, muamelesine tabi tutularak bilinçlerin bilenmesi sağlanır.

Diğer yaşam ilişkileri de gerektiğinde ötekileştirmeye namzet özelliklerini her daim muhafaza eden yapılarıyla, şimdilik göz yumulan toplumsal haller olarak; adını sanat, bilim, eğitim, ekonomi, spor, sağlık, mimari, bayındırlık, teknoloji ve benzerlerine dönüştürerek yoluna devam eder.

Çağımız tam anlamıyla ideolojiler çağıdır. Veya diğer adıyla bunalımlar çağı. İdeolojiler çağı olması da tam bu noktada anlamını bulmamaktadır. Bunalımlar, ide-

olojilerin bir ürünüdür. İdeolojilerin çocuğudur. İdeolojilerin başarısıdır.

Hiçbir alanda hiçbir sorunun önüne geçilemediği bu zamanda, insanımız “insanîyet mektebi” adına sınırsız muhafaza ettiği, onun serpilmesi arzusuyla insanlığa umut özelliğini koruması için gözünden sakındığı bir oluş halini derinden derine yaşamaktadır. Âlemşümül umdeleriyle ve göz kamaştırıcı fiili örnekleriyle insanımızın kodları “Feta Medeniyeti” tasavvurunu tarihte inşa etmiştir ve yine inşa etme yetisi taşımaktadır.

İnsanı yeniden keşfetme iradesi taşıyan bu tasavvur, değerlerle örülü bir insan inşa ederek dünyayı değerli kılmak, bir başka deyişle varlığın amacına uygun bir konuma gelmesi için nazarları, önce kendi “ben”ine davet etmektedir. “Ben”in kemal bulması ve böylece “asli insan”ımızın yeniden tarih kuruculuğuna yönelmesi ihtiyacı çağdaş insanın yegâne umududur. “Asli insan”; O da kimdir mi?

İşte emareler;

Hilkatte kardeşdir tüm insanlara, fıtratta kardeşidir tüm insanlar. Edep ve vakur duruşu, ontolojik anlam içeren değerlerinin –iman- yansımasıdır. Tüm insanlar için olduğu gibi, varlığın bütünü için de emin görülen güven abidesidir. Gökyüzündekilere ulaşmasını sağlayacak, gökyüzündekilerin merhametini kendi üstüne celbedecek, bir merhametin sahibi olarak yeryüzünü imar eder. Heyecanların ve hezeyanların esiri olmaktan öte, olayların içinde yok olmaz, olayların üstünde; olanın hayır yönünü görebilen, eşsiz bir sağduyu mutedilliliğinin zirvesidir. Güzelliklerle mezcedilmiş bir hayata doğduğunu bilen bir sanatkâr idrakiyle zamana ve mekâna güzellikler katma gayretindedir. Kendi cüssesine bakmadan iyilik ve güzelliği taşıma iradesi gösterecek kadar yiğittir. Sonsuz sevginin kaynağından beslenen bir sevgiyi taşır yüreğinde. Nazarları yetmişiki milletin sevgisine odaklıdır. Olayların görünürlülüğünün kendisini acıtmasına, çevresine acı katmasına müsaade etmeyecek nitelikte sabır yüklüdür. İnsana bir küme elmanı muamelesini reva görmez. Saygınlığı ve saygıyı şahsiyetin temelinde yerleştirir. Özün gürlemesinin sonsuzluğunda yetiştirilenleri, hoşgören karakteri ile bal damlayan mümbit membalara dönüştürür. Zamanın ve mekânın oluşturduğu bahaneler üretkenliğini azaltmaz, verimliliği cömertliğindedir. Sözleri ve davranışları arasında çelişki değil, nezaket üzere bir

yarış vardır. Hakikat üzerine çöreklenen karanlığa karşı, cisim ve cesamet dengisini gözetmeyecek kadar cesurdur. Sukutu sözden daha tesirli kılabilen bir dinleme bilincine sahiptir. Taşındığı hakikat sancısını hikmetle buluşturmaya çalışması; öğrenme iştiağını sonsuzluğa dönüştürür. Doğruluk ve hayırda yardımlaşma taahhüdünün ete kemiğe büründüğü oluş halidir. Muhatabını kanatlandırarak kadar, insanın eşrefi mahlûkat olduğu hissini çevresine yayan bir tevaunun sahibidir. Yapabilecekken yapmadığından da sorumlu olma bilinciyle durumdan vazife çıkaran girişimci bir ruhtur. Sebepler ve sonuçlar arasındaki bağıntıya projelerle müdahale idraki taşır. Hakikatle aydınlanmış yüzüyle, aydınlık akislerini çoğaltmaya çalışır. Adalet, insan özdeşliğinin bilincindedir. İrfani bir donanımla hayata dokunmak için hikmetin aşığıdır. Rabbe kulluğun bir yansıması olarak vefa erdemini her daim diri tutar. Lügatında “öteki” yoktur, tevhidi oluşa örneklik teşkil edecek kadar diğergamdır. Varlığın tüm boyutuna karşı dost canlısıdır. Fedakârlığı destanlara ilham verir. İmanla şekillenmiş iradesi, her durumda kahramanca işler üretir. İcra ettiği zanaat kolu toplumsal faydaya odaklıdır. Yaratılmışa yararlı olacak şekilde akıl almaz hizmet alanları oluşturmak için cehd halindedir. Bilimin muharrik gücünü heveslerde değil, kendini ve âlemi anlama iradesinde görür. İletişim imkânları gönülleri fethetmeye ayarlıdır. İyilikleri unutmaz, onlardan dev dalgalar oluşturur. İnsana ve varlığa mütebessim bir çehre ile dokunur. Hakikat ve hakkaniyetin hâkimiyeti için şartların vahametini azmiyle etkisizleştirir. Attığı her adım insana dair, insani bir mensubiyetin izlerini taşır. Günü güne denk düşürmemek için önceki günün öğreticiliğini tecrübe olarak biriktirir. Barış yurdunun, varlığa muhabbetle tesis edileceğini bilir. Ehliyet cevheriyle emaneti kuşanma hassasiyeti arasında bir sınava tabi olduğunun farkındadır. Kar kristalleri nefasetinde şefkat çağlayanları armağan etmek için gönül sarayını tezyin eder. Tüm değerlerin içselleştirilmesi hedefine dönük olarak eğitim ortamları oluşturma gayretindedir.

İnsanın kendini bağlı hissedeceği bu ve benzeri kadim değerlerle, dünyaya dokunmak gerekmektedir. Tüketmek için ihtiyaç oluşturma gayreti içindeki insanın; bilimi, ekonomisi, siyaseti, sporu değil, “insaniyet mektebi”nden süzülen değerlerle mücehhez insanın dokunuşuyla üretilen bilim, siyaset, ekonomi, eğitim insanı insan kılacak, insanın hemcinslerine kulluğunu yok ederek gerçek manada onu

özgürleştirecek, insanca yaşayabileceği bir dünyayı hak edecek konumda olmasını sağlayacaktır.

Bunun için; önce sen, sana bir dokun. Önce sen, sıyrılmaya çalışmaktan. Önce sen, rozetlerin arkasına gizlenmekten kurtar kendini. Kişi olarak kimsin? Ne katıyorsun hayata?

Var mısınız? Atmaya, koparmaya bağları. Her türlü aidiyetleri tanıtmaya, kaynaşmaya, zenginleşmeye vesile kılmaya.Var mısınız? Sadece siz olmaya. Sadece siz kalmaya.

Değerlerin insanı olmaya yönelik bu kaçınılmaz biricik alternatif, ideolojilerin tahtını sarsacak nitelikte bir çağrı sunmaktadır. İnsanların her türlü kimliklerinden sıyrılarak yalnızca kendi oluşlarını tamamlamaya yönelmelerini hatırlatan bir çağrı. Herkesi Hacer olmaya çağıran, bir kendine dönüş hali. Düşünebiliyor musunuz? Çölün ortasında yalnızca sizsiniz. Tek başınasınız. Ya da dünyada sadece sizsiniz. Tek başınıza, varlığı anlamaya çalışıyorsunuz. Sadece tek başına “Adem” den habersiz bir “Havva” olmak veya “Havva” dan habersiz bir “Adem” olmak.

Bugün kutsadığınız saf tutuşunuzun hangi birisi “Adem”in derdidir? Bugün kutsadıklarınız adına ötekileştirdiklerinizin hangi birisi “Havva”nın gündemidir?

Eri, “Feta” olarak tanımlanan “Hacer” gibi olmaya var mısınız?

Nefî PEDRİ

X-SİR

fısıltı elma ve kurt
sen ki son çarsın belli
dönence yerçekimi ve yurt
orada büyük burada deli

delik delik ıksır
belki buluruz bil ki bu ilk-sır
kimsecikler kıskanmasın
tevfik'ten aşî tıksır

yaban yalan kaba kalan
ince dalan gece aban
irrasyonel kök x
büyüktür geys bilgi talan

geriye ibre bilmez
güzün soğuk eder
gözün görmez
yalan yanlış gavsâ gider

Nefî PEDRİ

İKİ X-SİR

Üç bin yılı topla Russell
Hesap kabardıkça kasıl
Wittgenstein'dan bir-not teksir
Kilise çaput ve iksir
Çattı ol-zaman sarı-sır
Cümle eller oldu sir
Resimde gizlidir bu sır
Ahir zaman ney'leri sur
İnsandadır cümle kusur
Yaşanmıştır birkaç asır

Arkadan vurdular
Meydanda durdular
Sekseni devirdiler
Demiri kemirdiler

Bilemedim belki mısır
Düнде kaldı kara asur
İrk kavmi kadı-n kızı beğenemez
Ne ki âdem demirden sur

Emine Kimya YAŞAR

İSYAN TÜRKÜSÜ

Anladım artık
şehir bana göre değil
bu çaresizlik
bu et yığını
gırtlığıma yükselen bir sızı
birde şu
yağmur dinse de
camdan inmeyen arap kızları.
Tahammülsüz kılıyor beni
bu yağmur, bu parke taşları.
Kırpıklarımın bitişmesinden oluşacak infilakı bekliyorum
ancak o zaman ecza olur şarkılar yaralarınıza
fakat saçlarınıza mukayyet olmalısınız
bu şarkılar adamı bir tuhaf eder zira.
**

Şehri terk etmeden önce
çetrefil tuzaklar kurmalıyım
hükmü kalmamış cumartesi melodilerini
duvarda şangırdatıp
vitrine koymalıyım.
**

Aslında ben ölmeliydim
ölüp, tekrar başlamalıyım yolun sonundan
ve hiddetle sormalıyım
"ne duruyorsunuz
köylüleri hala yakmadınız mı?"
cevap vermeliydi olric
"küllerini gömüyoruz efendimiz"
ölüp, tekrar başlamalıyım yolun sonundan
ve haykırmalıyım sonra
puşkin misin ne'sin?
çekil yolundan!.

Nida MERÇ

KELEBEK

Gökkuşağı gibidir
Kelebeklerin kanadı
Renklerin pususuyla yaralar kendini
Usulca şarkılar öttürürler dudaklarıyla

İki gün boyunca umarsızca
Yapar istediğini doyumsuzca
Ve melek gelir
Kalbimdeki kelebeği alıp gider

Arkada hiçbir şey kalmaz
Kelebeğim ölür. Ben gider
Benimdir onun katili
Öldürüp ardından ağlayan katilimdir ben.

Nihat KAÇOĞLU

DERD-İ YÂR ELİNDEN

derd-i yâr elinden çektiğim âhtır
dil-i bîçâremiz hayli tebahtır

sakın düşme yere kaldıran olmaz
yere düşenlere ölmek penahtır

bir servi refîtare âşık olmuşuz
gözleri mestâne cemâli mahtır

beni bırakıp da gitme ağıyâra
kıyma güzel kıyma bana günâhtır

tenezzül eyleme fikr-i nâdâna
sohbet-i nâdândan kaçmak felâhtır

düştük bir güzelin dâm-ı zülfüne
ol yüzden bahtımız böyle siyahtır

dalmışsın bir bitmez hâb-ı gaflete
uyan mest-i nâzım uyan sabahtır

nihâd yine yazdı tarz-ı kadîmden
her mısraî gevher her beyti şâhtır

Burcu AKCANLI

AŞK ÜÇ BOĞUM...

Adın!
Ebcede denk düşer...
acılar sağır
Gün dönümleri getirdim sana
hüzün hasadından kaldırılma!

Kırmızı kutsal renktir!
Kan çanakları ebemkuşakları...
Duyduğun söz, asılı kalır kulağında
Yutkun inecektir kalbine!

EGZOTİK MASALLAR VE MAHREM HAKİKATLER OSMANLI'DA KADIN

Oryantalizm ve Kadın

Burjuva vicdanı Batıyla sınırlı olduğu için mi, yoksa modernleşen Batının sancılarında doğan psikolojinin jargonuyla –repression- teşhis edilebilecek etnik bir hastalık neticesiyle mi kestirmek zor olsa da Şark, Batının lügatinde sakıncalı ve sakıncalı olduğu kadar cezbedici bir kavramlar bütünü oluşturur. Seyahatname yazarlarının, bugün ki tabirle tiraj endişesiyle belki de kendi bastırılmış fantezilerini ‘öteki’ üzerinden ifade etmekte ve ‘öteki’ni bu sübjektif çerçeve içerisinde yeniden şekillendirmekte bir beis görmediklerinden, Şark kadını tüm mahremiyetine rağmen ve bilakis bu mahremiyetin yarattığı esrar yüzünden erotik, hatta etnopornografik bir meta haline getirilmiştir. Foucault’un bilgi ve iktidar arasında kurduğu ilişkiden hareketle, burada Doğulu kadının mahremiyeti ve bunu sağlayan giyinme biçimleri, peçe gibi giyim eşyaları, Batılının bilme, sahip olma gibi hegemonik arzuları karşısında simgesel bir duvar oluşturmaktadır. Esrarın cezbediciliği ve Batılı için cinsel bir metafor olan kadının ırki farklılığının yarattığı egzotik çekim, Doğulu kadını ve haremi, Batı dışı toplumlar üzerinden yürütülen siyasi ve dini propaganda malzemesi olan sömürge yazınının vazgeçilmez unsurlarından biri haline getirmiştir. Şarka seyahat eden maceraperest, seyyah ve yazarların hikâyelerini bire bin katarak anlatmaları, göremediklerini –ki kadınlar ve mahrem hayat bunların başındadır- uydurmaları, dahası bu metinlerin Batıda çok tutulması bir başka önemli unsurdur. Enformasyonun ve ulaşım kolaylıklarının dünyayı iyice küçülttüğü günümüzde dahi bilginin niteliği ve kaynağına bakılmaksızın, kitlelerin manipüle edildiği/olduğu göz önüne alınırsa, bundan birkaç asır öncesi doğruluğunu kanıtlama imkânının olmadığı bu yapıtların toplum üzerindeki etkisini anlamak daha olasıdır.

Doğunun yükselişi ve düşüşü de edebiyatta benzer yansımalara yol açmıştır. Önce mitleştirilen, korkuyla karışık bir hayranlık uyandıran ‘Bin Bir Gece Masalları’nın görkemiyle anılan, romantiklerin ve maceraperestlerin abartılı tasvir-

leriyle süslenen Doğu, gücünü yitirdikçe metinler üzerindeki ışıltısını da yitirmiş yerilen, aşağılanan ve hatta parodileştirilen bir yere dönüşmüştür. Foucault şeffaflığı iktidarın pekiştirilmesinin araçlarından biri olarak görür. Doğunun esrarını yitirmesi, mahremiyet perdesinin acımasızca yırtılması da sömürgeci batının hegemonyacı tavrıyla örtüşen bir indirgemedir. Çünkü söz konusu tüm seyahatnameler, romanlar vb. metinler Batı dışındaki toplumları ötekileştirip Hıristiyan değerlerinin zıddıyla donatırken, dünyaya bu metinler üzerinden bakan okuyucu kitlesinin egosunu kabartıp, sömürgeciliğe ve emperyalizme gereken toplumsal desteği sağlamıştır. Irkçılığın da Batılı toplumlardan doğmuş olması ve bunun yol açtığı kitlesel soykırımlar yine bu edebiyatın beslediği dünya görüşünün sonuçlarından birisidir.

19. Asırda doruğa çıkmış olmakla birlikte günümüzde de örneklerine sık sık rastlanılan bu bakış açısıyla, Batı dışındaki toplumların Avrupa merkezli modernizmin ürettiği parametreler üzerinden değerlendirilerek ötekileştirildiğini ve global tarih sürecine yerleştirilirken –ki bu Avrupa merkezli bir tarihsel süreçtir - Üçüncü Dünya olarak yerel ve kültürel unsur ve farklılıkların görmezden geldiğini ya da bunların Batının belirlediği /dayattığı değer yargılarının dışında olduğu için dışlandığını görürüz. Bu durum ikinci ve üçüncü Dünyalaştırılan ülkelerin aydınları üzerinde de farklı etkilere yol açar. Ötekileştirilmişliğinin farkına varıp kültürel kodlarını yeniden üretmeye kalkan ama bunu yaparken – Baas rejimlerinde olduğu gibi – çözümlenme için Batı merkezli modernizmin ürettiği şablonları kullanan ve farkında olmadan tarihsel süreç içerisinde yerel ve kültürel değişimlerinde ötekileşmeye yol açan dönüşüm/erozyon öğeleri olarak algılayan ve parodiye açık bir öze dönüşle öznenin yeniden konumlandırılması gibi bir çaba içerisine girerler.

Tarih ve kültür kümülatif kavramlardır. Bu birikimin olumlu ve olumsuz tüm aşamalarıyla toplumsal kodlar şekillenir. Bu kodları ayıklamaya çalışmanın toplumun kültürel temelini sarsmaktan öte yararı olmaz. Bu tip kök arayış ve inşa çalışmaları ise yapay bir toplumsal bellek üretimini beraberinde getirir ki şuuru yitiren bu toplumlar yapay değerleri ya da yeniden üretilmiş eski değerleri içselleştiremedikleri gibi iç çatışmaları ve şuur kayıplarıyla birlikte dış dünya ile de gerçek anlamda bütünleşemezler. (Günümüzde Arap toplumlarının durumları bu travmaya örnek gösterilebilir.)

Bir diğer gurup aydın ise Batının ürettiği değerler bütününe kayıtsız şartsız sahiplenicisi olup Batının kendi iç dinamikleri, kültürel unsurları ve Hıristiyan değerleriyle şekillenen elbiseyi olduğu gibi kendi toplumlarına giydirme arzusuyla hareket ederler. Oysa Batı için bu kavramlar Avrupa merkezli tarihsel süreç içerisinde yer bulmuş, içi doldurulmuş sağlam birer basamaktırlar. Örneğin Batının kilise ya da aristokrasi ile olan mücadelesi 'özgürlük' kavramını Batılı için muğlak olmaktan çıkarmış, yerel ve çok katmanlı bir anlamla kavramı kendi tarihsel süreci içerisinde yeniden üreterek zenginleştirmiştir. Bu tarihi ve kültürel kodlarla yeniden üretilen kavram Batılı tarafından kolaylıkla içselleştirilmiştir. Şarklı toplumlar Batılının yeniden ürettiği kavramları, Batı perestişkârı sözde aydınları (ya da askeri cuntaları) aracılığıyla sorgusuz sualsiz ithal ettikten sonra bu kavramların algılanış ve uygulanışlarındaki çelişkilerin yarattığı sorunlarla yüzleşmek zorunda kaldıklarında, bu kan uyumsuzluğunun çözümü için yine aynı kapıya yönelmeleri, yoktan var edilen sorunları kronikleştirmekten başka işe yaramamıştır. (Türkiye ise bu durumun nadede örneklerindedir.)

Öztürk'ün ifadeleriyle bahsi özetleyecek olursak, 'Doğulu; kavramı, stabil-mükemmel idea olarak algılamak Batılı onu müşahhas süreçlerdeki olgularla eşleştirir. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel özgürlükler adına başvurmuş dini referanslı Türkler duvara tosladıklarında içleri acıyarak Batının ne kadarda ikiyüzlü olduğunu düşünmüşlerdir. Oysa durum tam olarak böyle değildir. Çünkü Batılı istenen talebin kendi tarihi realitesi içindeki kavramlarıyla olayı algılar. Bu talepler onların listelerinde gerçekten de birçok sebeple özgürlük talebi değil özgürlüğü engelleyen talepler olarak anlaşılmalıdır. Çünkü onların kiliseyle olan mücadelesinde dine karşı dillerinin çokça yandığını bilmek gerekir. Bu süreç kavramları kavramlarda yasaları örgütlemiştir. Ayrıca Batılı zihnin Doğuyla olan tarihi mücadelesinden hareketle edindiği konumun, bu kavramlar bağlamında böylesi davalara hangi algılayış refleksiyle bakacağını kestirmemiz zor olmasa gerek. Abartılı bir ifadeyle diyebilirim ki bu manada Batının evrensel değerleri yoktur; evrenselleştirilmiş değerleri vardır.'

Günümüz toplumunda kadının konumuyla ilgili tartışmalar da, bu ötekilesti-

rılmış kimliğin yarattığı yapay çelişkilerle, ötekileştirildiğini reddeden yalıtılmış ve yabancılaştırılmış yerliler üzerinden dayatılan kimliğin geleneklerle çatışmasından doğan bunalımın arasında kalmıştır. Bir tarafta kaba bir milliyetçilikle, İslam öncesi Türk toplumlarına uzanan model ve kök arama çabası ile diğer tarafta modern kapitalist dünyanın kendi iç dinamikleri ve ideolojik kodları ile şekillendirdiği kadın modeli. Her ikisi de simgeseldir. Üstelik modernizm kadını özgürleştirdiğini iddia ederken kadın bedenini metalaştırmış, kadına özel her şeyi bir fetiş haline getirip ticari birer metaya dönüştürmüştür. Kadın ve erkeğin eşitliği, özgür kadın gibi daha çok reklam sloganlarını çağrıştıran söylemlerin hüküm sürdüğü modern dünya, bu söylemler üzerinden erkeğe ait nesnelere de pazarlarken kadını bir metafor olarak kullanmaktan kaçınmadığı gibi, modern toplum da kadınla ilgili yeni değerleri/söylemleri inşa sürecinde, geleneksel kalıpları açık ya da örtülü göndermelerle dayatmada bir sakınca görmemiştir.

Osmanlıda Kadın

Türk toplumunu yerleşik hayata geçişiyle, Osmanlı kadınının eski Türk devletlerindeki kıyasla daha pasif bir konuma geçtiği doğru olmakla birlikte, bu iddia edildiği gibi dini temelli bir baskıdan ziyade yerleşik hayata geçişin ve etkileşime girilen kültürlerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Burada Arap, İran ve Bizans kültürlerinin etkisinden söz edilebilir. Örneğin Bizanslı kadınlar sosyal bir hayat yaşarlardı. Evlerinde aile dışında erkeğin bulunduğu odalara girmezken, dışarıya ise yüzlerini bir peçe ile örterek ve bir yakınlarının ya da çalışanlarının eşliğinde çıkarlardı. Osmanlıda öncelikle saraylı ve kentli kadınları etkileyen bir durumdur bu. Bizans ile etkileşimden uzak olması ve pratikte erkekle birlikte çalışmasının gerekliliğinden dolayı kırsalda yaşayan Osmanlı kadınları için aynı durum geçerli değildir.

Ortaylı da kadının Osmanlı aile ve sosyal hayatı içerisindeki konumunun belirleyici öğesinin din değil, coğrafi temelli kültürel etkileşimler olduğunu ifade eder. 'Bizde Germen toplumlarındaki gibi kadınla erkeğin beraber yaşaması söz konusu değil, bu çok önemli, bilinmesi gereken bir nitelik. Bu durum aşağı yukarı Akdeniz coğrafi kültürel kuşağını kapsıyor, Müslüman'ı, Hıristiyan'ı ve Yahudi'siyle hep bu kültür kuşağının adamları. Mesela eski Floransa tarihine baktığımız zaman, 13. 14 ve 15.yüzyıllarda genç kızların sadece Pazar günleri, mürebbiyeleri yanında olarak

Pazar ayını için kiliseye gidip gelebildiğini; bunun dışında bütün zaman evlerinde konaklarında kapalı kaldıklarını görüyoruz... Mesela Katolik Floransa'da cariyelelik diye bir müessese vardır. Bizans'ta da vardır bu müessese, hatta Bizans sarayında harem ağası vardır ve bu toplumlarda kadın erkek temelde ayrı yaşamaktadır. Bu ülkelerin (Akdeniz-Ortadoğu) bir kısmında karnaval ve festival geleneği yoktur. İtalya'da karnavallarda bir ara kadınların ve erkeklerin bir arada eğlenmeleri sınırlıydı. Hâlbuki Kuzey'de daha çok birlikte eğlenmesini bilirler.'

Kadınların sosyal ilişkilerini düzenleyen, giyim kuşamlarını belirleyen fermanlar da mevcuttur. Özellikle fetihten sonra Batılı tüccarların ve eşlerinin İstanbul'a taşıdıkları gelenek ve giyim tarzlarının taklit edilmemesi ve ya etkilenilmemesi için bu yola başvurulmuştur. Hatta bazen kadınların mesire yerlerine gitmeleri de yasaklanır ama buna pek uyulduğu söylenemez. Fermanların zaman zaman yenilenmesi de kadınların bu fermanlara uymayıp, kendi bildikleri gibi yaşadıklarının göstergesi olsa gerek.

Faroqhi'nin de ifade ettiği gibi 'Avrupalı kadınlardan farklı olarak Osmanlı kadını 19. ve 20. yüzyıla kadar –en azından hukuksal düzlemde- evlendikten sonra da servetinin denetimini elinde tutabiliyordu. Buluğa erip de reşit olunca hukuksal kimlik kazanıyor, yani bir haksızlığa uğradığında mahkemeye başvurabiliyor, tabii başkaları da ondan şikâyetçi olabiliyordu. Kentlerde mahkemelere ulaşmak kolay olduğu için, kadınlar bu hukuksal kimliğin doğurduğu olanakları pratikte de kullanıyorlardı. Ama onların mahkemelerde zorluklarla karşılaşmadıklarını düşünmemek gerek. Burada söz konusu sadece aile erkeklerinin gayri resmi baskıları değildi, bunun dışında şeraitin kadınların tanıklığına getirdiği önemli kısıtlamalar da vardı.'

Evlilikten sonra da hukuki olarak mali ayrıcalığını koruyan Osmanlı kadını, kendisine ait olan malı işletebilirdi. Bugün arşivlerde yapılan çalışmalarda eşine ya da başkasına borç veren, mülk alım-satımı yapan, kendisine ait mallarla vakıf kuran, ticaret yapan kadınların varlığı, kadının aile içindeki konumu hakkındaki beylik söylemlerin de mesnetsizliğini ortaya koymuştur. Ayrıca çocuklu ailelerde boşanma söz konusu olduğunda, çocuklar öncelikli olarak anneye verilirdi. Yine ihtiyaç halinde anneye nafaka bağlandığı da mahkeme kayıtlarında görülen bir durumdur.

Boşanmayı erkeğin istemesi durumunda nikâh akdinde belirlenen mehrin kadına ödenmesi de hukuki güvence altındadır.

Kısaca üzerinde durulması gereken bir diğer tarihsel yanığı da çok eşlilik konusudur. Günümüzde yapılan birçok araştırmanın sonuçları çok eşlilik oranının yok denecek kadar az olmakla birlikte, az sayıdaki ikinci evliliklerin de çoğunlukla çocuk sahibi olamamaktan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Faroqi'ye göre 'Osmanlılarda evlilik konusunda şu ana kadar yapılmış araştırmaların ortaya çıkardığı belki de en önemli sonuç, bugüne kadar çok kadınla evliliğin rolünü iyice abartmış olduğumuz. Elimizde bir kentte, hatta kentin bir mahallesinde oturanların bile tam listesi bulunmadığı için sayı belirtmemiz zor olsa da, sayfalar dolusu zabıtların tutulduğu miras davalarına bakıldığı zaman, çok kadınla evlenenlerin hiç de fazla olmadığı görülmektedir. Bu belgelerde kayıtlı eksiksiz veraset listelerinde eş olarak çok ender iki kadının adı geçmektedir; oysa ölenin dul eşlerinin her durumda mirastan pay alma hakları vardır. (Burada ifade edilmek istenen veraset listesinde ikinci bir kadının olduğu durumların iki evlilik değil, evlenip boşanmış eşlerin de mirastan pay alma hakları olduğu için listede adlarını olabileceğidir.) Gerek yer, gerek zaman bakımından bu durumun saptandığı örnek o kadar çoktur ki, bir Anadolu kentinde yaşayan 'normal' bir ailede tek eşli evliliğin geçerli olduğunu kabul etmemiz kaçınılmazdır.'

Sadece evli kadınların değil, köle statüsünde olanların yani cariyelerin de aynı dönemde Batılı ülkelerin uygulamalarından farklı muamele gördüklerini söylemek mümkün. Hatta burada Batılı bir yazara kulak vermek gerekirse 1878 yılında İstanbul'da bulunan Lady Blunt şöyle yazar: 'Bir cariye yedi yıl köle olarak kaldıktan sonra özgürlüğüne hak kazanır ve genellikle bu hakkı elde ederek çeyizi verilir ve hür bir adamla evlendirilir. Gerçi kimi zaman kötü bir efendi onu yedi yıl dolmadan satarak kanundan kaytarır. Yine de böyle olduğu nadirdir ve Türkiye'de kölelik düzeni, genel itibarıyla Amerika'daki kölelikten hayli farklıdır.'

Birçok farklı kaynaktan da kölelerin belli bir hizmet yılı sonrası azat edildiği ve hatta çeyiz düzülüp evlendirildiği doğrulanmakta hatta köleye, satın alınırken azat edilinceye kadar sürecek hizmet süresini belirtmenin dini ve yasal bir zorunluluk

olduğu ifade edilmektedir. Kölelere saray ve seçkin ailelerin sağladığı statü sebebiyle rastlanılan ilginç bir durum da özellikle Çerkes kızlarında ve çocuklarında görülen gönüllü köleliktir. Kendilerini köleleştiren Çerkesler saraya olmasa bile nüfuzlu kimselerin haremine dâhil olarak toplumsal statü ve servet edinme olanaklarından istifade etmek istemişlerdir.

Köle kavramının Batılı toplumlarda içerdiği anlam ve bu toplumların kölelere karşı olan tavrı ile Osmanlı toplumundaki kölelerin farklılığını vurgulayan bir diğer örnek ise Osmanlıda kölelerle evlenmekte hiçbir sakınca görülmemesine rağmen, Batılıların köleleri kendilerinden aşağı olarak görmeleri sonucu Osmanlıdaki uygulamaya şaşkınlıkla bakışlarıdır. Bu durumu Olivier şöyle ifade eder: 'Doğuştan asalet" konusunda Avrupa'da mevcut kanaat ve teamüller Türkiye'de bilinmediğinden, Türklerin çoğu esir kızlarla evlenmekte veya oğullarını esir kızlarla evlendirmekte hiçbir sakınca görmezler. Keza kendi yetiştirdikleri ve ahlâk ve kabiliyetinden emin oldukları erkek esirleri de âzad ederek, onlara bol para ve rütbe temin ettikten sonra, kızların en sevgilisini onlardan birine zevce diye de verdikleri çok görülmüştür.'

Osmanlıda kadınlar ticaret hayatına da doğrudan olamasa da dolaylı olarak katılmışlardır. Örneğin günümüzde sermaye ortaklığı gibi ifade edebileceğimiz mudarabe adı verilen uygulamalarda, kadının, doğrudan ticaretle ilgilenmese de herhangi bir ticari işletmeye sermaye sağlayarak kar ortağı olduğunu gösteren örnekler mevcuttur. Vakıflar üzerinden kiraladığı dükkânları bir aracı ya da köle ile işleterek gelir elde eden hanımlara dair örnekler de çokçadır.

Kadınların sosyal hayata dâhil oldukları bir diğer alan da, Osmanlı toplumunun hayırseverliğinin muazzam delilleri olan vakıflardır. Barkan ve Ayverdi'nin çalışmalarından hareketle 16. asırda İstanbul'daki vakıfların üçte biri, Bursa'daki vakıflarınsa yarısının kadınlar tarafından kurulduğu bilinmektedir. Ticari hayatın içinde aktif olarak rol alıyor görünmeseler de bu durumu kadınların ekonomik olanaklarının önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirmek mümkün olsa gerek. Üstelik sağlık ve temizlik hizmetleri, muhtaç kimselerin işlerinin temininden sokak hayvanlarının bakımına kadar farklı alanlarda hizmet veren vakıfların sosyal hayata katkıları, kadınlarında sosyal sorunlara karşı duyarlılıklarının bir sonucudur.

Kadınların hep dört duvar arasına hapsedildiklerine dair söyleme karşı 1874 yılında İstanbul'da bulunan ve daha çok 'Çocuk Kalbi' adlı eseriyle tanınan Edmondo De Amicis'in gözlemlerini aktarmak yerinde olur: 'Türk kadınlarının esaretinden bu kadar çok bahsedildiğini duyduktan sonra, İstanbul'a kim gelirse gelsin, herkes için, Avrupa'nın herhangi bir şehrinde olduğu gibi, her yerde, her saatte kadınları görmek pek hayret verici bir şeydir...

Bu kadınlar hürdür. Bu her yabancıya buraya gelir gelmez eliyle tutabileceği kadar açık bir hakikattir. Lady Montague gibi, Avrupalı kadınlardan daha hür olduklarını söylemek mübalağa olur ama İstanbul'da bulunan herkes onların "esaret"inden bahsedildiğini duyunca gülmeden edemez. 'Hanımlar sokağa çıkmak istedikleri zaman haremağalarına arabalarını hazırlamalarını emrederler, kimsenin iznini almadan çıkarlar ve karanlık basmadan evvel olması şartıyla istedikleri zaman dönerler. Eskiden, yanlarında bir haremağası, bir halayık veya bir kadın arkadaş olmadan çıkamazlar, en cüretkâr olanlarsa, peşlerinden kimsenin gelmesini istemiyorlarsa, insanların saygısını celbetmeye yarayacak bir şey olarak beraberlerinde hiç değilse bir çocuk götürmeye mecbur kalırlarmış. Bir kadın tek başına تنها bir yerden geçecek olsa, bir zaptiyenin veya mutaassıp ihtiyar bir Türk'ün durdurup: Nereye gidiyorsun? Nereden geliyorsun? Yanında neden kimse yok? Efendine böyle mi hürmet ediyorsun? Evine dön!" gibi sözler söylemesi olmayacak bir şey değilmiş. Ama bugün yüzlercesi yalnız basına çıkar ve Müslüman mahallelerinin, Frenk şehrinin sokaklarında her saat görülürler. İstanbul'un bir başından öteki başına arkadaş ziyaretlerine giderler, günün yarısını hamamlarda geçirirler, vapurla gezerler, Perşembe günü Rumeli, Pazar günü Anadolu yakasının dere kenarındaki mesire yerlerine, Cuma günü Üsküdar'daki kabristan'a, diğer günler Prens adalarına, Tarabya'ya, Büyükdere'ye, Kalender'e gidip sekizer onar kişilik kümeler halinde oturarak halayıklarıyla beraber yemek yerler, dua etmek için padişahların, sultanların kabirlerine, tekkelere ve çeyiz seyretmeye giderler, beraberlerinde ve peşlerinde erkek yoktur demiyorum ama yalnız baslarına da olsalar onları tekdir etmeye cüret edecek bir erkek yoktur. İstanbul'un bir sokağında, bir kadını koluna takmış olarak değil, bir kadının yanında yürüyen, bir an durup bir yaşmaklıyla konuşan bir Türk erkeği görmek, karı koca oldukları yüzlerinden okunsa bile, bizim sokaklarımızda bir erkekle

bir kadının bağıra çağıra ilânı ask etmeleri gibi, herkese acayibin acayibi, duyulmamış bir münasebetsizlikmiş gibi gelir. Bu cihetten, Türk kadınları Avrupalı kadınlardan daha hürdür ve evde bir tek erkeği gören, manastır pencerelerinin, bahçelerinin arkasında yasayan bu kadınların bu hürriyetten ne kadar istifade ettikleri, gürültüye, kalabalığa, ışığa, açık havaya nasıl bir delice hasretle koştukları anlatılamaz. Saliverilmiş mahpus neşesiyle sokağa çıkar ve şehirde bu neşeyle koşuşup dururlar. Bunlardan herhangi birini, başıboşluğun tadını çıkarmayı nasıl bildiklerini görmek için uzaktan takib etmek eğlenceli olur. En yakındaki camiye dua etmek için gider ve revakların altında durup çeyrek dakika bir kadın arkadaşıyla çene çalarlar, sonra çarşıya çıkar, on kadar dükkâna bir göz atar ve bir ıvır zıvır almak için iki üç dükkânın altını üstüne getirirler, daha sonra tramvaya binerek balık pazarına iner, köprüyü geçer ve Beyoğlu'ndaki berberlerin bütün saçlarını, bütün perukalarını seyretmek için dururlar. Bir mezarlığa girip bir mezarın üstüne oturarak bonbon yerler, yüz defa durup vitrinlere, tahta veya bakır üzerine yapılmış resimlere, ilânlara, geçen kadınlara, arabalara, tabelâlara, tiyatro kapılarına, her şeye göz ucuyla bakarak şehre döner, Haliç'e inerler, bir demet çiçek alır, bir bardak limonata içer, sadaka verir, Haliç'i kayıkla geçer, İstanbul'daki zikzaklarına yeniden başlarlar, sonra yeniden tramvaya biner ve kapılarının önüne gelince, sokağa ilk defa yalnız başına çıkan ve bu kısacık hürriyet saatine her şeyi katmak isteyen çocuklar gibi geri dönüp evlerin etrafında yeniden dolaşabilirler. Bir sırrının olup olmadığını ortaya çıkarmak için karısını takib etmek isteyen şişman bir efendicagız yolun yarısında tıkanıp kalabilir.'

Müslüman Türk ailesinde kadına kutsal bir kimlik kazandıran annelik ve onun nadide meyveleri olan çocuklara karşı anne ve babanın düşkünlüğünün izlerini Osmanlı tarihi içerisinde de sürmek mümkündür. 1835 yılında İstanbul'a gelen Julia Pardoe ise kadın bir yazar olmanın sağladığı avantajla, dönemin İstanbul'unda kadınların yaşamını yakından gözlemlene olanağı bulmuştur. Ermeni ve Türk ailelerinin çocuklarıyla olan münasebetlerini kıyaslar. Ermeni ailelerindeki katı kuralları eleştirir ve Türklerin çocuklarına ne kadar ilgi ve sevgi gösterdiklerini şu sözlerle ifade eder:

'Servet, güzellik, mevki sahibi olması ona hiçbir ayrıcalık kazandırmaz; iki uzun yıl boyunca kendisine sorulanlar dışında kayınvalidesinin önünde ağzını açamaz.

Kendisi anne olduğunda ise karşısına öğrenmesi gereken daha kasvetli ve zor bir görev çıkar. Başkalarının yanında bebeğini kucağına bile alamaz. İçinden taşan anne sevgisini çocuğuna göstermek için odasına çekilmek zorundadır. Bu Ermeni barbarlığı bir Türk hareminde bütün kadınların kendilerini bebeklerin rahatlığına ve mutluluğuna adanmalarına ne kadar da üzücü biçimde ters düşüyor! Türklerde gül yanaklı, kahkahalar atan, gürültücü bebeğin gerçek annesinin kim olduğuna karar vermekte güçlük çekersiniz, çünkü bebek elden ele dolaşır, herkesin yüreği ve kolları ona açıktır. Hayatı eğlence ve şamatayla geçen uzun bir tatile benzeyen küçük, tombul, şımarık yaramazın birkaç gözyaşı bile çevresindeki herkesi ayağa kaldırır. Türk haremlelerinde ise bebek herkesindir; bir oyuncak ve bir hazinedir. İster arzusu kanun olan azametli bir hanımın, isterse görevi itaat etmek olan halayığın çocuğu olsun. Çocukların gerçekten “iyilikle öldürülmesi” mümkün olsaydı, Osmanlı İmparatorluğu’nda kısa sürede hiç Türk kalmazdı.’

Günümüzde de babanın eşine ve çocuklarına bir şeyler alarak evine dönmesi, eşin ya da çocukların babanın eline bakması ve burada hediyein kıymetini belirleyen unsurun sevgi olması gelenekselleşmiş bir değerdir ki bunun köklerinin Osmanlı’ya uzandığını yine Pardoe’nin gözlemlerinden öğreniyoruz. ‘Atlamamam gereken bir nokta da, ailedeki beylerden her birinin hareme girerken dairenin girişindeki masaya akşam hediyesini bırakmasıydı; çünkü mevkii ne kadar yüksek olursa olsun, hiçbir erkek gündelik işlerini bitirdikten sonra gece evine eli boş dönmez. Getirdiği şeyin değeri önemsizdir; bu bir salkım üzüm, bir külah tatlı ya da daha düşük kesimlerde olduğu gibi, birkaç küçük balık veya bir marul olabilir. Herkes sanki Dei Penates’e bir şeyler sunmalıdır ve erkeğin bu görevini yerine getirmemesi karısını boşamak üzere olduğu anlamına gelir.’

1578-1581 yılları arasında bir İstanbul seyahati gerçekleştiren Schweigger’in bakış açısı ise şöyledir: ‘Çiçeron yazılarının birinde Romalılar ve ev düzenleri hakkında şöyle der: ‘Biz Romalılar herkese egemeniz ama bize de kadınlar egemendir.’ İşte Türklerde de durum böyledir. Tüm dünya onların gücü karşısında korkuya kapılırken, onlar kendi karılarından korkarlar. Aslına bakılırsa Türkler kendi karılarının uşağıdır, çünkü bütün evin gereksinimlerini karşılamak, ekmek, et, mutfak malzemesi gibi yiyecekleri eve getirmek erkeğin görevidir. Onlar bu işlerle uğraşırken,

kadınlar evlerinde arkadaşlarıyla oturup çene çalarlar ya da hava güzelse, kentin içinde oraya buraya giderler, arkadaşlarını ziyaret ederler. Çok defa on ya da yirmi kişilik guruplar halinde dolaşırlar; hep birlikte hamama gider, orada sohbet ederek, coşup oynayarak sıkıntılarını dağıtırlar.' Tabii yazarın burada kısıtlı bir şekilde gözlemlediği kentli ve orta halli kadınlar olsa gerek. Günümüzde de olduğu gibi kırsaldaki kadınların bu kadar boş zamanları olmadığı aşikâr.

Kadınların eğitimi konusunda aynı rahatlıktan söz etmek mümkün değil. En azından örgün eğitim söz konusu olduğunda Tanzimat'a kadar olan süreçte Osmanlı kadınının eğitim durumu sıbyan mektepleriyle sınırlı kalmıştır. Burada saray ve çevresi için farklı bir durumun söz konusu olduğunu biliyoruz. Saray kadınları kabiliyet ve zekâlarına göre statülerini yükseltebilirlerdi. Okuma-yazma, dini eğitim, Türkçe eğitimi dışında saraya yönelik adap-erkân da öğretilirdi. Bunun yanında dikey, nakış gibi beceriye yönelik dersler de verilirdi. 19. asır sonrası Fransızca, piyano ve musiki eğitimi de vermeye başlanmıştır. Fakat toplumun diğer kesimlerinde yer alan kadınlar için ancak Tanzimat'la birlikte atılan adımlar, öncelikli olarak başkentle sınırlı kalmıştır. Özellikle 2. Abdülhamit dönemi okullaşma oranı açısından gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmakla birlikte imparatorluğun içinde bulunduğu sorunların da etkisiyle Batıdaki gelişmeleri yakalamaktan uzaktır. Özellikle 1869 Nizamnamesi kızların eğitimi açısından önemli gelişmeler içermektedir. Çünkü her mahalle ve köyde en az bir sıbyan mektebi bulunması öngörülmüş ve erkekler için 6-10 kızlar için de 7-11 yaşları arası bu mekteplere devam mecburiyeti getirilmiştir. Dini derslerin dışında yazı, hesap, tarih, coğrafya gibi dersler de program dâhilindedir. Hatta nizamnamede ebeveynlerin çocuklarının devamlılığını sağladığı durumlarda ihtar ve para cezası uygulanması kararı alınmıştır.

Halk arasında kızların eğitiminin formel eğitim kurumları öncesi geleneksel bazı yöntemlerle de yürütüldüğü bilinmektedir. Bunu belgeleyen Akyüz'ün ifadelerine göre: 'Osmanlıda öğretmenlik, bazı araştırmacıların yazdığına aksine, kadınlar için "ilk kez" 1870'te Darümuallimat'ın (Kız Öğretmen Okulu) açılmasıyla ortaya çıkmış bir meslek değildir. Türk eğitim tarihinde çok eskiden beri bazı hafız, bilgili kadınlar mahallelerde erkek-kız karışık olarak, çocuklara ve kadınlara, bazen sadece kız çocuklarına ve kadınlara Kuran okumayı ve bazı dini bilgileri öğretirlerdi.

“Hoca”, “Hoca Hanım”, “Molla”, “Muallime” denen bu kadınlar esas olarak evlerinde, bazen cami köşelerinde öğretim yaparlar ve karşılığında derslerine gelenlerden bir ücret alırlardı. Onların bu öğretim faaliyeti sıbyan mekteplerindeki erkek hocaların öğretiminden hiç farklı değildi. Tek farkı, erkek hocanın aynı zamanda genellikle cami imamı veya müezzini olması idi.’

Tanzimat Dönemi’nin getirdiği değişiklikler eğitimle sınırlı değildir. Kız ve erkek çocukların mirastan eşit pay alması, kadınların köle ve cariye olarak satılması-nın yasaklanması, kadın ya da erkeğe ait arazilerin kız ve erkek çocuklara miras yoluyla intikal edişlerindeki farklılıkların ortadan kaldırılması bunlardan bazılarıdır. Ayrıca bu dönemde kadına yönelik yayınlarda artmaya başlar. Cumhuriyete kadar olan süreçte kırka yakın Türkçe kadın dergisi çıkarılmıştır. ‘Aile, Bilgi Yurdu Işığı, Hanımlara Mahsus Gazete, Demet, Ev Hocası, Kadın, Seyyale, Türk Kadını, Firuze, Demet’ kadınlara seslenen dergilere birkaç örnektir. Bazı dergiler Batıda çıkan dergilere benzer ya da Batıdaki ve bizdeki kadınların yaşam alışkanlıkları, sosyal konumları, giyim kuşam tarzlarını karşılaştırır. Kadının gündelik hayatına yönelik pratik fikirler ve didaktik öğelerle bezenmiş olanları da mevcuttur. Bir kısım kadın dergileri ise dönemin siyasi ortamının da etkisiyle, özellikle İttihatçıların yayın organları tarafından çıkarılarak kadınların sosyal yaşamdaki konumlarına dair ideolojik yayınlar yapmışlardır. Bu dönem basın aracılığıyla kadınların kendilerini ifade etme olanağına kavuşmaları dışında, yine kadın yazarların basında yer edinmeleriyle birlikte entelektüel düşünce ortamına kadınların da dâhil olmaya başlaması açısından önemlidir.

Meşrutiyet döneminde de kadınlarla ilgili birçok gelişmeler yaşanır. Kadınlar çalışma hayatına daha aktif bir biçimde dâhil olurlar. Yabancı firmaların propagandalarının etkileriyle özellikle tekstil alanında çalışan kadınlara ödenen ücretlerin düşüklüğü ise ayrı bir bahistir. Bu olumsuz duruma rağmen özellikle 2. Meşrutiyet sonrası daha da artarak çeşitli alanlarda kadınlar iş yaşamına dâhil olmaya devam ederler. Burada savaşlar nedeniyle cephelerde bulunan erkeklerin fazlalığını da göz ardı etmemek gerekir. Fedakâr Türk kadını iş başa düşünce sadece erkeklerin yapabileceği düşünülen en ağır işleri dahi üstlenmekten de çekinmemiştir.

Osmanlı da kadının konumuna dair incelenecek konular elbette yukarıda kısaca değinilen alanlardan çok daha geniş. Elbette sosyal tarihimize dönük çalışmalar artıktıca ve incelenmeyi bekleyen muazzam arşiv belgeleri gün ışığına çıktıkça cevapsız kalan birçok soru aydınlığa kavuşacak, ideolojik ya da oryantalist söylemlerin yarattığı önyargılar aşılacaktır. Bir bütün olarak, sabit yargılarla geçmiş değerlendirmek mümkün olmadığı gibi belirli olay ve olguları değerlendirirken de günümüz dünyasının ürettiği kodlarla şekillendirilmiş şablonların geçersizliğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Osmanlı Devleti içerisinde Türk insanının konumu ve gündelik hayatı ile ilgili bilgi ve kaynaklar keşfedilip çoğaldıkça, tarihe farklı pencerelerden bakmayı ve tarihi hadiselerin tek bir perspektiften değerlendirilemeyeceğini, tarihin disiplinler arası bir ilim olduğunu öğreniyoruz. Böylece tarihin konusunun da saray çevresi, siyasi ilişkiler, türlü entrikalar, zafer ve hezimetler, oryantalistlerin fantezileriyle çarpıtılmış tarihi masallar, yine aynı çerçevede yerli ama resmi ideolojiyle yıkanmış beyinlerin ürünü olan ucuz ideolojik romanlardaki gibi iyilerin mutlak iyi ve mümkünse fakir, kötülerinse sadece icraatlarıyla değil fiziksel olarak çirkinlikleriyle de kusursuz birer kötü ve elbette üst tabakadan oldukları siyah-beyaz tarihi değil, tıpkı günümüzde olduğu ve muhtemelen insanlık var olduğu sürece de olacağı gibi hayatın olumlu/olumsuz tüm renkleriyle yaşandığını keşfediyoruz. Tarih denilince çoğu zaman toplumun gözünde edebiyatın, romantiklerin abartılı betimlemelerinin, hurafelerin, meçhul tarihlere yaslanan masalların, farklı ve birbirinden bağımsız olayların ideolojik tarih yorumlarıyla derlenip abartılarak ve yazarlarının muhayyilesinin de yardımlarıyla süslenerek anlatıldığı sözde tarih kitaplarının, resmi ideolojinin kalemşörlerinin iktidara yaltaklanma yarışında bir adım önde olabilme gayretiyle 'hain padişah' ve ortaçağ ruhban sınıfından yürütme aşırı tutucu ama aynı zamanda dalavereci 'din adamı' hikâyelerinin, tarihi yüceltirken de, yererken de hep çizgi dışına taşan beyazperdenin zihinlere nakşettiği imgelerin karmaşasında şekillenen ama asla normalleşemeyen kişiler ve olaylar canlanır. Oysa 'fikir' zaten bu magazinleştirilmiş tarih olgusunun çok uzağındadır. Tarihimize ait izleri ise içinde yaşadığımız toplumun geleneksel değerlerinde ve insani hususiyetlerinde yeniden keşfetmek mümkündür.

Kaynaklar:

'Batının Cinsel Kıyısı' Irvin Cemil Schick (Tarih Vakfı Yurt Yayınları-2001)

'Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark' Derl:F. Keyman/m. Mutman/M.Yeğenoğlu (İletişim Yayınları-1996)

- 'Efendilik, Şarkıyıtçılık, Kölelik' Jale Parla (İletişim Yayınları-2005)
- 'Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam' Suraiya Faroqhi (Tarih Vakfı Yurt Yayınları-2008)
- 'Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909' Y. Hkan Erdem (Kitap Yayınevi-2004)
- 'Şehirlerin Ecesi İstanbul' Miss Pardoe (Kitap Yayınevi-2004)
- 'İstanbul' Edmondo De Amicis (Türk Tarih Kurumu Yayınları-1993)
- 'Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581) Salomon Schweigger (Kitap Yayınevi-2004)
- 'Osmanlı'da Kadın Öğretmenli Ev Sıbyan Mektepleri' Prof. Dr. Yahya Akyüz (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi-Sayı:15)
- 'Eski İstanbul Manzaraları' Ahmed Refik (Timaş Yayınları-1998)
- 'Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı' Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey (Kitabevi-2001)
- '18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam' Haz: Tülay Artan (Tarih Vakfı Yurt Yayınları-1998)
- 'Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)' Olivier (Ayyıldız Matbaası-1977)
- 'İmajoloji' Ali Öztürk (Edim Yayınları-2008)

Müştehir KARAKAYA

ŞUURALTINDAN NOTLAR 2

Sabah sabah ruhumu okşayan bir melodi, içten içe ağlayan bir keman sesi, göğümde ağlayan bulutlar, ürpertisi ılık bir sonbahar, ayaklarımı taşımayan bir mecal, yılların üzerime ördüğü duvar... İçimde dötrnala koşan atlar, yüreğimde hasret kırıntıları, avuçlarımdan içtiğim tuzlu su, ruhumun gediklerinden fışkıran kızıl kan, akşamı; beni gayya kuyularına çektiren azabın baldıran zehrini içen adamlar gibi sakladım... Şimdi bardağım boş mu dolu mu ona bakıyorum. Göz çukurumu oyan hançerler ve kaygusu henüz bitmiş bir derviş gibi, ruhumu acıtan bu müzik gibi, kaçıp kaybolmak gibi, öksüz ve yetim kalmak gibi, kemandan kopan bir tel gibi ayrık söyli konuşmak ve ağlamak... Her günüm içimde binlerce ölü kelebek... Her gecem susuz çöl yolları... Duyuyor musun?

Ey insanlık! Tarih denen giz, senin parmak uçlarına yerleştirilmiş bir boğum gibi yaşamın her alanına retorik göndermelerle dokunur. Sahneler hızla geçer, izler insanlık tabletlerinde kazılmış yasalar gibi kalır! Her sancı bir anın böğre saplanmış hançer yarasıdır. Her yara ölümcül hayatın kan damarıdır. Her görev, yükselme ve alçalma ameliyesidir. Gün gelir ölümler dirilir, diriler ölümler. Gece ve gündüz bunun en büyük kanıtıdır. Ölme ey insanlık! Günün gelmediği sürece ölme! Biliyor musun?

Sevgi anlaşılmaz ekilmeyince a balam! Ne ateş ateşi söndürür ne su suyu. Cigerim tükürünce kan, aklımda isyan, varlık yokuşa sürülmüş bezirgân. Yol, görme-yenler için, görenler zaten yolu çoktan kaybetmişler, varsa dağıttım gitti, olmayınca zaten şükür... Olmayanın olandan farkı bu, olunca verenin, olmayanın şükürü aynı şey; marifet odur ki, olmayınca kendinden dağıt, olanla olmayan bir olsun... Anlıyor musun?

Ey hüznün yüklü bulut, yolun başında dur ve dinlen biraz!

Öncüler demişler ki: hakikate ulaşmak için önceki üç çetin sınavı geçmen gerek. Şeriat-Tarikat-Marifet... Bu üç yoldan sonra Hakikat gelir. Bu dördüncü ve son halkadır. Çok az insan bu "hakikat" bahrine ulaşmıştır. İnsanlığın çoğu "şeriat" (yol)

güzergâhında kayboldu ya da bu yolu bir türlü geçemedi, devinip durmakta hâlâ. Bir kaçı “tarikat” (arınma/bağlanma) cenahına vardı, orada takılı kaldı, ruhunu bedeniyle, bedenini ruhuyla besleyemedi. Arınayım derken özünü hepten kaybetti, kendisi olması gerekirken bir başkası oldu. İçlerinden birileri “marifet” (aşk/bilgi) bahçesini buldu. Marifet öyle bir alan ki, rabbi kul, kulu rab gördürtür. İrfan bilginin altında ezilir, yapmak ve yapmamak iki çatalı bir dil, aydınlık, kuyunun dibinde girdap, aşk bilginin içinde tutuk, his bildikleriyle ters orantı, bildikçe kaybolan gölge gibi kendini yiyip bitirdi... Daldıkça bilgisizlik kurumuş çeşme gibi. Bilgi, bildiğini unutturan bir amelin etrafını saran ağlar gibi, karanlığa çekmek için delirtti. Bilgiden maraz doğdu. Bu ilkeye ulaşan o elle sayılır kişilerden dördü beşi uçurumdan düştüler. Nerede ey sen hakikat yoluna girmek isteyen kişi, bu üç yolu geçtiysen ve marifeti iltifat bilmişsen, aynadaki suretin çakalı aslan göstermeden hakikate ulaşsın ve göreceksin ki, burada yüzyılda bir ulaşan bir kişi miadını doldurup ayrılmak üzeredir... Görüyor musun?

Bulutlar dağılmıştı, susmalarına yağmur yağmıyordu, güneşten bile korkuyordum ama ruhlarımız başka bir âlemde hep konuşuyordu. Hüzün ipliklerini dokuyunca bulutlar geldi, gönlü yüce olan geldi üstünde durdu, susmalarına yağmur yağdırdı. Bir kuş oldu yüreğim gitti penceresine, nice sabahlara gebe olduğunu ve aydınlık sabahı müjdeledi... Bakıyor musun?

Tahammül mülkünü zorlayan kemirgen kurt ey! Sarıl bana! İçimdeki engebeli tepeleri aş, fersah fersah atla, ısır, dişle, ciğerime kan tüküren obur virüsler gibi zıpla! Benden aldıklarını geri verme artık, lazım değil, lazım değil bulutların üzerinde top oynamak, lazım değil bayramların sevincine sevinç katmak, yağmurları doldurmak kucağına, sonra boşaltmak bedenden aşağı! Upanışadlarda vardır, Mihr şöyle der: Nice ruhlar vardır ki o dünyada birlikte yaratıldıkları halde, bu dünyaya birlikte gelmemişlerdir... Uyuyor musun?

Hüseyin AKIN

BU SÖZLÜK BAŞKA SÖZLÜK

Kentin müktesebatı değil hesabı vardır. Hazin olanı şudur ki kentli bunun farkında olmaksızın taşrada olanı, köyde kalanı hep küçük gören bir tavır takınmıştır. Ne de olsa köylünün hesabı değil müktesebatı vardır. Köylü hesap bilse bile bu ancak parmak hesabı olabilir. Her hesapta kendi aleyhine yanılır. Köylülerle konuşmayı belki de bu yüzden severiz. Birinci el konuşma gibi bir şeydir köy ağzı konuşmalar. Ne elekten geçmiştir ne de süzgeçten. Köylü kentte zorlanır. Çünkü kendi bağlamının ve doğal sınırlarının dışına çıkmaya icbar edilir. Yemeği şöyle yiyeceksin, suyu şöyle içeceksin, konuşurken şuna dikkat edeceksin, yürürken şu kaidelere uyacaksın gibi sözüm ona bir sürü görgü kuralıyla muhatap olur. İncelik ve görgü adına merkezden taşraya yapılan eleştirilerin özü şu iki kelimedede özetlenebilir: Ağzını topla!

Sözde haddi aşanlar için söylenen bu ifadenin uygulamadaki alanı oldukça geniştir ki yöresel ağız ve şive ile kentlerin kamusal alanlarına girmemek anlamına gelir. Şive ve lehçe ağzı kelimelerin duygusal sınırlarının da ötesine doğru çekip uzattığından kentli bakış bu görüntüyü kendi iletişim dizgesine aykırı bulur. Lehçe ve şive kelimenin ikincil kılınıp organik anlamda ağzın -mimiklerin öne çıkması şeklinde cereyan eden bir konuşma şekli olduğu için buna aynı zamanda “ağız” da denir. Yani konuşmanın konuşma olmaktan çıkarak büsbütün ağız haline gelmesidir bu. Kentli insan -dişleri hariç-ağzını saklar sözcüklerini öne çıkarır. Benim doğduğum coğrafyada (Sinop) buna ‘dil kırmak’ denir. Yöresel ağız kentsel beğeni düzeyine çıkarak yapmacık da olsa ağzını bir sözcük kıvamınca büzüştürmek demektir. Şive ve lehçenin sesini kısararak onları dar alana kıstıran işte bu kentli bakış açısıdır. Sözelimi, Erzurumlu bir kadının Taksim’de ehram ile dolaşmasıyla Erzurum şivesinde konuşması arasında kenti bakış açısından bir fark yoktur.

Bir millet sadece dilinden sorumlu değil, aynı zamanda dili kullanma biçimlerinden de mesuldür. Şive ve ağız sanıldığı gibi bir tahrifat ya da dili menşesine uygun kullanma aciziyeti değil, dile ses değerleri katarak yeni imkânlar yaratma biçimleri-

dir. Her bölge Türk diline kendi nefesini üfleyip kendi sosyal ve kültürel iklimine uygun anlamlar yüklemiştir. Bu başlı başına bir zenginliktir.

Araştırmacılar dilin yöresel kullanımı ile ilgili ilk çalışmayı İbrahim Şinasi Efendi(Şinasi) ile başlatırlar. Atasözlerinde geçen kelimelerin özellikleri ve kimi ağızlara ait örneklerin yer aldığı Şinasi'nin "Durub-ı Emsal-i Osmani" adlı eserinden sonra ikinci önemli çalışmaya Besim Atalay gözetiminde Ahmet Saffet, Hasan Fehmi , Veled Çelebi üçlüsü öncülük etmiş 1929-30 yıllarında Ragıp Hüseyin bu çalışmaları belli bir kıvama getirmiş ve bu dökümanlar daha sonra Hamit Zübeyr ve İshak Rafet tarafından toplanarak "Anadilden Derlemeler" adıyla yayımlanmıştır. Bu çalışmalardan sonra yöresel dil üzerine çalışmalar daha bir hız kazanmıştır. Bugün bu konuda araştırma yapacaklar için çok önemli kaynaklar mevcuttur. Ömer Asım Aksoy'un "Bölge Ağızlarından Atasözleri ve Deyimler", Zafer Öztekin "Halk Dilinde Sağlık Deyişleri Sözlüğü", Tomris Tunç'un "Derleme Sözlüğü ve Kavramlar Dizini" bunlardan bazılarıdır. Bu fakir de bir süre önce Anadolu ağırlıklı dua ve beddua haritasını çıkarmaya çalışmıştı.

Yöresel ağızlar üzerine son zamanlarda yapılmış en özgün çalışma İsmail Kara'ya ait. Kara kendi doğduğu bölge olan Rize - Güneyce'ye ait kelime ve deyimlerin yanı sıra kişi ve aile lakaplarını, yer adlarını derlemiştir. 2600 kelime ve deyim yer aldığı sözlükte türkülerden ve bilmecelerden örnekler de var. Modern hayat karşısında mevcut kültürü koruyup kollamaktan başka bir savunma biçimimiz kalmadığına göre sadece yazılı kültürü muhafaza etmekle yetinmemek gerekli, şifahi olanın da peşine düşmek lazım. İsmail Kara bu konuda oldukça sistematik çalışan bir yazar. Babası Kutuz Hoca'nın hatıralarından yola çıkarak nasıl bir devre ışık tutmaya çalışmışsa bu kez de annesinin dilini çözmeye çalışmıştır. İlk şekli 1997-98 yılları arasında ortaya çıkan bu çalışma 2001 yılında tamamlanarak "Güneyce- Rize Sözlüğü" adıyla yayımlanmıştır. Güneyce sözlüğü sadece bir köyün kelimelerle kurduğu ilişkiyi değil aynı zamanda kelimelerin folklorik taraflarını da ortaya koyarak inanç, teamül ve kabulleri hakkında da bilgilendiriyor. Bu konuda yazarın en büyük kaynağı köy ahalisi ve yakın çevre. Sözlüğü özgün kılan en önemli taraf biraz da bu. Kuşkusuz sözlüğün girişinde de belirtildiği gibi yararlanılan çeşitli yazılı kaynaklar var, ama özellikle bilmece ve türkülerde en güvenilir ve en sahih kaynak kızkardeş, ha-

lazade ve köylü yakınlarından oluşuyor. Sözlükten de anlaşılacağı üzere Güneyce'liler Türklükleri gibi türkülerini de koruyan insanlar. Ağzlarında etkilendikleri kültürlerin kelimeleri yer alsada -Pontus Rumcası gibi- türkülerinde bu yabancı unsurlara hiç yer vermemeyi başarmışlar. Şive ve ağız farklılıklarından dolayı kimi Arapça ve Türkçe sözcükler ilk anda anlaşılmayacak şekilde telaffuzda değişim göstermiştir. Örneğin belki kelimesi 'balaçi', afdal kelimesi 'efsel', galat kelimesi 'gelet', kelimelimesi 'kelem' şeklinde kendine telaffuzda yer bulmuştur.

Bir sözlüğü bir yazıya taşımak elbette yazının hudutlarını fazlasıyla aşacak bir şey. Rizeli (özellikle Güneyce'li) hemşehrilerimiz bu sözlüğü yaşayan bir unsur olarak dillerinde yaşıyor ve yaşıyorlar. Bize düşen bu kültürün sesini bir işitme mesafesinde sizlere yakın tutmak. İşte seçtiklerimiz:

Güneyce sözlüğünden bazı kelimeler ve karşılıkları: abele: işte böyle, anaforçi:beleşçi, cons: göğüs

Güneyce sözlüğünden bazı bilmece örnekleri: 'O yani kaya bu yani kaya içinde bi kaşuk maya: yumurta.', 'Allah yapar yapısını piçak açar kapisini: Karpuz'

Güneyce sözlüğünden bazı türkü örnekleri: 'cel cidalum oduna/ Yosa kişun uşuruk/ Evun yol ustinedur/ Donuşun konuşuruk', 'Sabahtan doğar cuneş/alur kabi başına/ Yazacağum aduni/ Yuzuğumun taşına"

Güneyce sözlüğünde kişi ve aile lakaplarından bazıları: abanoz, çağur imamı, bacaksuz,fırağun, lopbaş,sabahsidiği.

Güneyce sözlüğünde yer adlarından bazıları: Alata, bozonun suyi, çakal yuvaları, çopurmun ırmağı,iskoloti,nemazcah, yanlışluk.

İLHANLILAR DÖNEMİNDE ŞİİLİK VE Dr. Hanifi ŞAHİN

Tarih, yapılması kadar yazılması da zor olan bir şey... Hele bunu bir de yüz-yılların ardından yapmak... Mezhepler tarihi ile birleştirip ayıklamak, din ve mezhep(ler) gibi duyguların çok yoğun olduğu bir alanı... İşinizin zorluğunu zikretmeme gerek bile yok... Yapılan tarihi yazmak, yapmak kadar zor olmasa gerek... Yaptıklarını not edenlerin, her icraatını belgeye döküp de, işinizi kolaylaştıran medeni bir toplumun dönemini yazmak da kolay belki... Peki, ya var olan yazılı belgeleri bile yok eden, kütüphaneleri ateş topu haline getiren göçebe bir toplumun dönemini ayıklamak, yazmak...

Aslında tarihi ayıklamak da, yazmak da zor değil kanaatimce... Belgeleri toparlar, tasnif eder, biraz sebep, biraz sonuç... Peki, ya bütün bunları akademik bir şekil ve üslupla yapmak zorundaysanız... Bir kavme, medeniyete ve mezhebe mensubiyetiniz, yaptığınız çalışmada objektivitenizin sorgulanması için ilk nedense... İşinizin zorluğunu zikretmeme (lütfen) müsaade edin.

(İşte) Nice açmazların arasında, alanının en gizemli dönemlerinden birini hakıyla ayıklayabilmesi, bu eseri değerli kılan en önemli unsur. Bugün devam eden birçok çatışmanın köklerinin, dolayısıyla da çözüm kodlarının da aslında satır aralarında verilmiş olması eseri kendinden bahse değer kılan şey. Çatışma alanlarının yoğunluğuna rağmen ve çatışmanın gündemde yarattığı popülariteye rağmen, yazarın öne çıkardığı uzlaşmacı tavır(sa), eseri eyyamdan koparan ve de yazarın tarafsızlığına bizi şahit kılan en büyük delil.

Bilinenin aksine, tasavvufi hareketler ile siyaset arasındaki derin ilişkiyi tam da gözler önüne seren bir kitap... "Tasavvufa dayalı dinin, kitleleri politik hedefler için mobilize etmede ne derece başarılı olduğunu (s.236.)" gören zeki yöneticilerin, politik manevralarını, din (aslında tarikat, mezhep, hizip vs. demeliyim) ile siyaset arasındaki ilişkiyi, İlhanlıların Şiiliği benimsemeleriyle, Şiilerin takiyyeyi bırakıp

İlhanlılar döneminde siyasi bir aktör olmalarını ve bugünün de problemi olan din-siyaset ilişkisini kolayca anlamanızı sağlayan bir çalışma bu kitap..

Kitabın dikkate değer noktalarından biri de gerek günümüz Şiiliği, gerekse günümüz Aleviliğinin içerisindeki İran ve Türk kültürel unsurlarının, bu karmaşık dönemde kendini bu anlayışların içerisine yerleştirmiş olması. Yani kültür haline gelmeyi amaçlayan bir dinin, “kültürün dini” olmaya razı edilmesinin çok sesli bir hikâyesini de anlatıyor bu kitap.

Eser Şia ile de ilgili ilginç gerçeklere vurgu yapıyor. Şiilerin doğrudan siyaset yaptığı bu dönemde siyasetin inanç esaslarına dolayısıyla da dine siyasetin etkisine şahit olmanız için birçok delil var eserde. Yine Şia fihhına Sünni düşünce yapısının etkisini açık seçik bulabiliyorsunuz bu eserde. Eserdeki bir diğer önemli nokta da mezhep çatışmaların ortaya çıkardığı durumun vahametinin bir kere daha ortaya konulmasıdır. Öyle ki, birtakım insanlar, “neden Cengiz Han yasasını bırakıp da Arap’ın dinine girdik (s.170)” gibi sorgulamalara varan psikolojik sarsılmalar geçirmişlerdir ki, bugünün benzer çatışma noktalarının gerek Müslümanlar gerekse Müslümanlarla bir şekilde problemi olan insanlar nezdindeki algıya denk gelen bir tarihi gerçeklik bu.

Eserin bibliyografya bölümünün zenginliği belki de en ayırt edici vasfı ... Hem Şii hem Sünni, hem Farisi hem Arâbi kaynaklardan yararlanılmış olması, zaman zaman Şia ile dirsek temasına da geçip beraber siyaset yapan Sünni-ameli mezhep müntesiplerinin eserlerinden yararlanılmış olması tarafsız yargılara varmayı kolaylaştırmış gibi.. Keşke Moğollar hem hâkimi hem de hakemi oldukları bu dönemin tarihini yazabilecek birikime sahip olsaydı bu eser çok daha kıymetli olurdu.

Kitabın bazı noksanları da yok değil tabi. Herhalde akademik bir bakış açısıyla hazırlanmış olmasından dolayı, bazı kavramlar dipnotla da olsa açıklanmıyor. Menâkıb, irşâdü’l-menâbıb gibi bazı kavramlar gayet net bir şekilde açıklanmış olmakla birlikte, örneğin gadir-i hûm, leyle-i mahya, ahbâri-usûli, dârü’s-siyâde gibi kavramlar okuyucuya yabancı ... Bütün kesimlere hitap eder nitelikteki bir kitapta, sanırım dipnotla da olsa bu gibi kavramların açıklamasına ihtiyaç var. Benzer bir

itirazı da zaman zaman kullanılan polis, emniyet güçleri, kararname gibi kavramlara yapabiliriz. Sanırım kitabın genel otantik anlatımına biraz su katmış bu ifadeler. Böyle bir çalışmanın zamanın diliyle konuşması çok daha hoş olurdu. Yine zengin kaynak kullanılmış olmasının da bir sonucu olarak bir kavram-kişi indeksi eserden istifadeyi kolaylaştırır kanaatindeyim.

Yazarın üslubu da çok çekici geldi bana. Bir defa her şeyin kavga vesilesi olduğu ve problem çözme yolunun kaba kuvvete dayandığı bir dönemi resmetmesine rağmen, kavga etmeyen bir dil var ortada. Üslubu da yargıları da gayet makul ve sahici, okuyucuya bir roman tadı veriyor desem yalan değil. Yine bölüm başlarındaki özetler, okurun önünü görmesine yardımcı olurken, aynı zamanda merakı da tetikleyen bir unsur.

Dönemin tarih yazıcılığının da katkısıyla belki, Bağdat'ta bir sokakta yürüdüğünüzü düşünüyorsunuz bazen, sanki köşe başından bir dâi çıkacak karşınıza ... Kâh bir Moğol baskınında kale savunuyorsunuz İran'da, Azerbaycan'da, kâh bir dinleyici oluyorsunuz Olcaytu'nun çadırdan medresesinde, hatta gülümsüyorsunuz, örneğin sayfa 140'ı okurken ... Bir Şii, bir Sünni olmak istiyorsunuz, akıcı anlatıma kendinizi kaptırırken ...

Eserde daha birçok şey bulacaksınız: Şiâ'nın nakille birlikte aklı devreye sokuşunu, gaybet kültürünü, Şii ve Sünnilerin bölüşemedikleri beklenen mehdiyi, halen daha devam eden problemliler kader anlayışını, bir Moğol prensinin özür mektubunu, sivil dinin Moğolcasını, Ortaçağ'da bir mezhebin yüceltilme yollarını, din ve mezheplerin toplumu kontrol etmede nasıl birer enstrüman olarak kullanıldığını ve siyasetin her dönemde herkes için dayanılmaz cazibesini ... Ve birçok şeyin cevabını, İlhanlıların İslam'ı din olarak seçmelerinden sonra da Müslüman devletlerle düşmanlıklarına neden devam ettiklerini, Müslüman İlhan'a rağmen neden şartların hala Müslümanların aleyhine olduğunu vs. Cevapları öğrenince, bir yandan şaşırırken, öbür yandan da dünü ve bugünü daha bir farklı okuyacak, yarını siz de tahmin edebileceksiniz. Okuyun, hak vereceksiniz.

ŞAHİN, Dr., Hanifi, İlhanlılar Döneminde Şiilik, Ötüken Neşriyat, 2010, İstanbul.

“THE THIN RED LINE/İNCE KIRMIZI HAT”

Sinema tarihi türlü bilinmezlerle dolu bir girdabı andırıyor. Paranın konuştuğu bu sektörde işine saygı duyan ve sayfada eşsiz resimler bırakan yetenekler de yok değil. Çokluk içinde azlığı teşkil eden bu insanları fazla görmezsiniz, fark edilmek gibi bir dertleri de yoktur aslında. İçlerindeki sıkıntıyı bir şekilde ete kemiğe büründürmek tasasını taşırlar. Günümüzde sinema anlatılmak isteneni en kısa yoldan ve en etkili şekilde kitlelere aktarmanın yolu olarak görülüyor. Gelin görün ki başta Amerikan Film endüstrisi olmak üzere neredeyse tüm sinema sahaları belirli bir anlayışa angaje olmaktan kurtulamıyor. Sosyolojik açıdan bakıldığında bunu bir kültürel dönüşümün aracı olarak değerlendirmek veya diğer toplumların dejenerasyonunda önemli bir silah olarak değerlendirmek mümkün. İşte bu çemberin dışına çıkabilen birkaç yönetmeni ve birkaç oyuncuyu derdini anlayarak, onlara kulak vererek kendi derdimizle mezcetme yoluna gitmeli değil miyiz? Çünkü bu derde kulak verdiğimizde bizden pek de farklı düşünmediklerini anlayabiliyoruz. İşte o “dert” sahibi yönetmenlerden birisini sizlere tanıtmak, tanıyanlara da tekrar hatırlatmak istiyorum. İzlediğim neredeyse tüm filmlerinde sarsıldığım ve kurgusuyla, senaryosuyla ortaya koyduğu filmleri takdirle karşıladığım bir sinema dâhisinden; Terrence Malick’ten ve onun başyapıtı “The Thin Red Line/İnce Kırmızı Hat” ‘tan bahsedeceğim.

Felsefe Okumuş Bir Yönetmen

Petrol üreticisi Teksaslı bir ailenin çocuğu olan Terrence Malick’in küçüklüğü burada geçti. Bu sebeptendir ki filmlerinde güneyn yaşam tarzı ve doğa unsurları baskındır. Harvard Üniversitesi Felsefe Bölümünden yüksek derece ile mezun olan Malick bir yandan da AIF’de (American Film Institute) sinema dersleri aldı ve sinemaya ilk adımını senarist olarak attı. İlk uzun metrajlı filmi Badlands (Kötü Topraklar-1973) her ne kadar gişede başarılı olamasa da, sanatsal açıdan bütün eleştirmenlerin dikkatini çekti ve en iyi ilk çıkış filmlerinden biri sayıldı. Days of Heaven(Cennet Günleri-1978) filminde çalışmak üzere Al Pacino ve John Travolta’ya teklifte bulundu, ancak başrol için bu oyuncularından “hayır” cevabını aldı. Bunun üzerine henüz tek bir filmde başrol oynamamış olan Richard Gere’e

gitti. Rolü kabul eden Gere kariyerine başlamış oldu ve kendi oyunculuk yaşantısındaki en iyi performanslardan birini çıkardı. Days of Heaven'ı gören yapım şirketi Malick'e yeni filmi için kayıtsız şartsız bir fon ayırdı. Ancak evrenin başlangıcını konu edinecek bu film bir süre sonra yapımcıların gözünü korkuttu ve Malick'in sinemaya 20 yıl ara vermesine neden oldu. Paris'e taşınan Malick felsefe dersleri verdi. Yıllar sonra Hollywood'a geri dönen Malick'e Fox yapım şirketi çok büyük bir destek sağladı. Sonuçta 1998 tarihli The Thin Red Line(İnce Kırmızı Hat) ortaya çıktı. Malick ile bu filmde çalışmak isteyen Johnny Depp, onunla çıktıkları bir yemekte "peçeteye sözleşme taslağını yazıp imzalamak"tan bahsetti. Clooney, Malick filminde yer almak için kamerasını bile taşıyacağını söyledi. Sonuçta muradına eren Clooney oldu. Filmografisinde az film olmasına rağmen, Hollywood'un en yaratıcı ve en özgün yönetmenlerinden biri sayılıyor. Şimdiye kadar hiçbir yerde röportajı yayınlanmayan ve buna izin vermeyen Malick yaşayan en gizemli yönetmenlerden biridir. Stanley Kubrick ile birlikte Amerikan sinemasının en aykırı isimlerinden olan Malick hâlihazırda Amerikan sinemasının en özgün iki büyük filozof yönetmeninden biridir. The Thin Red Line(İnce Kırmızı Hat) hariç tüm filmlerinin senaryosunu kendisi yazmış olan yönetmen son filmi olan The Tree Of Life(Hayat Ağacı) isimli filmini henüz tamamladı. Mayıs ayında gösterime girmesi beklenen filmin fragmanı sıra dışı bir filme daha imza attığını haber veriyor. Başrollerinde Seann Penn, Brad Pitt gibi oyuncuların oynadığı bu filmi de hayranları büyük bir merakla bekliyor.

The Thin Red Line(İnce Kırmızı Hat-1998)

Bu yazının yazılmasına sebep olan ve kanaatimizce gelmiş geçmiş en etkileyici savaş filmi olan The Thin Red Line (İnce Kırmızı Hat) sadece görsel sahneler ile aksiyonu ön plana almasıyla değil savaş felsefesi üzerine kurduğu etkileyici dil ile sinema tarihinde farklı bir yer edinmiştir. Gösterime girdiği 1998 yılında yedi dalda Akademi Ödüllerine aday gösterilmesine rağmen neredeyse tüm ödüllerin diğer bir savaş filmi olan Er Ryan'ı Kurtarmak'a (Yönetmeni Steven Spielberg) verilmiş olması İnce Kırmızı Hat Filmine haksızlık olmasının yanı sıra militarist Amerikan zihniyetinin sanat anlayışının da tüm dünya tarafından anlaşılmasına vesile olmuştur. Nitekim pek çok eleştirmen Deer Hunter(Avcı-1978) ve Platoon(Müfreze-1986) filmleriyle birlikte sinema tarihinin en etkileyici filmi olarak İnce Kırmızı Hat'ı gös-

termişlerdir. Sinema öyle bir şeydir ki eğer o film gösterildiği dönemde gerekli ilgiyi görmemişse bile geçen her gün, geçen her yıl o filmin bir başyapıt olduğunu kanıtlamaya ve yine yeniden bu filmin kitlelere mâl olmasının önüne geçememektedir. İşte Terrence Malick böyle bir yönetmendir.

Yirmi yıl aradan sonra yönettiği İnce Kırmızı Hat, yönetmenin kariyerinde en önemli dönüm noktasıdır. Filmi izleyenler görecektir ki bilinen başrol oyuncularının aksine filme mührünü vuran yönetmenin kullandığı iç konuşma yöntemi, şiirsel anlatım, doğa manzaralarını savaşla harmanlayan görüntü açıları, korkuyu ve endişeyi dibine kadar yansıtan psikolojik alt yapısı ve çok da bilinmeyen diğer başrol oyuncusu Jim Caviezel'in gösterdiği olağanüstü performanstır.

Film genel çerçevede Pasifik Okyanusunda bir adayı ele geçirmeye çalışan Amerikan Askerleri ile o adayı elde tutmaya çalışan Japon Askerlerinin hikâyesini anlatıyor. Özelde ise insanın kendi ile olan mücadelesini, doğaya rağmen anlamsız bir hayatın kucığında nasıl bir korku girdabında yaşadığını ve günbegün nasıl değersizce sebeplerle öldürüldüğünü anlatıyor. Daha ilk anından itibaren askerlere hâkim olan duygunun endişe, korku, çaresizlik, karamsarlık olduğunu her haliyle yansıtan kamera film boyunca insanların iç dünyasındaki hesaplaşmalarını seslendirmeye devam eder. Gazap çeken ruhları izliyoruz filmde, hüznüleri, arzuları, insanı insan yapan ya da insanı insanlıktan çıkaran her şeyi. Geri planda ise Hans Zimmer imzalı müzik izleyici derin bir psikolojinin içine çekiyor. Kamera hangi askere dönse "bu savaş neden?" diye soruyor. Hepsi de kendi açısından bunu sorguluyor. Geride bıraktıklarını, kendisini bekleyenleri ve hepsinden ötesi kendisini bekleyen gerçeği sorguluyor. Bunu yaparken de sıklıkla yaratıcıya sığınmanın en büyük yatıştırıcı olduğunu anlıyoruz. "Bu kadar değişik şekillerde yaşayan kişi. Sen kimsin? Senin zaferin, merhametin, barışın gerçeğin ... Sen ruha huzur verirsin. Ve anlayış ve cesaret. İnsanı rahatlatırsın" Askerlerin ağzından film boyunca şiirsel ve epik cümleler dökülür. Aynı şey Japon askerleri için de geçerlidir tabii. Bu sorgulama onların gözünden de olabildiğince yalın bir şekilde anlatılmaya çalışılır. Bombardıman sürerken yumurtasından yeni çıkmış bir kuşun hayata tutunmaya çalışması, bu esnada o kuş gözünü takılan eli tetikte askerin bakışları tüm tezadı anlatmaya yeten sahnelerden biridir. Yeşil çimenlerin arasında sürünerek ilerleyen askerlerin bir yılanla karşılaş-

ması, dalları kopmuş çiçekler, mermiyle delik delik olmuş ağaç yaprakları savaşın görünmeyen yüzünü yansıtan diğer sahnelerdir. Doğayla karşılaşan insan elindeki silahın soğukluğuna inat şöyle konuşur; “ Beraber yaşadığımız yer neresi? Birlikte olduğumuz insanlar kimdi? Beraber yürüdüğüm, kardeşim, dostum ... Karanlıktan ışığa, nefretten sevgiye hepsi aynı yüzün yansımaları mı? Ey ruhum, bırak şimdi. İçinde var olayım”

Filmde ana karakterlerden biri olan Jim Caviezel(Witt) oldukça insancıl, savaşın anlamsızlığına karşın cesur, olabildiğince savaştan uzak durmaya çalışan ve zaman zaman da kaçak durumuna düşen asi bir tip. Bulunduğu ada çevresinde yerlilerle irtibat kuran ve onlarla bulunmayı savaşa tercih eden aykırı bir asker. Yakalandığında ve birliğinde sorguya çekildiği esnada kendisini sorguya çeken komutanı ile geçen diyalog oldukça ilginçtir;

-Hiç değişmedin değil mi Witt? Asla uslanmadın. Kaç kez kaçak durumuna düştün! Her şeyi sana bıraksınlar ve sen de ilmeği geçir boynuna. Asla gerçek bir asker olamayacaksın bu Allah'ın dünyasında. Seni bölüğümde istemiyorum. Seni disiplin görevine gönderiyorum, sedye taşıyacaksın, yaralıları bakacaksın ...

-Verdiğin her görevi yaparım ... Her halimle senden daha fazlayım!

-Bu dünyada bir tek adam tek başına bir hiçtir ve bundan başka dünya da yok!

-Yanıyorsun! Ben başka bir dünyayı daha gördüm. Bazen belki hayal gibiydi ama gördüm

-Öyleyse sen benim hiç göremeyeceklerimi gördün ...

Filmin diğer bir özelliği ise tamamen ağır diyaloglara hapsolmeması, bunu oldukça etkileyici savaş sahneleriyle beslemesidir. Havada uçuşan mermiler, şarapnel parçaları, ağır bombardıman ve kolu bacağı kopan, leblebi misali toprağa kapaklanan onlarca ölü ... Bir savaş adına akla ne gelebilecekse filmde var. Yaklaşık üç saat süren filmde yönetmenin görselliğe ve görüntü konusundaki titizliğine şahit oluyoruz. Ağır bombardıman esnasında havaya kalkarak “Gösteriş, tüm yaşananlar gösteriş. Bir ot kadarız. İşte şu ot kadar değerimiz” diye bağırarak asker yönetmenin savaşa bakışını özetliyor gibidir. Hele ki çimenlerin arasından Japonlara ateş eden ve ilk kez bir insanı öldüren askerin iç konuşması çok ilginçtir; “Bir adam öldürdüm. Tecavüzden bile kötü ama kimse bana dokunamaz!”

Filmde yakalandıktan ve cezalandırıldıktan sonra herkesin derdine koşturmaya çalışan bir sedye taşıyıcısı olarak gördüğümüz Witt savaşı kendi bakışıyla en az hasarla atlatma ve yüreğini ikna edebilmenin telaşında gibidir. Bunu gören komutanı onu karşısına alarak bu kez dostça bir tarzda şöyle konuşur; " Senin için üzülüyorum evlat. Bu ordu seni öldürecek. Başkalarını kurtarmayı, düşünmeyi bırak. Hiç kimseyi kurtaramayacağın yanan bir eve doğru koşuyorsun. Bu deliliğin içinde tek başına ne gibi bir fark yaratabilirsin ki? Ölürsen bu boş yere olacak. Dışarıda her şeyin yoluna gireceği bir dünya yok. Sadece bu dünya var. Sadece ele geçirmemiz gereken şu kaya. " Bu diyaloglar film ilerledikçe bir abi kardeş, bir dost ilişkisine dönüşecektir. Ta ki Çavuşun dediği gibi Witt'in korkak bir başka asker uğruna Japon Askerleri tarafından öldürülmesine kadar. Sırf korkak askerin korkusu yatışsın diye ona refakat etmek isteyen Witt askerin çaresizliği ve korkaklığı karşısında kendilerini takip eden Japonları peşine takacak, diğer askerden uzaklaştıracak ve peşine düşen Japonlar tarafından çepeçevre kuşatılacaktır. Filmin bana kalırsa en can alıcı sahnesi de burasıdır. Nefes nefese kalan Witt ayakta kendisini çepeçevre saran Japonlara bakıp çaresizliğini haykırmaktadır adeta. Japon subay silahını bırakmasını anlatmaya çalışırken Japoncadan anlamayan Witt aslında söylenen her şeyi anlıyor gibidir. Çünkü Japon subay adeta yalvarıyor, silahını indirmesini ve teslim olmasını istiyor. Filmde bu bölüm Japonca olsa da seyreden herkes diyalogun doğasını hemen anlıyor. Buna rağmen ölümü bir kurtuluş ve bir arınma olarak tercih eden Witt'in öleceğini bile bile silahına uzanması ile trajik son gerçekleşiyor.

Aynı trajik son Japon askerlerinin de başına geliyor. Yaralı bir halde üst üste yığılan Japon askerlerine yaklaşıp onlara gökyüzünde uçan akbabaları gösteren Amerikan askeri "birazdan onlara yem olacaksınız, biliyorsunuz değil mi?" diyor. Kendisine yardım dilenmek için uzanan Japon esirini umursamaksızın "Benim için değer nedir ki? Bir hiç cevabını" veriyor. Bu kötü örneğin yanı sıra savaşı sorgulanan bir başka askeri şöyle konuşturmuş yönetmen; "Savaş insana şeref kazandırmıyor. Onu köpeğe çeviriyor. Ruhunu zehirliyor. Oysa, biz bir aileydik. Ama ayrılmak zorunda kaldık ve şimdi de birbirimize düştük. Her birimiz diğerinin ışığında duruyor. Bize verilen iyiliği nasıl kaybettik. Gitmesine nasıl izin verdik. Nasıl onu dikkatsizce harcadık. Bizi uzanıp iyiliğe yaklaşmaktan ne alıkoyuyor?" Savaşın tüm acımasızlığının vurucu bir tonda verildiği diğer bir sahne ise toprak üstünde sadece

yüzü kalmış ölü bir Japon askerine bakan Amerikan askerinin içinden geçenlerin seslendirildiği sahnedir; - Adaletli misin, kibar mısın ve tek bağlılığın bunlara mı? Seni herkes sever mi? Benim de öyle olduğumu bil. İyiliği sevdiğin için daha mı az acı çekeceğini düşünüyorsun? Bu karanlık senin içinde de var mı? Sen de bu gecenin içinden geçtin mi? “ Bu şiirsel anlatım ister istemez kalburüstü bir seyirciyi zorunlu kılıyor.

Dostoyevski'nin muhteşem üslubunu andıran bu görsellik ve diyalogları sindirmek için asgari oranda bir algılama ve okuma alt yapısının olması şart. Aksi halde sadece aksiyonla beslenen meraklı bedenler bu filmde aradıklarını bulamayacaklardır. Çünkü film insanın içinden çıkan ve dünyayı saran hırsının neticelerini sorgulamaya ve bunun ahlaki sonuçlarını gözler önüne sermeye çalışıyor. Akademi ödüllerini sahiplenen militarist Amerikan zihniyeti elbette bu filmi ödüllendirmez ama emimin ki gelecek zamanlar ve yetişen nesiller hakikatin çirkin yüzünü sorgulayan bu yapıtları bir bağışlanma vesilesi kabul edeceklerdir. Filmin sonuna doğru yönetmen bu fikrini şu cümle ile söyler; “Diğer kıyılara nasıl gidebiliriz? O mavi tepelere ... Aşk acaba nereden geliyor? Bizim içimizdeki bu ateşi kim yaktı? Hiçbir savaş bunu söndüremez, onu ele geçiremez. Bir mahkûmdun sen beni serbest bıraktın”

İyi Filmler Daim

İyi filmleri izleyelim. Gözümüzü kulağımızı açalım. Anlamaya çalışalım. Ruhumuzu besleyen bu uygun dostlara yaklaşalım. Kimi zaman içine düştüğümüz çıkmazların aslında herkesin ortak derdi olduğunu hissetmek, hiç olmazsa bunu sinema perdesinde görmek nasıl bir hazdır bunu yaşayalım. Terrence Malick bu filmiyle dostluğumuzu hak ediyor. Kulak verin. Yeni vizyona girecek filmi olan The Tree Of Life (Hayat Ağacı)'ı şimdiden gündeminize alın derim. Emin olun, pişman olmayacaksınız!

Ömer ASIM

MEKTUB

Pek değerli arkadaşım,

Az önce Pir Sultan Abdal'ın türküsünü dinlerken Gülay'dan aklıma düştün. Geçen gün sizin dükkâna geldim ya, elimde Cahit Koytak'ın "yoksulların ve şairlerin kitabı" kitabının yanında, yoğun olarak gri, sonuna doğru bir milim beyaz, bir milim de siyah renkli, faber castelin –ki biz çocukken o kalemlere pek imrenirdik, pek kıskanırdık başkalarının elinde gördüğümüzde- 2b sınav kalemı vardı, onu da hatırladın değil mi? Lütfen hatırla. Kaybettim onu. Zihnimi, hafızamı kemiriyorum, kafayı yiyeceğim lütfen hatırla. Sizin dükkânda mı kalmış? Eğer ordaysa çok rahatlayacağım.

Orada beraber çok günlerimiz geçti. O günler arasında en sevdiğim günler dürüm ısmarladığın günlerdi. Bir de akşamüstleri beşten sonra, fırından kaşarlı simit alıp, onları parça parça koparıp boğazımızda ıslattıktan sonra mideye indirdiğimiz günler.

Sanki simit yerken daha mı mutluyduk ne. Sen kasadan çok para çıkmadığı için belki, ben de susamları avuçlayacağım için seviniyordum.

Susamı çok sevdiğimi sana söylemiş miydim?

Onları ağızma atınca, çocukluğumda, bizim mahallede Bahri amca vardı. Onun marketinden aldığım patlayan şekerleri hatırlıyorum. Ama susamları dişlerimle ezmem gerekiyor patlamalarını hissetmem için.

Senin çocukluğun Trabzon'da mı geçti? Yoksa burada mıydın, merkezde aynı evde mi oturuyordunuz?

Heee, şimdi hatırladım tamam. Burada oturduğunuzu söylemiştin. Hatta dershanenin bulunduğu yer önceleri yeşil alanmış da, orda top oynar, pantolonunuzun paçasına, dizine, arka ceplerinin üzerine bir de kazaklarınızın tam göğüs kısmına çamur toplarmışsınız plastik topun sert yüzünden. Siz de diken ve ya cam battığınızda topunuza hacı şakir mi sürüyordunuz? Ben bir keresinde hava kaçırıp topuma hacı şakiri fazla kaçırmıştım, mahallenin delikanlıların biri "oğlum senin top hacı olmuş ya" demişti. Geç vakte kadar ben de gördüğüm her sakallıyı hacı sandım ondan sonra.

Hatta amcama gittiklerimizden birinde, televizyonda bir film vardı. -Bizim evde

televizyonumuz yoktu. Olsundu. Hint filmiydi sanırım. Hayal meyal hatırladığım kadarıyla o yıllarda Hindistan'dan epey film ithal ediliyordu. Orda bir adam vardı. Beyaz sakalları kulağından başlayıp çenesinin altından boğazının bittiği yere kadar uzanmıştı. Aka gelebilecek bütün pis işleri yapıyordu. En iğrençlerinden biri de, hani onların hint horozları var ya –ben ninja diyorum o horozlara, çünkü ayırmasalar ölene kadar dövüşürlermiş, gerçek mi yalan mı orasına bakmıyorum- işte onlardan yedi tane vardı. Ve her gün birini ringe götürüyordu. “Hacı adam böyle şeyler yapar mı?” diye eleştiriler yapıyordum demir somyada uzanırken. Sobada mobilya talaşı yanıyordu. Nasıl yandığını hatırlayabildin mi? Boş soba kovasına önce küçük kazma sapı uzunluğunda yuvarlak bir odun koyuyorsun, sonra başlıyorsun doldurmaya. Bizim bir küreğimiz vardı, şu pazarlarda kara poşetlere kuru fasulye dolduran küreklerden. Onunla doldururduk. Kovayı zihninde on parçaya bölmelisin önce. Onda bir talaş doldurduğunda durup ya o boş kovaya koyduğün sapa benzer bir odunla ve ya küçüksen daha, dokuz, on yaşlarındaysan, ayak numaran taş çatlasa otuz beşse ayaklarınla da ezebilirsin.

Doldurduğün talaşın ezilmesi kısmı pek önemliydi arkadaşım. Ne kadar iyi ezilirse, o kadar uzun süre yanardı çünkü. Yakma mevzuuna gelince; kovayı doldurduktan sonra, o kazma sapı kisasını çıkarman gerekirdi. O da ayrı bir incelik isterdi kardeşim. Sağa ve sola yarım daireler çizer gibi, hafif yukarı çekerekten çıkarmalıydın. Yoksa yaptığın her şey bir anda mahvolabilir ve yeniden başlaman gerekebilirdi.

Düşünsene, mahalle maçı var, ama bu arada evdeki kova bitmiş, doldurulması lazım. Bir an önce maça yetişmek için baştan savma yaparsan, iyi ezmezsen, kazma sapı kisasını yerinden çıkarırken bütün dünya o küçük çocuk başına yıkılabilirdi. Mahalle arkadaşların on dakika geç kalsan, senin yerine oynayacak birini de bulabilirdi. Ben böyle durumlarda hep kaçardım. Ablam doldursun derdim. Akşam olunca babamdan yiyeceğim azarı umursamazdım.

-Eğil kâğıda doğru, mektuba doğru eğil, kulağına ne diyeceğim. Erkek çocukları ilk kez mahalle maçlarında orgazm yaşarlar. Kız çocukları da sanırım, sindi bebekleriyle oynarken-

O kazma sapı kisası odunu çıkardıktan sonra, gazete ve ya çimento kâğıdıyla tutuşturursun. Ateş yandıkça o deliği büyütür, yandıkça büyütür. Büyüyen ve büyüteni her şeye benzetmekte serbestsin arkadaşım.

Ama siz memur çocuklarıydınız. Abin, kız kardeşin ve şimdi senden de abin-

den de yaşlı görünen kardeşinle. Oğlum siz o zamanlar kesin kömür yakıyordunuz. Şöyle ceviz kömür. Neredeyse çakmakla tutuşacak gibi, içince alev saklayan kömür. Şanslısınız inan ki. Torbadır o kömürler kesin. Hatta siz de taşıyorsunuzdur. Kömürçünün hergeleleri boşaltıyordurlar traktör kasasından. Nakliyede traktör kullanılan Marmaralı tek şehir bizimki sanırım. -Bu arada bunu da söyleyeyim. Başka yerde görmedim- Arkadaşım şansın yok. Biz öyle kova doldururken falan, ağırdan ağırdan hayata ısınma hareketleri yapıyorduk. Bir çeşit açma germeydi onlar. Küçükken yataklık ettiğimiz o korku ırmakları, büyüdüğümüz bu günlerde bizi her işi güzel yapmaya zorluyor. Yok, estağfurullah, sana baştan savma iş yapıyorsun demiyorum. Sana baban burnuna bir huni koyup dökmüş sanki, bir babanın, çocuğuna iyi bir evlat olması için vermesi gereken ne varsa. Fırına gidip ekmek almakla, evde annenin yaptığı ekmeği görmenin farkı gibi. Yani anlatacak hikâyeniz azdır.

Arkadaşım beni neden susturmuyorsun. Kalemimi dedim. Lütfen dükkânının köşesine bucağına bak, ara onu olmaz mı? Esansları koyduğun yere doğru bir uzan orda da olabilir. Ya da teybin önüne doğru. En son oralardaydım. Bulunca da bana yaz lütfen e mi? Onunla beğendiğim satırların altını çiziyordum. Beni birine anlatabilir ve herkes bu az bilinen yarı şair öykücü beni, tüm ayrıntılarıma kadar öğrenebilir. Biliyor musun, pantolonumu pijamalarımla değiştiren dahi çıkarmadım o kalemi odadan. Nasıl bir don giydiğimi dahi biliyor. Vücudumun neresi daha kıllı ve sivilcelerimin çadır kurduğu yerlerimi de. Allah'ını seversen bir an önce bul o kalemi. Senin hat kamışlarını koyduğun, mücevher kutusunu andıran kutucuklarından birine kilitle, ben gelene kadar da sakın çıkarma e mi?

Sana güveniyorum güzel kardeşim, sofraya arkadaşım, kırk yaş üzeri mavi gözlü tek tanıdığım.

Zihin koçum benim, dert süngerim.

Güzel haberlerini bekliyorum, kal sağlıcakla.

Divane arkadaşın Ferdi